

HOLMI

XX. évfolyam 9. szám

2008. szeptember

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

TARTALOM

- Imre Flóra*: Elhanyagolt • 1131
Egy tolvaj vallomásai, avagy
az intertextualitás • 1131
- Rába György*: Női portré • 1140
Az írástudó halála • 1141
Emily húgai • 1141
- Gergely Ágnes*: Ballada • 1142
- Darvasi László*: Ha Wanger ferdébben
tartotta volna • 1142
- Hal Porter*: Francis Silver (*Tárnok Attila*
fordítása) • 1146
- Schauschitz Attila*: A detektív alkonya • 1153
Legenda arról, hogyan teremtette meg az Úr
Ádámot. Orosz apokrif
(*Fordította és kommentálta*
Hetényi Zsuzsa) • 1164
- Magyar László András*: Az orr és a hímtag • 1169
- Tózsér Árpád*: Párizs • 1175
Tomiban • 1175
- Babiczky Tibor*: Praealtus • 1176
- Kőríz Imre*: Astor • 1177
Azzurro • 1178
- Granasztói Olga*: Granasztói Pál „A Balatonnál” című
írása elé • 1178
- Granasztói Pál*: A Balatonnál • 1180

- Nóvé Béla:* Egy „lónyays” örökdiák Londonban
(Huszár László életútja) • 1184
„Nem az a fontos, ki miben hisz, hanem, hogy kell-e félni
tőle...” (Huszár László építész emlékeiből)
(Közreadja Nóvé Béla) • 1187
- Halmi Tamás:* „Engem fáradtál keresve...” (Megjegyzések
egy Babits-fordításhoz) • 1200
- Király Odett:* Levélnyom • 1202
- Fekete Richárd:* Két szeretkezés • 1203
- Vörös István:* Autós temetés • 1204
- Permeczy Géza:* Három etűd • 1211
- Kornis Mihály* levele • 1217
- Szaniszló Judit:* Neszharisnya. Öltözz, fül! (I) • 1219

FIGYELŐ

- Havasréti József:* Egy „Élet-Mű” replikációi (Mérei
Élet-Mű. Tanulmányok. Szerk.
Borgos Anna–Erős Ferenc–
Litván György) • 1236
- Sántha József:* Talányaink összessége (Robert
Walser: A Tanner testvérek;
Jakob von Gunten) • 1243
- Darabos Enikő:* Találtam egy könyvet. Túl az ismételten
(Pályi András: Túl. In: uő: Éltem,
Másutt, Túl) • 1246
- Nagy Boldizsár:* El Kazovszkij (1948–2008) • 1251

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 2500, egy évre 5000 forint, külföldön 50, illetve 100 euró
Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Imre Flóra

ELHANYAGOLT

elhanyagolt gyomverte kert
térdig ér az árvacsalán
a szövegvilágrend betelt
légypiszkok az ég sík falán

az üzenet az üzenet
és fogytán fogy a levegő
kitől mi célból és kinek
csak gravitációs erő

napfelszínen árnyalakok
csak második dimenzió
köves gyomos elhanyagolt
korhadó tönk öreg dió

nem a gyerekkor kertje ez
üzenet egyszer vége lesz

EGY TOLVAJ VALLOMÁSAI, AVAGY AZ INTERTEXTUALITÁS*

Kedves Tagtársaim! Kedves Vendégek!

Van egy kiváló amerikai detektívregényíró, akit Lawrence Blocknak hívnak, az ő egyik visszatérő hőse Bernie Rhodenbarr, aki foglalkozására nézve antikváriumtulajdonos és betörő. Bernie Rhodenbarr ars poeticája ez: „Imádok lopni!” Ezt az ars poeticát szeretném most kölcsönvenni tőle – bár én nem vagyok betörő, csak amolyan lopós-fajta költő, vagyis olyan, akire manapság azt mondják, hogy az intertextualitás eszközeivel él.

Mi is tehát az intertextualitás? Úgy magyarázzák a szép latin szót, hogy szövegek-zöttség, én talán azt mondanám, hogy a szövegek beszélgetnek egymással. Az irodalom ugyanis nemcsak az életről szól, hanem (talán még sokkal inkább) az irodalomról is. Egyetlen irodalmi mű sem önmagában létezik, hanem része a világirodalomnak

* Elhangzott mint székfoglaló előadás a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián 2008. június 24-én.

(Roland Barthes kifejezésével a „szöveghorizontnak”), szóval kissé egyszerűbben fogalmazva: ha valaki elolvas egy verset, ott van az emlékezetében (vagy én szívesebben mondanám: az érzékszerveiben) mindaz, amit valaha olvasott: a reggeli újságtól kezdve az adóbevallás kitöltési útmutatóján át azokig a versekig, amelyekkel így-úgy találkozott, minden. Ez pedig valamiképpen meghatározza azt, hogy mi jut el hozzá abból az adott műből, amelyet éppen olvas. Például, ha valaki nem olvasta Poe A HOLLÓ című versét, akkor annak Arany János A LEJTŐN című versének első két sorában: „*Száll az este. Hollósárnya / Megrezzenti ablakom*” a holló csak a baljós fekete madár képét hozza magával, a „sohasem” ítéletes reménytelenségét nem.

De kezdjük még egy kicsit előbből, nézzük először a dolgot az alkotó szempontjából, és indítsunk azzal, amivel kezdtem: „Imádok lopni!”, sőt mostanában, azt hiszem, mondhatom ezt sok más költő nevében is: „Imádunk lopni!”, szóval térjünk vissza még egy kicsit Bernie Rhodenbarr-ra. Neki például megtetszik egy Chagall-rajz (természetesen valaki másnak a lakásában), és nem nyugszik, amíg meg nem szerzi, hogy az övé legyen.

Miért is lopunk mi költők? Mert megtetszik nekünk valaki más versében valami, és azt a valamit a magunkévá akarjuk tenni. Csakhogy kissé nehezebb helyzetben vagyunk, mint Bernie Rhodenbarr, mert ő csak betör az illető lakásba, elviszi a Chagall-rajzot, és már fel is akaszthatja otthon a hálósobafalra, az övé, nézegetheti, birtokolhatja.

De hogyan lehet birtokolni egy verset vagy egy verssort? Például úgy, hogy mondogatjuk, ízlelgetjük, szinte szopogatjuk, mint egy jó fagyaltot. Könnyű a színészeknek, nekik ez a dolguk. Ahogy elmondják, magukévá teszik a verset, a maguk személyiségén szűrjük át, ezzel a vers is új ízt kap, önmaguk is valamiféle szellemi-lelki proteinben gazdagodnak. De hát egy költő mégse mehet oda mindenkihez, hogy „tessék már meghallgatni, milyen jó ez az Arany János-sor, hogy »*Ötszáz, bizony, dalolva ment lángsírba velszi bárd*«”.

Illetve egy esetben megteheti. Akkor, ha a vers idegen nyelven van, és ő le tudja fordítani, meg tudja szólaltatni magyarul, átengedve önmagán, átfordítva a saját nyelvére – amely persze nemcsak saját anyanyelve, hanem saját költői nyelve is.

És hát ez persze régi módszer. Már a régi görögök is... De a rómaiak legalábbis már profin űzték ezt a módszert – eléggé le is szólják a kézikönyvek őket, hogy „másodrendű” a római költészet, mert görög mintákból táplálkozik. De hátha mégsem ilyen egyszerű ez.

Itt van például Catullus. Elolvasta Szapphó verseit, és beléjük szeretett (elannyira, hogy a szerelmét is Szapphóról nevezte el Lesbiának). Fogta magát hát, és lefordította egyik versét. Lássuk csak! (Ez persze megint kétfedelű trükk lesz, hiszen itt most mind Szapphó, mind Catullus versét saját fordításomban közlöm, vagyis ha úgy tetszik, még egy prizmat iktattam a rendszerbe. A közérthetőség kedvéért azonban talán mégis jobb, ha nem görögül és latinul mutatom be a két verset.)

Szapphó: MINT EGY ISTEN...

*Mint egy isten, boldog az én szememben
az a férfi, szembe ki véled ülhet,
és közelről hallja, ahogy csevegsz, a
hangodat, édes
és megejtő, halk nevetésedet, mely
úgy szorítja szívem, a mellem oly szűk –
mert ha meglátlak, darabokra tört a
számban a nyelvem:
nincs szavam már, s szerte a tagjaimban
tűz lobog fel, bőröm alá lopózik,
mit se lát a két szemem, és a vérem
zúg a fülemben.
Testemet forró veríték fűrösztli,
reszketek, s már színtelenebb a száraz,
téli fűnél arcom, alighogy élek:
meghalok, érzem.*

Catullus: 51. VERS

*Istennel látszik egyenjogúnak
(többnek is még – hogyha szabad ilyesmit
mondani) az, szembe veled ki ülhet,
s nézhet az édes
nevetésed hallva; ez elrabolja
minden érzésem, hiszen én ha látlak,
Lesbiám, egy szó se jön – én szegény! – a
számra sokáig,
béna a nyelvem, pici kis tüzezcskék
harapóznak már el a tagjaimban,
fülem is cseng, és iker éj borul rá
a szemeimre.
Árt neked, Catullus, a lustaságod:
attól őrzöngsz így, az okozza vágyad.
Tönkretett már városokat, királyt a
munka hiánya.*

(Imre Flóra fordításai)

Első ránézésre igencsak hasonlít egymásra a két vers: a Catullus-vers első három versszaka meglehetősen pontos fordítása a Szapphó-versnek. Már a Szapphó-versben is van azonban némi skizofrénia: az a trükkje, hogy úgy írja le a szerelmi érzést, hogy nemcsak megéli, hanem közben önmagát figyeli, az érzést nem megnevezi, hanem teszi tüneteit pontos megjelenítésével átélhetővé teszi az olvasó számára.

Minden bizonnyal ez a technika tetszetett meg Catullusnak, aki nagy megfigyelő volt, verseiben mindig összefonódik az érzelem és a kimondás lehetőségeinek keresése. (Gondoljunk például a híres-szép GYŰLÖLÖK ÉS SZERETEK-re.)

A Catullus-versben azonban van még egy csavar: az utolsó versszak mintha nem is tartozna az előzőkhöz, a személyes, közvetlen vallomások hangot valamiféle kívülállóság, ironikus közbeszólás töri meg: ez a vers nemcsak a szerelemről szól, mint Szapphóé, hanem még valami másról is: arról, hogyan látja Catullust (az őrzöngőt) a külvilág, a hűvös-személytelen, politikával és vagyonszerzéssel elfoglalt hagyományos római társadalom, amelyben a „pietas”, a kegyesség a legfőbb érték, az, hogy cselekedjünk családunk és államunk javára (arról nem is beszélve, hogy a „pius” szó etimológiája az indoeurópaiban a „kövér” jelentéshez kapcsolódik, vagyis valakinek a javára cselekedni nem más, mint jól táplálni az illetőt).

De vajon Catullus maga tiltakozik-e igazán ez ellen a társadalmi elvárás ellen? Nem inkább arról van szó, hogy az eredeti szapphói skizofréniahoz (érzek, és figyelem magam) most még egy újabb tudathasadás járul? Nem is csak én figyelem magam, hanem azt is látom, hogyan látnak engem a többiek – a normálisak. Vagyis ez az utolsó ironikus versszak talán önironikus – annyira szerelmes vagyok, hogy hülyét csinálok magamból. Így látják mások, de engem is zavar, hogy ennyire kivetkőzöm önmagam-ból. Ahhoz pedig, hogy Catullus ezt sugallhassa, szükség van Szapphóra is – akit nem érdekel semmi más, csak önnön vágya közvetlensége. Catullus gyönyörűséggel izlel-

geti Szapphó szavait, ezért akarja eltulajdonítani ezt a nyelvet, de irigyli is Szapphót, és mássá teszi a szövegét, saját kényszeresen önreflexióis nyelvi világába oltja át.

Hogy egy kissé közeledjek eredeti témámhoz, a „vallomás”-hoz – bár még nem tudok teljesen elszakadni a klasszika-filológiától – mutatok most valami hasonlót az én verseimből is.

Horatius: I. 38. (SZOLGÁJÁHOZ)

*Perzsa pompától nagyon is viszolygok,
hárszüsttel font koszorú se kell, hát
hagyd, fiam, rózsát ne keress a kertben,
késve virágzót.*

*Egyszerű myrtuskoszorút csinálj, ne
törd magad; hozzád is a myrtus illő,
jó fiam, hozzám is, a hűs lugasban
bort iszogatva.*

(Imre Flóra fordítása)

I. 38.

*Perzsa pompára sose vágytam (ámbár
szívesen nézném falamon a perzsa
halhatatlanok mozaikhadát vagy
pláne Dareioszt),*

*még az ékszerrel is elég szolidan
bánok, egyszerre sose hordok egy-két
gyűrűnél többet, azok is ezüstből,
nem platinából –*

*Semmi rongyrázás, csak az egyszerűség.
Nyáron erkélyem beborítja árnyal
az a szőlőág, ami felkuszik rá,
s őszre megérik*

*édes, áttetsző, naparany bogyója,
s jó az árnyékban heverészve bort is
inni lassacskán, ha nem is olyan jó,
mint Epikuros*

*disznajának, mert nagyon is hiányzik
egy puer (vagy vir), akivel elég az
egyszerű mirtusz, s nem is érdekes a
kései rózsá.*

Az én versem – gondolom, jól láthatóan – rájátszik a Horatius-vers egyszerűséget igénylő idilljére, csöndes epikureizmusára (nem véletlen az utalás „*Epikuros disznajá*”-ra, akinek a LEVELEK I. könyve 4. darabjában nevezi magát könnyed iróniával Horatius), de persze átírva női hangra és modernre, és megvillantva benne ennek az idillnek a viszonylagosságát, szegényességét, reménytelenségét is.

Ez tehát az egyik válasz a „Miért lopunk?” kérdésre. Jólesik. Örömet szerez. Van azonban más is. Az előbbieken Catullust és Arany Jánost emlegettem, akik szintén szerettek lopni. Érdekes módon az utóbbi időben azonban mind gyakoribbá vált ez a vers-csinálási mód. Hogy úgy mondjam – divat lett lopni.

Vannak erre persze kiváló elméletek, mint például Roland Barthes-é, aki szerint az irodalom kimerült, „*betelt a hagyományhorizont*”, magyarul szólva nem lehet már semmi újat kitalálni. Szó, ami szó, nem mondhatjuk, hogy nem érzünk olykor ilyesmit, bár én szívesebben fogalmaznám Nemes Nagy Ágnessel úgy, hogy „*Komoly tornamutatvá-*

nyokat kell végeznie a költőnek... ha vissza akarja tépni az alköltészetből anyanyelve egy-egy lényeges szavát. [...] Váláságos örömmünnepe, ha sikerül egy-egy benyálkásodott szót megtisztítania és elhelyeznie.”

Vagy kissé egyszerűbben fogalmazva, a modern (még nem is posztmodern) költészet egyszer csak azzal találta szembe magát, hogy a szavak, amelyeket sokat (talán túl sokat) használtak a (jó és rossz) költészetben, nem jelentik már azt, amit jelenteniük kellene. Mintha elkoptak volna. Melyik szerelmes ifjú merné manapság azt mondani kedvesének: „Olyan szép vagy, mint egy rózsza.” És ha merné, ki hinne neki? Az, hogy elkoptak a szavak, arra kényszerít, hogy máshogy fogalmazzunk. Például alulfogalmazzuk érzelmeinket, minimalizáljunk. „Bírom a burád” – mondja a fent említett ifjú. Van ilyen vonulata is az újabb irodalomnak.

De azért valahogy mégis kívánczodik valami más megoldás is. Talán ezért találták ki a XIX. század végén a tárgyiasságot. Hogy tudniillik nem érzelmek állnak a szöveg előterében, hanem dolgok, tárgyak, történetek – és emögött elrejtőzve, a háttérből szól az az annyira vágyott és kicsit szégyellt édes dallam.

KORČULA

*az emlékezet olyan mint a tenger
kékek zöldek tűnnek egymáson át
a fények mögött más mélység dereng fel
a bíborlila bougainvilleák*

*évek az idő mészkőfalai
hullott gyümölcs a fügefák alatt
azt a hullámozást most is hallani
minden más mégis minden megmaradt*

*az érdes szürke mészkő melegét
kéz szem az egész test érzékeli
vörös leander poros agavék
pálmafák éles nagy tenyerei*

*egy macska néz a kerítés felett
kövek pínéák víz emlékezet*

Persze vannak más trükkök is, például az, hogy az érzelmeket idézőjelbe tesszük, szerepet játszunk, felnagyítunk és nevetségessé teszünk: az irónia – önirónia.

A SZEGÉNY VÉN BOLOND

*a szegény vén bolond Ronsard hát már megint
az ifjúság aranyhalait kergeti
számlál szótagokat udvarló verset ír
próbál a jambusok hullámán lengeni*

*pedig már ez a test – vagy lélek – épp elég
súlyos majd elmerül majd újra felbukik
esetlenül kepeszt hánykolja tetemét
az alexandrinus csak úgy kutyaúszik*

*de lassan lábra kap ezek a petyhüdt izmok
felidéznek a volt magabiztos erőt
visszatér a rutin amelyben benne izzott*

*az édes szomjúság a könnyen ringó dallam
s egyszer csak felszökik éppúgy mint azelőtt
a vers delfinje a hullámnál magasabban*

És ezzel a verssel már kezdek visszatérni az előző gondolatmenetemhez, hogy tudniillik azért lopunk, mert az utalásosság, a szerepvers, amelynek lényege a beleélés-kikacsintás, a rejtőzés-feltárulkozás, ezzel a játékkal valamiféle mélységet teremt a szöveg mögött, azzal az összetettséggel telíti meg a verset, amely nélkül az újabb költészet nem tud létezni (bár ahogy Catullusnál láttuk, a régiek is ismerték ezt).

Szóval nemcsak okból lopunk, hanem célból is, mert a szavak, amelyeket használunk, beitták azoknak a szövegeknek az ízét, amelyekben korábban használták őket, és így, mint a rumban áztatott mazsola, másféle ízt adnak annak a süteménynek, amelybe beletesszük őket. Ez tehát egy újabb jó trükk a költőnek, mindenféle lopott holmit (szavakat, kifejezéseket, képeket) felhasználni, hogy valami különös, sajátos ízt hozzon létre általuk.

HERBSTTAG

*milyen vörösek már a gesztenyék
nagy volt a nyár a gyümölcsök beértek
miért hogy mégse mégse volt elég
miért kontúrosabbak most a fények*

*minden nesz hangosabb törékenyebb
a zárt csonthéjak beteljesült rendje
megsűrült méznedvek feszítenek
minden bogyót áttetszőn fényesebbre*

*nincs se remény már se várakozás
utolsót lobban kedv erő és élet
kibírhatatlan süt nap és parázs
túltelített tárgyatlan szenvedélyek*

*mind messzebb van a föld az ég alatt
a csillagokról ezüstsziürke por hull
hajnalban vadlibák kiáltanak
az idő sötétebb felébe fordul*

Rainer Maria Rilke: ŐSZI NAP

*Itt az idő. Nagy volt a nyár, Uram.
A napórákra vess árnyat, s a réten
hadd zúgjon végig már a szélroham.*

*Adj még egy-két déliesebb napot,
érleld teljessé utolsó gyümölcsét;
s a végső édességek hogy betöltsék,
forrald sűrűvé, testessé a bort.*

*Kinek most nincs, nem is lesz otthona.
Ki most magányos, soká az marad majd.
Olvas, levelet ír, várja a hajnalt
ébred, nyugtalan jár ide-oda
a fák közt, míg a szél forgó avart hajt.*

(Imre Flóra fordítása)

Persze más ez az íz, mint az eredeti, a rumos mazsolához sok minden más is járul, saját anyag és máshonnan lopott holmi (itt például egy kortynyi Georg Trakl).

RONSARD A RÉGÉSZETRŐL OLVAS Ronsard: KERTET, HÁZAT, HAZÁT..

*kertet házat hazát hol van itt már Heléna
amit most itt hagyok – régen nem valakit –
tárgyak árnyéka csak életem hagyatéka
mint amit ezer év talál belőlem itt*

*a csontnál egyebet nem látok már a tájban
a dombok törmelék szemét rétegei
a házakból csak az ásott alapozás van
a gerendák nyomát a színből sejteni*

*mi maradt ami fém ami kő vagy üveg
a tárgyak váza csak egymásra rétegezve
tört cserépdarabok az ágyból a szögek*

*de rég elmúlt az a petrarcai regény
nem emlékezett itt semmi a részletekre
elmúlt a szem a kéz elmúltunk te meg én*

*Kertet, házat, hazát, itt hagyom a remek
kancsókat, korsókat, a csínnal villogókat,
haldokló hattyúként, hogy szállván úgy daloljak,
mint ő, ha búcsuzik kanyargó part felett.*

*Vége! A szép fonál íme hát lepörög;
éltem, énekeltem: nevem hírben ragyoghat;
ám tollam égre száll, útján a csillagoknak,
messze onnan, hol a vásár-világ zörög.*

*Boldog ki sosem élt. És boldog, aki megtér
az ősi semmibe; de még boldogabb ennél,
ki angyalnak siet Krisztus körébe föl,*

*lent hagyván könnyedén romlandó sár-ruháit,
melyekkel itt a sors, végzet, szerencse játszik:
ki lélek már, szabad a föld nyűgeitől!*

(Illyés Gyula fordítása)

Ebbe a versembe belejátszik egyrészt egy másik Ronsard-vers is („Csak csont vagyok ma már” – ahogy Radnóti fordítja), de benne van valami a költészettől talán messze eső dolog is, a régészet iránti érdeklődésem, az a sok érdekesség, amit a régészeti technikáról olvastam. Persze innen a cím is.

És most jöjjön egy kis zene.

RONSARD ÁTHANGOL

*sohasem szeretett az ember megöregszik
elsötétül a hang a trubadúr halott
estétől reggelig s megint reggeltől estig
bolyongni nyugtalan kváderkő állapot*

*a gyertyák csak homály mi szorítja a mellkast
a vállra súlyosul az egész épület
örökké egyedül csak az éjszaka választ
magáénak soha sohasem szeretett*

*mi marad majd a csont itt mindenki elárul
komorabb szenvedély mikor a haj fehér
most még a test feszül éjszaka gránit ágyul
gránit boltozatul majd alszom ha elér*

*a gravitáció ő jár itt át meg át
egyszer majd lerogyok csak basszusáriák*

*Sohasem szeretett! Nem! Szíve idegen volt
és jéghideg hozzám ma is, mint rég!
Szinte még látom őt, sápadt, elszörnyedt arcát,
Amikor először pillantott ősz hajamra.
Nem, ő nem volt soha enyém! Sohasem szeretett.
Ah, hol vagyok? A gyertyák tövig égtek le!
A rideg hajnal dereng az ablakon... Már
reggel van.*

*Egy új nap, múltjon el, mint a többi!
Ah és a jötevő álom kerüli pillám.
Majd alszom én ha véget ér a kín
S hűlt testem bíbor bársonyokba rejtik;
Majd alszom én a szenvedések múltán,
Majd alszom ott, hol a kétely nem vár;
Hol koporsóm lesz a bús Eszkorial...*

(Lányi Viktor fordítása)

Ez a vers természetesen Verdi DON CARLOS-ában Fülöp királynak a III. felvonásbeli áriájából táplálkozik. Persze itt is vannak más áthallások (pl. Várady Szabolcs: „Tövög égnék, Fülöp király, a gyertyák”). Aztán az Escorial, amelyet gyerekkoromban láttam, a maga agyonnyomó monumentalitásával, csupa fekete márvány és csupa arany és csupa koporsó.

És nem mellesleg Ronsard. Talán felmerül a kérdés, miért éppen Ronsard? Miért ő az az alterego, amellyel olyan szívesen álcázom magamat. Előrebocsátom, hogy nem tudok pontos választ adni. Csak választöredékeket. Egy: nagyon szeretem a verseit. (Ez persze még igen sok más költőre is igaz.) Kettő: vonz a trubadúrlíra a maga formalizmusával és mégis magasfeszültségű erotikájával. Három: valamiféle rokonságot érzek Ronsard alakja meg a magamé közt: erő és gyengeség sajátos keveredését. (Tudjuk, Ronsard korának ünnepezt költője volt, de például egyik fülére süket volt, így nem is volt alkalmas katonának – lovag, aki nem lovag.) Négy: valamiért erősen szól bennem a francia szonett dallama, amit Ronsard talált ki. Aztán ki tudja, mi lehet még. De ebben a versben az öregedő, szikárodó Ronsard szólal meg – már nem a trubadúrénekek világos tenorja, hanem a reménytelenségbe, pusztulásba hanyatló, egyre sötétülő hang.

Most pedig lezárásként jöjjön egy olyan vers, amelyben még több irányba húznak az áthallások.

ANAKREÓN, VAS ISTVÁN

korán sötétedik már
még nincs hideg de borzong
valami bent talán a
bőr hús alatt a csontban
korán sötétedik s az
erdők napszínű tarka
lombja szürkébe hullik
az általános éjben
tompán fénylik a város
a házak elmosódnak
kocsik pirosa utak
üveggyöngye világít
korán sötétedik már
most kellene még egyszer
valami édesség a
szívnek szemnek magánynak
azok a magabiztos
telt rózsaszínű ajkak
gyermekin homorú orr
a keskeny arc világos
szemek a hosszú ujjak
ötven felé az embert
nem hívják kosarazni
Anakreón Väs István

szerelem gyors labdája
a halál vesz körül és
rám simul mint az ingem
korán sötétedik már
az átültetést végül
nem éli túl a rózsza
nem éli túl a szó sem
mi marad itt kihűlnek
jelek nyomok a lélek
korán sötétedik már

Anakreón: ENGEM A SZERELEM...

Engem a Szerelem piros
lapdával szíven ért, és egy
szépcipőjű, aranyhajú
lánnyal játszani hívott.

Lesbosban született a lány.
Csak csúfolt a fehér fejem
s elfutott gonoszul, gonosz
társnőjére kacsintva.

(Babits Mihály fordítása)

Vas István: KORÁN SÖTÉTEDIK

*Korán sötétedik már
 És hirtelen hideg lesz
 Mikor beáll az este
 Két fenyő feketéll csak
 Majd az is elmosódik
 Az általános éjbe
 Ideje ágyba bújni
 Az ágyban meleg ágyban
 Csak míg telik erőnkből
 Kis ideig mulatni
 Ha tudunk elaludni
 Tán holnap újra nap lesz
 Köd reggel köd a rózsán
 Talán a pára föl száll
 Talán nap süt ki újra
 Nap kurta őszi útja
 Talán talán talán még*

Vas István: KIBÍRTA

*Kibírta ezt is kibírta
 Még ma is él a rózsza
 Köd nem fogott ki rajta
 S a talajmenti fagy sem
 A ködöt átragyogta
 Titokzatos biborja
 Melyben a vér s a tűzláng
 Vegyiül találkozóra
 Ugye méltó vagyok rád
 Ugye lesz föltámadásunk
 Gyönyörű Róma-rózsza*

A két Vas István-vers maga is anakreóni, maga is áthallás, maga is másfelé kanyarítja a szöveget, dallamot, mint az anakreontika, az én versem pedig egyszerre játszik Anakreón versének elemeivel, életérzésével, és egyszerre éneklí utána Vas Istvánnak azt, hogy „mégis”, hogy „talán”, és egyszerre vitatkozik is vele.

Erről a sokarcúságról, szövegnek szöveggel való beszélgetéséről, együtt énekléséről és sokszólamúságról szól szerintem az intertextualitás.

Konklúzió? Miért lopunk? Én legalábbis azért, mert ilyen az emlékezetünk. Az, amit tapasztalunk, felidéz valamit, amit régebben tapasztaltunk, és ezek a jelenségek egymáson át-áttűnve, összemosódva és szétválva, egyetértve és vitatkozva adják gondolkodásunk folyamatát. Mint ahogyan Miss Marple – hogy egy másik detektívregényhőssel fejezzem be – úgy találja meg a gyilkost, hogy az emberek emlékeztetik más emberekre, az események más eseményekre.

És végül az intertextualitás egy sajátos fajtája: a paródia. Hadd dicsekedjem el vele – hiszen egy költő önazonosságát mi sem támasztja jobban alá – hogy kedves fiatal barátom és tanárkollégám, Bacsó Péter írt egy paródiát a verseimről. Íme:

Bacsó Péter: ÚJRAKEZDI

„elbontották a parkot is a téren”

*elbomlott a parkőr is a télen
 mint jurában pliocénkori márga
 bal felső fülcimpád kering csak a térben
 két kemény combom közt bilincsébe zárva*

*magázom tegezlek de elhajol a lélek
vébézek ebézek nézd micsoda gólpasz
mintha latin mondat amit csak én értek
magyarul talán így: a pmodern egy korszak*

*az emlék megtapad mint mágnesen a Váspor
és a terasz csak a múlt időkre néz
nem terem már vers sem Nemesből sem Nagyból
a dilettáns plebszet meg egye a penész*

*ubi sunt nyaraink Csempeszkopács hol van
ujjhegyed megérint de nem felel a tollszár
retinád tükrében irodalmi skizó
Flóra vagyok Labé Vas István vagy Ronsard*

Rába György

NŐI PORTRÉ

Benned az elveszett
hősnőt a kard ki kard éveket
sejtettem majd a bujdosó
a szégyellt mókusalakot
aki csak ünnepre való
röpke jelenést kaphatott
én megpróbáltam táncba vinni
a játszni mogyorótörőt
és roppant pajzs meg csupa vért
amibe kezem ütközött
vállaltam ezt a szerepet
noha nekem túl drámai
végül úgy kellett akaratlan
tragikust alakítani
pedig mi mai emberek
ellentéteinkkel vagyunk
teljesek épp jól játszani
földhöz húzó feladatunk

AZ ÍRÁSTUDÓ HALÁLA

Amikor olvasott
kalandról fölfedezésről
drámai esetekről
a valónál színesebb
igazabb tapasztalatot
véget ért a lecke
a bölcsőben nyílt párbeszédet
amiben lenyűgöző részt vett
befejezte
és most már maga is
egy legenda alakja
írógépe tolla
szövegszerkesztő gépe
kényre-kegyre közzsájra hagyta

EMILY HÚGAI

A lelke rabja amerikai
vénlány aki csak írta írta
postátlan szerenádjait
az asztalfiókjába sírva
előőrse számos szerencsés
fehérnépnek kortársaimnak
sok bátrabb asszonyköltőnek leánynak
párkapcsolat magasztalóinak
gondot örömet a színtérre szánnak
öntudatos tolmácsai
gyermekkertészetnek kalandnak
béklyós korok korlátain
láboltatok libbentetek keresztül
kórusban a szégyen szemérem
test és tudat rejtélye seregestül
az embersors más oldalának
ismerői nektek megköszönöm
kiket kőfejtő század edzett
és írástudás fennsíkjairól
nyitott panorámát a férfinemnek

Gergely Ágnes

BALLADA

A szárnyatlanság kínjait
az ember érzi csak.
A madár nem bújtatja el
múltját a kút alatt,
az erdő ég, fölébe száll,
a füstöt éli át,
nem az erdőhalált és nem
a pernye bánatát.

A délibáb kockázatát
az ember látja csak.
A menhireket átfogják
a kultikus szavak,
rezegteti a szél, a nap,
ki prófétálni jött,
de mozdulatlan a világ
a hosszú kő mögött.

A rémület szünetjelét
az ember hallja csak.
A hold a tengervízre lép,
a víz a partra csap,
a kocsmahős viccet mesél,
mindig ez itt a jel,
s az ismeretlen katonát
varjak kísérik el.

Darvasi László

HA WANGER FERDÉBBEN TARTOTTA VOLNA

Nem emlékezett rá, hogyan történt. Szúrós szag terjengett, valami égett, hús sült, és olyan volt, mintha filmet látna. Mindenütt roncsok, a teste kicsavarva, tehetetlenül hevert, talán égett az oldala. Rovar zümmögött az arcánál, zúgott az ég halkán, távolról, egészen kék volt. Valami történt. Nem tudta, mi történt. Melege volt, a rovar zümmö-

gött, és a teste nem engedelmeskedett, nyaktól lefelé nem tudott mozdulni. Talán kiáltott, talán káromkodott, vagy csak felnyögött.

Mi van?, kérdezte valaki.

Hogyhogy mi van?!, kérdezte önkéntelenül, és arra gondolt, ezek szerint tud beszélni, hiszen hallotta magát, és a másik is hallotta őt.

Mi történt?, kérdezte a hang, nagyon közel lehetett a gazdája, mintha a fülébe beszélt volna.

Nem tudom, mondta ő.

Hallgattak, látott egy kondenzcsíkot az égen, meg-megcsillant a repülő távoli bálnateste. Meleg volt, és neki sült a húsa. Megpróbált mozdulni, de nem sikerült. Szomjas volt.

Itt van még?, kérdezte.

Igen, mondta a másik, majd hozzátette, miért beszél olyan furcsán?

Elharaptam a nyelvem, mondta ő, ez is milyen furcsa volt, még nem is gondolt erre, pedig nyilván tudta, az eszmélése első pillanatában tisztába jöhetett a dologgal, hiszen mérlegelés nélkül közölte. Szétharapta a nyelvét, és nem fájt. Madár rebtent a közeli, aláhajló ágra. Hársfaág volt, meghintáztatta az apró madarat. Jól van, meg tudja különböztetni a fákat, ez hársfa, az meg platán, a tekintete sarkában kőrislevelek remegnek, mint kitépett, homályos noteszlapok. De azért kőrislevelek voltak, semmi kétség. A madár mulatságosan billegette a fejét. Ilyen az, ami mulatságos?! Cinke lehetett. Holott azt se tudta, milyenek a cinkék, de a szó az eszébe jutott, látta a madarat, és a neve nyomban megmutatta magát a tudata fénykörében.

Nem tudok megmozdulni, mondta.

ÉN sem, mondta a másik.

Kicsit hallgattak, próbált fordítani a fején.

Látom a lábát, mondta.

Akkor még megvan, bugyborékkolt a másik, mintha nevetett volna, furcsa volt, hogy ilyen helyzetben is viccelődik. Jó kedélyű fickó lehet. Nem ijedős típus. Ő is rájött arra, milyen mulatságosak a dolgok. Nyilván látja a madarat.

Látja a madarat?, kérdezte.

Nem látom, mondta a másik, nem látok semmiféle madarat, mi van a lábammal?, kérdezte aztán.

Csizmában van, mondta ő, csak úgy mondta, különösebb cél nélkül. Talán csak azért mondta, hogy a másik értésére adja, hogy valóban látja. Vagy legalábbis hogy lát belőle valamennyit.

Micsoda?!

Mondom, látom a lábát. Csizmában van.

A másik hallgatott, a madár most libbent tova. Még remegett az ág.

Az nem lehet!, mondta a másik, és túl halkán mondta.

Pedig így van, erősködött ő, rossz érzése támadt, nem akart vitatkozni.

Milyen csizmáról beszél?, kérdezte a másik, egészen bosszús volt a hangja.

Hosszú, barna csizma, nem ide való típus.

Fűzős?

Nem, nem fűzős.

Soha nem hordok csizmát, mondta végül a másik, és ő nyomban arra gondolt, egyáltalán nem biztos, hogy így van. Valami nyomós oknál fogva tiltakozik ez az ember. Hord csizmát, mint ahogy most is csizmát visel, véletlenül soha nem húzunk magunkra csizmát. Titokban hordja? Szégyelli? Cipőt, papucsot különösebb megfontolás nél-

kül viselünk, ám a csizma használata összefügg az étellel, a foglalkozással, sőt még a gondolatokkal is. Csizmában másként gondolkodunk, mint mezítláb. Eszébe jutott a séta. A futás! Miért mondja a másik, hogy sohasem hord csizmát, amikor most is csizmát visel?!

Hallgattak, zúgtak fölöttük a lombok, a hársak, a fenyők és a platánok, és mintha harangszót sodort volna feléjük a szél. Ez pedig valami duda hangja volt! Nem az út mellett hevernek?! Valami út mellett lehetnek! Biztosan nincs messze tőlük a forgalom, amelynek részei voltak, míg ebbe a korántsem irigylésre méltó helyzetbe nem kerültek. A társa köhögött, ő megvárta, míg kikrágogja magát, és köp, aztán kérdezte.

És magát hogy hívják?

A másik hallgatott.

Azt hiszem, Wangernek hívnak, mondta végül. De nem vagyok biztos benne. Furcsán érzem magam. Magát hogy hívják?

Megmondta. Mondott egy nevet. Ez még különösebb volt, mint az ágon hintázó, tollászodó madárra azt mondani, hogy cinke. A madár fűrj vagy pacsirta éppúgy lehetett, nem ismerte a madarakat, legalábbis most, ebben a helyzetben, azt gondolta, nem ismeri őket, a madarakkal nem volt dolga, ám ahogy a saját nevét kimondta, zavarba jött. Idegen volt a neve, egy másik ember neve volt. Amikor kimondta a nevét, egy idegen embert mutatott be. Zavarba jött, de aztán magabiztosabb lett.

Ez baleset volt, mondta.

Igen, baleset lehetett, helyeselt a másik.

De élünk, mondta ő.

Közlekedési baleset?, kérdezte a másik.

Nagy valószínűséggel igen, közlekedési baleset, válaszolta.

Zörgést, motozás hallott. Tört a fű, a száraz fű ropogott, a szél fellebbentette az égett hús szagát. A madár régen elrepült, a rovar visszatért, zümmögött a halántékánál. Szűnyogokat is hallott. Tudta ráncolni a homlokát, tudta forgatni a szemét. Vért köpött fel, lecsorgott az állára. Valahogy oldalra fordította a fejét. Nem csak a csizmát, most a lábat is látta, a másiknak, aki mellette feküdt, ütemesen mozgott a lába, és törte a száraz, sárga füvet. Mint aki rángatózik.

Együtt utaztunk?, kérdezte a másik.

Nem tudom, mondta ő, nem emlékszem, hogy valakivel is utaztam volna. Maga emlékszik?

Ha nem együtt utaztunk, maga meg én, akkor csak találkoztunk, mondta a másik.

Összeütköztünk, mondta ő.

Valami ilyesmi történhetett.

Ha út mellett vagyunk, akkor hamarosan jön valaki, és segít, mondta ő.

Várjon csak, gondolkodom, szólt erre a másik.

És a másik gondolkodott. Aki gondolkodik, valamit akar. Talán eszébe jut valami olyasmi, ami neki nem, talán sikerül megmenekülniük, talán tud segítséget hívni. Biztosan a segítség módozatain gondolkodik, mert min is gondolkodhatna máson. Sajnos ő nem tud segítséget hívni, képtelen rá, neki csak a feje mozog, nyaktól lefelé egyetlen tagja sem él.

Várjon, várjon csak, hallotta a másikat, miért mondta, hogy csizma van rajtam?!

Mert az van a lábán, látom.

Nem hiszem el, mondta a másik.

Miért lenne rajtam csizma?!

Én azt nem tudom, mondta ő, bár általában azt lehet tudni, miért van az embereken csizma.

Maga gúnyolódik?!

Eszemben sincs, nem tudok megmozdulni.

Lassan felhősödött. Akkor talán délután lehet, azt jól tudta, vagy legalábbis az eszébe jutott, hogy az ég ragyogva kezdi a napot, és délutánra felhősödik be. Meleg volt, fojtogató. Nem tudta mozdítani magát, a sült hús szaga nem múlt. Nagyon szomjas volt.

Nem együtt utaztunk, mondta a másik.

Ha látnánk a roncsokat, meg tudnánk mondani, hogyan történhetett, válaszolta ő. Például felismerné a saját járművét, mert nyilván autóval ment.

Én biztos nem utaztam magával, mondta a másik.

Miért?, kérdezte ő.

Mert... mert maga olyan furcsa.

Ezt nem értem, mondta ő, nem vagyok furcsa, majd még hozzátette, csak nem tudok megmozdulni.

Nekem mozog a kezem, a másik szinte büszkén kiáltott, meg tudom mozdítani!

Az jó, mondta ő, akkor keressen telefont. Ez is milyen furcsa volt, hogy eszébe jutott a telefon. Ha van telefon, valakit lehet értesíteni, hogy baj történt. Nem kell várniuk többé. Lehetséges segítséget kérni! Ha a társának van telefonja, talán megmenekülnek.

A lábamat nem tudom megmozdítani, magától rángatózik, mondta a társa.

Telefont talált?

Nem találtam, nincs telefonom. Vagy ha volt, kiesett a zsebemből.

Hiszen tényleg, gondolta, a telefon ki tud esni. Lehet, hogy neki is van telefonja, ráadásul ki sem esett a zsebéből, mégsem tudja használni.

Szerintem maga volt a hibás, mondta a másik.

Ezen egy kicsit elgondolkodott.

Ezt most nem tudjuk megítélni, válaszolta.

Én viszont meg tudom ítélni, mondta a másik, maga miatt kerültem ilyen helyzetbe, maga miatt bénult le a lábam. És nincsen csizma rajtam, vege tudomásul.

Szomjas vagyok, mondta hirtelen.

Nem érdekel, kiáltotta a másik, nincs rajtam csizma!

Nem tudta, mit mondjon. Látta a csizmákat, a jobb lábas darab orrára vér száradt. Jókora vérfolt, ráragadva a fűszálak, és letört fémdarabok csillognak körülötte. Néha meg-megremegtek a lábak. Nem tudta megállapítani, miféle nadrág lehetett rajta, a nadrág pizkos volt, cafatokban lógott. Látszott a lábszára, szőrös volt, és foltos, véres. Az a fehér pedig a kézfeje, remeg a kézfeje is.

Valami történt, valami nagyot puffant.

Mi volt ez?, kérdezte.

Meg fogom ölni, mondta a másik, és ő meglátta, hogy közvetlenül mellette, nyilván a társa keze által bot emelkedik, aztán egyenesen a testére zuhan. Puffant a testén egy bot, így puffant az előbb is. A másik ütötte őt. A másik valóban meg akarta ölni, erre az elhatározásra jutott, azt kívánta és akarta, hogy ő ne éljen tovább, bosszút akart állni ezért a kétségtelenül valaki hibája miatt megtörtént balesetért, és ennek érdekében most látható erőfeszítéseket tett. Ő azonban nem érzett semmit. Nyaktól lefelé nem érezte a testét, a lábujját sem tudta mozdítani. Valami fém megégette, azt sem érezte. A szag az orrába költözött, de a szag nem fájt. Ha az arcát találja a husáng, biztosan érzi a fájdalmat. De csak a mellét, az agyékát érték az ütések.

Üssön feljebb, mondta, és elcsodálkozott magán.

A másik most a nyakát találta el, de az se fájt.

Majdnem jó volt, mondta.

Maga hazudik, mondta a másik, most már nyugodt volt a hangja.

Nem hazudtam, válaszolta ő, a botot nézte, azt hiszem, most jó lesz.

De hazudott, zihálta a másik, és ráengedte a botot. Elszánt volt. Tényleg ölni akart, nem viccelt, nem beszélt mellé, és most csaknem eltalálta a fejét, a husáng az arca mellett csapódott le, aztán visszahúzódott. A másik zihált, köhécselt.

Tartsa ferdebben, és egy kicsit jobbra, tanácsolta ő, amikor látta, hogy újra emelkedik a husáng. A másik most sem találta el az arcát. Ha eltalálná, nem csak az átkozott viszketést érezné, hanem fájna is neki. Emelkedett a husáng, a mellére esett, puffant, és ő hallotta a zihálást. Egyre jobban zihált, hörgött a másik, egyre sűrűbben rugdalózott, és továbbra is meg akarta ölni őt. Ez is furcsa helyzet volt, mert ha nem akarta volna megölni, akkor nem akarja eltalálni az arcát sem, és ő talán soha nem érez már fájdalmat.

Aztán éles, furcsa hangot hallott, mint amikor a léggömbből kisistereg a levegő. Mintha megbillent volna az ég, s a felhők feléjük torlódnának. És nem emelkedett többé a husáng. Látta, hogy meghalt a másik. A lába tartásából ítélte így, a másik lába nem mozdult, furcsa módon kicsavarodott, látta a csizma recés, fekete talpát, és alkonyodott is. Az árnyékok összenőttek, gyorsan sötét lett, fények villódtak a közelben, dudaszót hallott, vadmadár vijjogott a lombok között, meg-meglódult a szél, a fülébe zümmögtek, csípték a szúnyogok. Mintha homokkal lett volna tele a szája. Fuldoklott a szomjúságtól. A csizmák jutottak az eszébe, már nem látta őket a sötétben. Kicsit gondolkodott rajtuk, aztán leszállt az éj, és meghalt ő is.

Hal Porter

FRANCIS SILVER

Tárnok Attila fordítása

Ahogy a korosodó ember lenyugszik, egyre kevésbé követ el amatőr hibákat: a középkorú férfi élete zenitjén már mentes az ártatlan lélek különöségeitől, az érzékei helyrebillennek, és nem engedi meg magának a dehonesztáló tettek örömét. Számára a valóság nem hordoz elvarratlan szálakat. Az ember legfeljebb felvértezheti magát emlékeivel, jóllehet egy apró, illúzióromboló körülmény mégiscsak zavarólag hathat: amire mi magunk emlékszünk, nem azonos azzal, amire mások emlékeznek. Ebben a nőik mint krónikások félelmetesek. Hiába számítasz rá, hogy emlékezetük olyan pontos lesz, mint ahogyan a só mérék a levesbe. A dolgok gyakorlati részén túl persze nem lehetnek illúzióink: ha egy nő demokráciáról, világbékéről, leszerelésről beszél, azonnal látnunk kell, még hozzá kristálytisztán, hogy ez számára mind csupa képtelenség. Végére is nem várható, hogy egy marék só vagy egy csipetnyi se izesítse a levest, és ugyanígy vagyunk az emlékekkel is, de amit az ember elvár, és amit végül kap – hogy is mondjam... Vegyük például anyámat.

Hét gyermeke közül, legidősebbként, én kaptam a legtöbbet az emlékeiből. Részen, mert az anyáknak abban az időben még futotta az energiájából arra, hogy az elsőszülött fiút elárasszák adományaikkal, és részben mert az anyai szeretet élménye számára még új volt. Emlékei között leggyakrabban Francis Silver szerepelt.

Itt jeleznem kell, hogy anyám bőbeszédű, vidám és romantikus természet volt. A nagycsalád sok mindentől megfoszthatta, de az életkedve megingathatatlan maradt. Emlékeim szerint állandóan énekelt, de vasalás napján mindenképpen. A vasalás ünnepi rendben zajlott, az eseményt szinte egy vallási szertartás érzése lengte be. Mindig keddre esett, és anyám rendre töltött húst sütött. A tüzet gumifa hasábjával megpakolva addig izzította, lelkes énekléssel kísérve, amíg a vaslap fölött – amin a vasalók forrósodtak – valami vízió alakot nem öltött. A ruhákkal teli kosarat és az új-zélandi fenyőből készült vasalódeszkát behozta a konyhába, a megperzselődött rongyba tekert méhviasz pedig karnyújtásnyira hevert. Mindeme készülétek után, és amíg a vasalók felforrósodtak, nyugodt előjáték vette kezdetét. Anyám és a bejárónő minden egyes lepedőt megfogtak – egyikük a tetejét, a másik az alját –, elhátráltak egymástól, a házi kötélhúzás szabályai szerint kifeszítették az anyagot, és fejüket csóválva, az elhasználódás jeleit fürkészték, majd magasra tartott kézzel megindultak egymás felé, hogy a hajtogatás műveletét végrehajtsák. Az összes lepedővel elvégzett kihátrálások, hajlongások, egymáshoz közelítések ügyes mozdulatai egy végtelen *pavane* tánclépéseire emlékeztettek, amelyben néha én jelenítettem meg a bejárónőt. Mindeközben, majd később a vasalás aktusa alatt és az éneklés szüneteiben – ezek a dalok élénkebbek, sóvárgóbbak voltak, mint, mondjuk, a dinamikusabb szőnyegporolás vagy tortakészítés közben énekeltek – hallottam emlékeim szerint a leggyakrabban Francis Silver történetét.

Fiatalabb korában anyám egy átlagos melbourne-i tengerparti kerületben élt. Platánfák szegélyezték a sétatér szélességű utcát, amelyből égetett Pompeji-mintás járólapok alkotta járdák nyíltak, és kovácsoltvas korlátok, kapuk különítették el a kétszintes téglaházakat. Az előkelő nevű házak – Grevillea, Emmaville, Dagmar, Buckingham – fölél Norfolk-szigeti fenyők nőttek, amelyek úgy csorgatták a gyantát, mint gyertya a viaszt. Az óceánra néző homlokzatot komoly, görög arcok, leanderrel körbevett gyümölcsök, tengerparti növények és kagylók stukkóábrái díszítették. Egy elkerített strand forró tengeri fürdőzést, bérelhető törülközőt és úszódresszt reklámozott. Anyám tamariszkusztól tamariszkuszig korózott, vagy préselt citromlevet kortyolgatott a Jubilee kávézó teraszán, nyilván számtalan fiatalember társaságában, akik neki udvaroltak. E lovagok között két fiatalúr különösen kedvelt volt, egyikük vidéki, a másik egy melbourne-i kerületből való. Amikor anyám hozzáment a vidéki kérőhöz, apámhoz, magára vállalta, hogy megstoppolja a zokniját, gyerekeket szül neki, és megstoppolja azok zokniját is, és maga mögött hagyja a nagyvárost egy kis településért, amelyet a szél csak úgy odakent a gippslandi síkság térképére. Maga mögött hagyta Francis Silvert, akit soha nem látott viszont, legalábbis fizikai valójában nem. Azonban a férfi tovább élt, feltűnően és láthatóan, anyám emlékeinek egy kitüntetett tárhelyén.

Mivel anyám fiatalsága a háború előtti években telt, a kapcsolatokat bőséges képeslapváltások jellemezték. Anyám jó néhány tömött képeslapalbumot őrzött; a legigényesebb lapok, külön albumban, Francis Silvertől érkeztek. Ezeket a lapokat kegytárgyként tiszteltük, nekem a vasárnapokat jelentették. Szüleim elég hitetlenek voltak ahhoz, hogy a templomot csupán az esketések, keresztelők és temetések színhelyének tekintsék, de gyanítom, többnyire miattunk, gyerekek miatt, és talán mert késő viktoriánus neveltetésükbe beleivódott, a vasárnap szentségében szilárdan hittek. Vasárnap anyám

zongorázott vagy énekelt, kizárólag egyházi énekeket, nekünk tilos volt füttyülni vagy meztláb járkálni. Olvasmányainkat csak a *Gyerekbiblia*, az *Egy vasárnap otthon* vagy a *Christie régi orgonája* című könyvekből választhattuk. A nagyszerű és bőséges ebédeken túl az egyetlen megengedett világi öröm ezen a napon az volt, hogy a búr háborúról nézegethettünk diákokat vagy Francis Silver képeslapalbumát lapozgathattuk.

Betegesen óvatosak voltunk; ellenálltunk a kísértésnek, hogy megnyálazzuk az ujjunkat, mielőtt a hártványkony közlapokat átfordítottuk, mert anyánk fölöttünk lebegve az érzelmeivel viaskodott. Egy idő után mindig megadta magát: talán egy csipkézett szélű képeslap rózsácskái vagy csillagpora indították meg. A tekintete és a hangja tónusában elszakadt a jelentől.

– Igen – szólalt meg ezen az egyedi, átszellemült hangon –, Francis Silver azután küldte ezt a lapot, hogy volt egy apró nézeteltérésünk a williamstowni Time-ball toronynál. A St. Kilda-partra akartunk sétálni menni, hogy meghallgathassunk egy német zenekart. Mire a parthoz értünk, a williamstowni komp, a jó öreg *Rosny*, épp kikötött. Olyan csodálatos nap volt, hogy úgy döntöttünk, átmegyünk Williamstownba. Egy apró termetű ember harmonikázott a hajón. Ő, tisztán emlékszem: a fehér francia ruhám volt rajtam, fejemen a barackszínű, selyemrózsákkal díszített kalapom, és a kezemben a hozzá tartozó barackszín napernyő, horgolt, tripla szegéllyel. Francis Silver gomblyukába Cecile Brunner-rózsát tűztünk. Ám azt visszafelé jövet a *Rosny* fedélzetéről a Port Philip-öböl vízébe dobta, mert nem szóltam hozzá. Mindez csak azért, mert nem ajándékoztam neki a csipkekendőmet zálogul. Micsoda butaság! Odaadtam volna, ha nem mondja, hogy a párnája alá teszi, míg alszik. És másnap küldte ezt a lapot. De én nem inogtam meg, nem küldtem el neki a kendőt. Biztos bántóan viselkedtem, de engem szörnyű szigorúan neveltek.

Anyám Francis Silvert érintő emlékeit mindig ilyen szomorú, szenvedélytelen modorban adta elő. Az időpont örökre három óra, egy lány, napsütötte délután, tánczene gyűrűzik elő a háttérből, senki sem siet, senki nem emeli meg a hangját, nincs izzó harag, szűrő rosszindulat. Finom incselkedés zajlik vasárnapi kosztümben, a gomblyukákban virág. Neveletlenség lett volna a törekeny szabályokat megszegni. Ahogy az ember vigyázva, óvatosan frissen lakkozott parkettára lép, úgy sétált anyám és Francis Silver ártatlanul szövődő szerelmük parkettjén.

Csodálkozom, hogy Francis Silverről bennem – ilyen suta beszámoló, ilyen jelentéktelen, unalmas, céltalan események nyomán – mégis élénk és fontos kép alakult ki.

Ahogy elképzeltem, bizonyos tekintetben Francis Silver kivételesen jóképű lehetett. Rövidke, egyenes orra volt, apró, kunkorodó fekete bajsza, a szája tiszta vágású, mint egy szoboré, fehér fogai, kis füle, határozott, de nem rendezetlen szemöldöke, tömött, hullámos fekete haja és bársonyos bőre. A keze kifinomult lehetett, szőrtelen, a félhold még a kisujja körme tövén is szépen rajzolt. Lány tenor hangja volt, amely olyan dalok éneklése közben mutatkozott meg, mint a *Csak egy levél* vagy *A bál után*, *Az öreg almafa árnyékában* és a *Fájó szívek kastélyában él a lány* – csalódások, félreértések, könnyek horgolta dalokban. Képeretezőként dolgozott, és elég jól ment neki az üzlet ahhoz, hogy saját vállalkozást vezessen. Legalábbis a karácsonyi kiegészítő olajnyomatok és a liliumot vagy szőlőfürtöt kezükben tartó, görög nimfákat ábrázoló „művészfotók” szintjén érzékenynek és műértőnek bizonyult. Török cigarettát szívott, az italtól tartózkodott, egyéb érzékeny fiatalemberek között népszerűnek számított, rubinköves aranyűrűt viselt, büszke volt kisméretű lábfejére, és szerette a színházat.

Anyám éveken át szolgált ilyen és hasonló részletekkel, részben anekdotázva, részben rosszmájú megjegyzések formájában – Mr. Willoughby szemöldöke sokkal ápolat-

lanabb, mint Francis Silveré – részben azért, hogy olyan mércét szabjon számunkra, amelynek mi nyilvánvalóan nem tudtunk megfelelni: minden kéztörlés után igazítsd meg a bőrt a körömháton, Francis Silvernek még a kisujján is szépen kirajzolódott a félhold. Szinte hihetetlen, mi mindent tudtunk róla mi, gyerekek. Nem szerette a gombát, a paradicsomot és az érett sárgabarackot. A kezét megvágta egyszer a Fern Tree-árokknál, egy pikniken, elvesztette az apja aranyóráját a Flinders streeten, négy lánytestvére volt, Wright-féle Coal-Tar szappant használt, és hihetetlenül laza ízületekkel rendelkezett.

Az évek során anyám egyetlenegyszer sem hivatkozott rá másként, mint Francis Silver; sohasem mint Mr. Silver és még kevésbe mint Francis, holott – számunkra úgy tűnt – anyám komolyan számolt vele mint lehetséges férjjel, bár ez a lehetőség sohasem volt nyíltan kimondva, csak az állandó célzásokból következtettünk rá. Volt olyan időszakom, amikor konokul hajlottam afelé, hogy apámat rosszindulatú ősök leszármazottjának tekintsem, Simon Legree vagy az Endor boszorkánya leszármazottjának, és sóvárogtam, bárcsak egy vidámabb, jóképűbb, tehetségesebb apa gyermeke lehetnék. Pontosan tudtam, kié, és rengeteg időt töltöttem a kívánt nevek mives leírásával: Hereward Silver, Montmorency Silver, Shem Silver, Fluellen Silver.

Valóságos és kimért apám – éppen a nyugodtságát tartottam a leggonoszabb rosszindulatnak – tudott minderről, mint ahogy az anyám emlékeiben kitörölhetetlenül élő Francis Silverről is. Visszatérő tréfáiban, amelyeket mi, gyerekek, imádtunk, Francis Silvert unalmas alakként állította elénk.

– Kedves asszonyom – mondta például, amikor kikísért minket az állomásra, ha néhány napra Melbourne-be utaztunk –, amennyiben nem érkeznek haza péntekig, olybá veszem, hogy a gyerekeket biztonságuk érdekében elhelyezte egy árvaházban, kegyed pedig megszökött Francis Silverrel. Jómagam ez esetben összeköltözöm Mrs. Tinsleyvel.

Ez számunkra hallatlanul viccesen hangzott. Mrs. Tinsley ömlengő asszony volt; ha megjelent, apámat annyira irritálta, hogy inkább kiment beszélgetni a malacokkal, mintsem elviselje a társaságát. Ha anyám felpróbált egy új kalapot vagy ruhát, és apám véleményét akarta kicsikarni, apám csak annyit mondott:

– Kedves asszonyom, tudja, hogy nagyszerűen néz ki. Csináltasson egy fényképet Francis Silver számára is.

– Féltékeny bolond – válaszolta anyám.

A könnyed évődés nyomán Francis Silver örökre huszonnégy évesnek hatott, örökre energikusnak, de örökké ártalmatlannak is. Ő volt az az úriember, aki tisztelettel vigyázzba vágta magát hölgyek jelenlétében, aki mindennap kikefélte a cipőjét, még a sarokrésznel is.

Csak egyetlenegyszer vetült árnyék a róla kialakult képre. Ez akkor történt, amikor – egyetlen alkalommal – szüleim közt valódi nézeteltérés támadt. Soha nem tudtam meg, miről vitatkoztak, de rémületemre a vita keresztüzében találtam magam, és a menekülésnek még a gondolata sem merülhetett fel, nemhogy a menekülés maga. A konyha délidei fényességében szórták a szitkokat egymásra; anyám daltalanul, életkedvétől megfosztva sívított, apám hangoskodva, száraz nyugalmából kikelve. A vita hevében anyám a zöldbabet szűrőstül a linóleumhoz vágta, és felkiáltott: „Bárcsak Francis Silverhez mentem volna feleségül!”, majd kiviharzott a konyhából, becsapta az ajtót, aztán az előszoba ajtaját és végül a hálószobaajtót is. Elképedtem, hogy egyáltalán vitatkoznak – ez a szememben csak szegény, közönséges vagy ittas emberek között volt szokás –, de még inkább megriadtam amiatt, hogy Francis Silver ellopja tőlünk anyámat.

Úgy látszott, apám megrendülve áll, lényének kerete valahogy megmutatkozott, sokkal kevésbé hatott most apámnak, mint inkább egy meztelen arcú, fiatalabb, megbabonázott férfinak. Elkezdtem felszedeztetni a zöldbabot, hogy ne kelljen közvetlenül ránézniem, de magamban titokban átéreztem a lelkiállapotát. Majd mintha megkísérelte volna összeszedni magát, hogy új arcot öltjön, amikor halkán kinyílt a konyhaajtó. Alig halt el a hálószoobaajtó csattanásának zaja, de anyám már megigazította a haját.

– Megpillantottam magam a tükörben – mondta lányos hangon. Mosolyogni próbált. A mosoly nem volt összhangban a bizonytalansággal és a kifakadó könnyek lehetőségével. – Csúnya vagyok idegesen. Sajnálom, Henry. Természetesen nem gondoltam komolyan... Igazán...

– Kedves asszonyom – szólalt meg apám –, Francis Silver szerencsés ember lenne, ha ön hozzáment volna. Nyomás kifelé játszani, fiú, nyomás – szólt nekem, ahogy anyámhoz lépett, aki sírni kezdett. Tudtam, hogy apám most a térdére ülteti. Aznap este ünnepi zselatinos banánt kaptunk és egy korty portói bort desszertnek: határozott jeleként, hogy – ámbár nincs említve – Francis Silver köztünk járt. Mindazonáltal hónapokba telt, amíg szememben megszűnt rosszakarónk lenni, és újra az örök hódító szerepében tetszeleghetett.

Tizennyolc éves voltam, amikor anyám negyvenegy éves korában meghalt.

Pár órával a halála előtt – az éneklése már örökre megszűnt, vidámságát kioltotta a haldoklás terhe – egy ideig kettesben maradtam vele. Miután elmondta, amit gondolom, minden haldokló anya elmond a legidősebb fiának – ezek jó része közhely –, megkért, vigyem el a tömött albumot Francis Silvernek, vagyis azokat a képeslapokat, amelyek az húsz-egynéhány évvel azelőtt küldött.

– Tudod, milyenek a lányok – mondta a hűgaimra célozva. – Férjhez mennek, gyereket szülnek, azok meg összetépkedik a lapokat. Pedig ő biztos szívesen megtartaná. Még él, és azt hiszem, még mindig ugyanott. Évek óta mindennap végigböngészem a halálozási rovatot.

Elsírtam magam.

– Hagyd ezt abba – mondta, mintha megszegnék valami virrasztási szabályt –, és ide figyelj. Van még valami. A zsebkendő fiókomban találsz egy rózsaszín borítékot az ő nevével. Egy hajtincsem van benne. Mielőtt hozzámentem apádhoz, Francis Silvernek akartam adni, de aztán elvettem az ötletet. Égesd el, dobd ki, csinálj vele valamit, de apádnak ne említsd! Az album nem érdekes, de a borítékot ne említsd! Légy oly jó fiú, hogy ezt megígéred.

Nagy keservesen megígértem.

Hónapokkal a temetés után mondtam el apámnak, mi volt anyám kívánsága a képeslapokat illetően.

– Igen – mondta. – Anyád szólt nekem, hogy beszélt veled erről. A nők – tette hozzá a kétértelmű pillantással, amely egyszerre vonta kétségbe az ismereteimet és oszlatta tudatlanságomat – furcsák. Furcsa halandók, és ez egy furcsa gesztus. Az a férfi nagyon odavolt anyádért. Lehet, hogy örül majd a lapoknak.

– Szeretnéd te elvinni? Talán jobb lenne, ha te adnád át... talán helyénvalóbb lenne – próbáltam úgy beszélni, mint férfi a férfival.

Apám végigmért, és rájött, mi van a szavaim mögött.

– Hogyan? – kérdezte. – Hogy az ördögbe lenne helyénvalóbb? Soha életemben nem találkoztam Francis Silverrel. Egyébként is, megígérted anyádnak, nem? Miért akarsz kikerülni a feladatot?

Elcsdálkoztam, hogy apám nem ismerte Francis Silvert. Anyám történetének számai közt Francis Silvert és apámat mindig együtt képzeltem el, keményített gallérral, hegyes orrú, gombos csizmában, amint szív alakú dobozban csokoládét visznek anyámnak, és gyakran egyszerre érkeznek a bejárat kőlépcsőjéhez.

– Semmit nem akarok kikerülni – hazudtam. – Biztos vagy benne, száz százalékgig biztos vagy benne, hogy soha nem találkoztatok?

– Száz százalékgig. – Újra végigmért. – De kíváncsi vagyok, mit mondasz majd róla. És, habár soha nem találkoztunk, talán a jelen körülmények között nem esne nehezedre, ha üdvözlőnéd a nevemben is.

Anyám halálos ágyánál tett ígéretem ellenére reménykedtem, hátha apámnak lesz kedve visszavinni a képeslapokat Francis Silvernek. E reményemet azzal próbáltam megindokolni magamnak, hogy Francis Silvert nyilván jobban meghatná, ha az egykori rivális özvegy kezéből veszi át az albumot, mint annak az asszonynak a fiától, akit ő akart nőül venni, és aki fiú az ő fia is lehetne. Apám elzárkózása azt jelentette, magamnak kell az ígéretet beváltanom. Ennek nem örültem túlzottan. Tizennyolc évesen cinikusnak gondoltam magam, mindennapi kenyerem volt a kiábrándultság.

Legközelebb, amikor Melbourne-be utaztam, magammal vittem az albumot. Nálam volt a rózsaszín boríték is: nem éreztem morális akadályt, nem éltem meg csalásként az áruulást. Azt mondtam magamban, anyám a halálos ágyán nem volt tisztában a dolgok értékével, az ítélőképessége hiányt szenvedett. *Én* úgy gondoltam, hogy a gyótródó férfi, akivel majd találkozom, kettős vigaszt talál ebben a még személyesebb emléktárgyban.

Amint megérkeztem a Coffee Palace-hoz, szálláshelyemhez, szükségét éreztem, hogy mielőbb átadjam az albumot és a borítékot. Anyám már négy hónapja halott: a képeslapok bársonyos nefelejcsikkkel, a flitterek, a bonyolultan hajtogatott, dombornyomásos rétegek, a hosszú, titkos, kendőfiókban töltött élete folyamán illatossá vált boríték túl értékesek és oda nem illőek voltak ahhoz, hogy akár egy óráig is egy közönséges szoba bútorain feküdjenek, egy olyan szobában, amelyet ismeretlen, átmeneti, netalán bűnterhelt emberek béreltek. Mint aki utolsó útjára indul, vagy egy istennel készül találkozni, lezuhanyoztam, fogat mostam – aznap másodjára –, felvettem a legjobb ruhám, az új cipőm, nyakkendő-t kötöttem, és a hajamat hosszan igazgattam. A borítékkal a zsebemben megfogtam az albumot – mintha az a törekeny idő vagy egy hajszálvékony üveg álmaim rejténé –, és elindultam Francis Silverhez.

Mivel mindez a II. világháború előtt történt, a háborút követő vandalizmust megelőzően, a képkeretező bolt még nem volt korszerűsítve, még mindig a századforduló kissé fakult eleganciáját mutatta. A kirakatban az akkor divatos rézkarok vékony fekete keretben, túl széles, krémszínű *passe-partout*-val, fent a név aranyozott gót betűkkel, a név, amelyet egész életemben hallottam, és amely anyám kézírásával a néhány hajszál – anyám megfogalmazása szerint hajtincset – tartalmazó borítékot jelölte. Beléptem a boltba. A pult mögött senkit nem láttam, de egy fekete plüssfüggöny mögül, amelyre halvány aranylantokat applikáltak, és amely nyilván a munkateret takarta, cipészkalapács hangja hallatszott. Miután megkondítottam a pulthoz láncsal rögzített kis rézharangot, még néhány pillanatig folytatódta az apró kalapácsszavak, aztán megszakadtak. Lépéseket nem hallottam, de szétnyílt a függöny, és egy alacsony, kövér ember állt a pult mögött.

– Mit tehetek önért? – kérdezte könnyedén és kicsit mézesmázosan. Apró szeme – pitykeszemű, szólalt meg bennem egy hang – vájkálva fürkészett. Rendkívül tiszta, pedáns benyomást keltő férfi állt előttem; egyrészt mélyfekete: az öltönye, a nyakkendő-

je, a szeme és a félkör alakú szemöldöke, másrészt pedig szikrázóan fehér: az inge, a zakó ujjá alól előkandikáló zsebkendője és a halántéka mögött megjelenő őszülő haj.

– Fr... Mr. Francis Silvert keresem, tisztelettel.

Szempilláját leeresztve úgy tett, mint aki tétován leporolja a zakója ujját, és mint-ha felcsippentene valami szöszöt onnan, ahol semmi sem volt.

– Én vagyok asz – szólalt meg felélénkülve –, parancoljon.

Erre nem voltam felkészülve. Az illúzióvesztés nem szerepelt a forgatókönyvben. Üres tekintettel bámulhattam magam elé.

– Biztosíthatom – mondta –, én vagyok Francic Cilver. Valaki dicérte a munkámat? Kérem, árulja el, ki volt asz! Keretesztetni ceretne?

– Édesanyám – mondtam, és a pultra helyeztem az albumot. – Ezt édesanyám küldte. Képeslapok.

– Keretesztetni? – Kinyitotta az albumot. Átlapozott néhány oldalt. – Nahát – mondta. – Codálatasz.

A kezén láttam a rubinköves gyűrűt, amelyről anyánk beszélt. A félholdak a körmei tövénél tisztán kivehetően rajzolódtak, még a kisujjakon is.

– Nahát. Évek óta nem láttam ilyet. – Az ajkát előrebígyesztette, mint aki számvetést készít. – Több éve, mint asz nyíltan elárulható. Régebben egyenesen mániám volt a képeszlap.

– Ezek a magáéi – mondtam. – A magáéi voltak. Ön küldte őket anyámnak. Évekkel ezelőtt – itt elbizonytalanodtam.

– Valóban? Nyughatatlan, vidám fiszkó voltam. Beleolvashatok? – Kivett egy lapot, és a hátulját tanulmányozta. – Cakugyan én írtam. A készírászom szemmit sze változott. Micoda élmény, micoda élmény! Ész keretesztetni ceretné?

– Nem – mondtam. – Anyám úgy képzelte, ön örülni fog, hogy visszakapja őket.

Éreztem, hogy anyám kíváncsiságát ostobán tolmácsolom, de nem volt mit tenni: a helyzet kínossá vált nemcsak számomra, hanem Francis Silver számára is.

– Ó – mondta.

De sajátos és különös kapcsolatunk kényelmetlenségén túl még valami zavart. Francis Silver nem kérdezett rá, kinek küldte a lapokat, mielőtt kivett egyet. Valami derengő természetes kíváncsiság vagy udvarias érdeklődés helyénvaló lett volna, de emberi mivoltának valamilyen fogyatékosága érzéketlenné és érzéketlenül kegyetlenné tette őt a szememben.

Nem akartam, mégis megtettem: felhívtam a figyelmét anyám leánykori nevére.

Zavarttá vált, a múlt számára elveszett, de azért illendően tőprengést tetetett. – Várjunk csak – mondta, és a mutatóujját a homlokához biggyesztette abszurd, gondolkodó pózban. Csücsörített.

– Nahát – szólalt meg végül –, üresz az agyam. Tictára! Szemmi szem mosszan a buta fejemben. Nagyon szajnálom. De meg ne mondja az édesanyjának! Megvetne érte. Mondja aszt, hogy nagyon megörültem a lapoknak, de nem fothatom őt meg tőlük. Gyönyörű kollekszió, kifogásztalan állapotban. Bárcak a barátom, Reck láthatná. Ő egycerűen imádja a régi képeszlapokat.

A múlt foszlányai lebegtek az agyamban, mint a szemét egy tökéletes piknik végén.

– És ön nem emlékszik az anyámra?

Pofon vágthatott volna.

Az égre emelte a szemét, de nem túl magasan.

– Legyen écnél, kérem. Több mint húc év telt el. Bárcak képesz lennék emlékeszni, de szok víz folyt már le a folyón. Túl szok ember volt körülöttem. Mondtam, hogy cör-

nyen szajnálom. Nem fogadhatom el őket. Vigye hasza, ész köcönje meg a nevemben. – Összeesküvésszerű mosollyal megfogta a csuklóm, és ravaszul megszorította. – Tudom, hogy megtartja a titkot, tudom. Cép, kedvesz arsza van. De cakugyan, túl szok ember vett engem körül. Édeszanyja biztosz ugyanolyan helyesz, mint maga. De egyáltalán nem emlékcem rá.

Kiszabadítottam a karom, és szó nélkül hagytam el a boltot.

Az album ott maradt, ígéretemet teljesítettem.

Mire visszaértem a hotelba azon a különös napon, amikor előzőleg elképzeltem fiatal, csinos anyámat, amint a jóvágású Francis Silverrel udvarolnak egymásnak a tengerparton, vázlatosan összeállt a fejemben, mit fogok hazudni apámnak, aki számára a valóság – így láttam – kedvezőtlenül alakult. Pár nappal később, majd otthon, azt reméltem, kiegészíthetem ezt a vázlatot megtámadhatatlan részletekkel: nem mertem apámat kiábrándítani. A beavatásom, első feladatam felnőttként az volt, hogy egy anyám emlékeibe illő Francis Silvert teremtsék meg apám számára.

A Coffee Palace-ban előttem feküdt a rózsaszín boríték, amely idősebb volt nálam. Egy tétova pillanatig kedvem támadt egy filmszerű gesztusra, hogy megcsókoljam, de rájöttem, az nem az én szerepem. Azt a szerepet nem osztották ki senkire. Az üveglapos éjjeliszekrényen fekvő szállodai Bibliával, drapp függönyökkel, szürkésbarna tapétával és pitiáner, ősz vadszőlőt mintázó szegélyléccel díszített szobámban elégettem a borítékot. A lángoknak ellenállva egy pillanatra kibocsátotta a beléivódott illatot. Megperdült, birkózott a lángokkal és önmagával, majd égő haj bűzét árasztotta. Úgy vonaglott és tekergett haláltusájában, hogy képtelen voltam végignézni.

Schauschitz Attila

A DETEKTÍV ALKONYA

„Legalábbis az emlékezetemben ugyanazzal a súllyal és ugyanolyan élénken létezett egymás mellett valóságos és valószerűtlen.”

(Haruki Murakami: NEJIMAKI-DORI KURONIKURU)

A nyomozók:

Bellodi, a szicíliai csendőrség századosa

Lönnrot, argentin magádetektív

Matthäi, a zürichi kantoni rendőrség főhadnagya

Quinn, önjelölt New York-i magánnnyomozó

Rogas, olasz rendőrfelügyelő

Wallas, a francia belügyminisztérium különleges ügynöke

...Schrott, a gyerekgyilkos kiszáll az autóból... Annemarie-t keresi az erdőben... megpillantja a bábút... a meggyilkolt kislánynak hiszi... Schrott (valójában Gert Fröbe) a filmtörténet kétségkívül legvelőtrázóbb sikolyát hallatja... Matthäi felügyelő diadal-

mas mosollyal kilép a bokrok közül... a gyilkos borotvát ránt... ráveti magát a nyomozóra... Matthäi-t az érkező rendőrök lövései mentik meg.

*

...A patakparton piros ruhás kislány játszik... a fák mögé rejtözve hőségtől gyötört rendőrök várják leendő gyilkosa felbukkanását... az országúton fekete autó halad... a nyomozók feladják a kilátástalannak ítélt figyelést... Matthäi (ezúttal Jerrynek hívják) még kitart... megérkezik a kétségbeesett édesanya... disznónak nevezi a felügyelőt, s magával viszi a gyereket.

*

...A rendőrök egy hétig lesik a patak partján babájával játszó kislányt. Egy hétig hallgatják dalocskáját: „*Es Maria ott ült a kövön...*” * Az utolsó napon az ügyész is csatlakozik hozzájuk. Végül türelmét veszítve, nyomában a rendőrökkel a gyerekhez rohan, hogy szóra bírja. Annemarie makacsul hallgat. A hiábavaló lesbenállástól feldühödött nyomozók elvesztik önuralmukat, és nekiesnek a kislánynak: *szabályosan ütni kezdtük, ijesztően, dühödten, üvöltve vertük a kicsi testet, amely ott feküdt a konzervdobozok között a vörös avaron.* Gyilkos híján majdnem ők végeznek a gyerekkel.

*

Hát igen, gondolta Bellodi, miközben feltápáskodott a moziszékből, ez utóbbi, az indulatok szédítő mélységeit, egy gyerek súlyos bántalmazását megörökítő, a regényből származó jelenet nem szerepelhetett az imént látott filmben.

Mindenesetre elégedettebb volt, mint az ötvenes évek végén, amikor először látta a filmvászonon Matthäi felügyelőt. Nem azért, mert Heinz Rühmann helyett most Jack Nicholsonnal... hanem mert ebben a filmben a történet s azzal együtt a nyomozó is más, dicstelen véget ér...

Bellodi tapasztalatból tudta: a detektív nem diadalmas, hanem tragikus figura. Megértette, hogy Dürrenmatt elégedetlen volt az általa írt forgatókönyvvel, és már a film elkészítése idején megírta a regényt, az átdolgozott változatot. Így esett, hogy Matthäi sorsa ugyanabban az évben két különböző irányba fordult.

A kulcsfontosságú kép ilyenformán, Jack Nicholsonnal vagy nélküle, a benzinkút mögötti kőpadon üldögélő borotvátlan, mosdatlan, ócska ruhákba öltözött, egyik cigarettát a másik után szívó, abszinttól bűzlő, bambán maga elé bámuló öregember, aki egyszerre dühödten megrázza az öklét, s azt motyogja maga elé: „*Én várok. Várok. Eljön. Biztosan eljön.*”

*

Pályafutása legnagyobb sikerének Bellodi immár azt tekintette, hogy életben maradt. Óvatosság, némi előrelátás és a jó szerencse okán. No meg a terjedelmes iratköteg miatt, amely megalapozott feltevéseit és hiányos bizonyítékait gyűjtötte össze egy páncélszekrény mélyén. Másfelől biztos lehetett abban, hogy nemsokára – immár nem óvatlanságból, hanem szükségképpen – mégis meghal. Ahogy az utcára ért, szokása szerint először az eget vizsgálta, Párma egét, amely alatt született, s felidézte magában

* A dőlt betűs szövegek idézetek. Az idézett művek az írás végén találhatóak.

első és nem utolsó kudarcát... Csak őt nem a vak véletlen kárhoztatta tétlenségre, mint Matthäi-t, hanem láthatatlanul is világos erők; ellenük azután újra és újra felvehette a harcot.

Nem volt büszke rá, hogy életét időnként hallgatással váltotta meg. De mit ér a beszéd egy olyan országban, amelyre kisvártatva ugyanaz a porréteg telepszik vissza, amelyet előtte a botrány szele viharrá kavart?

Szicília, a süllyedő hajó („*Ez a hajó süllyed, barátom, süllyed!*” – kiáltott fel egy alkalommal Don Benito, egy bolondnak tartott öregúr Montalmóban), ahová Bellodi mindig visszatért, mintha ő akarná elhagyni utolsóként. A benszülöttek nyelve, amelyet eleinte fordítani kellett számára... igaz, éppen akkor nem, amikor Nicolosi özvegyét hallgatta ki, a gesztenyebarna hajú, mélyfekete szemű, finom arcú fiatalasszonyt, akinek félnék pillantását az ajka körül bujkáló gúnyos mosoly ellenpontosza. Az özvegy érthető tájszólást beszélt, hiányzó olasz szavait pedig körülírta. A bűnügyben, amelyet Bellodinak kellett kiderítenie, nem játszott olyan jelentős szerepet, mint néhány évvel később az arról készült filmben, de a nyomozó telitalálatnak érezte a rendező választását, kedvtelve szemlélte Claudia Cardinale valószerűtlenül nagy szemét, visszafogottan ringó járását, szenvedélyes játékát.

Nem tudjuk, hogy Bellodi, aki igyekezett józanul mérlegelni érzéseit, mennyire tisztázta viszonyát Szicíliához. Mert egyfelől pokolba kívánta azt a helyet, ahol *még mindig elevenen élt a meggyőződés, hogy ha valaki feltétlenül ragaszkodik az igazságszolgáltatáshoz, és nem bízza azt a sorsra vagy Istenre, a legtökéletesebb jog és legigazságosabb igazságszolgáltatás csak egy kétsövű puska torkolattüzéből áradhat.* Állhatatos törekvése viszont, hogy éppen ő vegye ki a fegyvereket a sziklás hegyekben egymásra vadászó szicíliaiak kezéből, erősebb indokot feltételezett, mint a törvény tisztelétén nyugvó elhivatottságot. Felfoghatatlanul mély vonzalmon alapuló valódi undort csak a hazája iránt érezhet valaki. Hiába gondolta magát tehát velejéig pármainak; jobb híján nevezzük zsigerinek azt a megérzését, hogy olasz mivoltához csak Szicília nyomorúságán keresztül férhet hozzá.

*

Cusant, a bátor közéleti kiállásáról is híres író úgy kimerítette a halálos félelem, hogy végtelen nyugalom fogta el. Pillantása könyvein pásztázott, s azon tűnődött, hová rejtse az iratot, amelyben összefoglalta, amit két napja Rogastól hallott. A DON QUIJOTE, a HÁBORÚ ÉS BÉKE vagy AZ ELTÚNT IDŐ NYOMÁBAN lapjai közé? *Természetesen a Don Quijote mellett döntött.* Nyomban utána rövid levelet írt: *Könyvtáramban, az E állványon, a harmadik polcon dokumentum található Amar és Rogas haláláról. És az én halálomról.*

Cusant még most, ilyen zaklatott állapotban is lenyűgözte a történetet. Írói képzeletét mindenekelőtt az a jelenet ragadta meg, amikor Rogas kiszáll a felvonóból a legfelsőbb bíróság elnöke, Riches rezidenciájában, *és egy pillanatig azt hitte, tükör előtt áll. De a tükörben egy másik férfit lehetett látni.* És az a másik, akinek hasonlósága az előtér félhomályában megkettőzi Rogast, nem más, mint Cres, a nyomozó által keresett gyilkos.

Gazdagította a témában rejülő írói lehetőségeket, hogy Rogas bevallása szerint a hasonlóság nem csupán külsőségekre szorítkozott. Mert a liftből kilépő detektív épp az imént állt át Cres oldalára, miután meggyőződött róla, hogy az ország igazságszolgáltatásának legfőbb letéteményese veszélyes örült, de legalábbis gonosztevő. Riches íróasztalán vaskos kézirat hevert, amelyben Voltaire-rel vitatkozva laikus szempontnak ítélte és elvileg kizárta a bírói tévedés lehetőségét. De végső soron ez is mellékes volt, mivel, mint Rogasnak kifejtette, egyén nincs, s ebből következően nem is vonható fe-

lelősségre. Közleg az idő, amikor valósággá lehet helyes következtetése: az arctalan tömeg csak kollektív büntetéssel, közelebbről – mintha háborúban – megtizedeléssel tartható kordában.

Ahogy a legfelsőbb bíró az egész emberiséget látta eleve a vádlottak padján, úgy büntette Cres válogatás nélkül a bírói kart, végül Richest is beleértve, a rajta esett igazságtalanságért.

Ő maga ugyan nem került volna most halálos veszélybe, de írói szempontból az is szerencsés körülménynek bizonyulhat, gondolta Cusan, hogy a rendőri megfigyelés gondatlansága miatt Crest nem sikerült még annak idején, első gyilkosságai után a házában elfogni.

*

Bellodi egy piros spirálfüzetet lapozgatott, amely feljegyzéseit tartalmazta. Mennyire hiányzott megint jó barátja, Rogas! Ő is azok közé tartozott, akiről kései meglepetésként derül ki, majd kellemetlen időtöltéssé válik számunkra, hogy elvesztésüket nem tudjuk kiheverni.

Foglalkozásuk a hagyomány szerint sikereket tartogatott számukra. Szinte egyszerre vették észre, úgy az ötvenes évek végén lehetett, hogy valami megváltozott körülöttük. Az élet lett keményebb, vagy mi vagyunk téovábbak? Erről szeretett volna írni. Jó, hogy már annak idején jegyzeteket kezdett készíteni, de azok mindmáig törmelék-ként hevernek egymás mellett. A kép, akárcsak tárgya, nem áll össze, s minden bizonytalansággal, szétesve marad.

*

Emlékezz vissza, fejtegette annak idején Rogas, hogy a mi történeteinkben eredetileg a gyilkos kiléte az egyetlen érdemleges kérdés. A kezdeti homályt a jelek helyes értelmezése és a logikus gondolkodás oszlatja el, a végén pedig a detektív ráhelyezi kezünket az igazság tiszta fényének kapcsolójára.

A szerepek kiosztva, mint a szentháromságban, csak sokkal egyértelműbben. Gyilkos, áldozat és nyomozó nem felcserélhetők. S. S. van Dine egész szabályrendszerrel dolgozott ki a detektívtörténet klasszikus formájára. Jogosan érezte például szakmailag méltatlannak az olyan eseteket, amikor a komornyik vagy a szobalány a tettes. Ajánlása szerint e szerepre magas rangú egyházi tisztviselő vagy jótékonyaságaról ismert aggszűz a legmegfelelőbb. Nőnek, szerelmi történetnek sem lehet oktan helye e történetekben. S hogy lásd e szabályok komolyságát és szigorúságát, azért említem még R. A. Knox megszorítását, amely szerint egy bűnügyben semmiképpen sem léphet színre kínai.

Nagyon fontos ezenkívül az a követelmény, hogy egy ilyen történet nem tartalmazhat olyan elemet, amelynek nincs köze a gyilkosság felderítéséhez. Mondjuk, hangulatfestő tájleírásokat, árnyalt jellemrajzokat avagy elmésen öncélú eszme-futtatásokat. Vagyis nem mondhat többet önmagánál. Persze, ha nem mondja, akkor is többet jelent. Mert ha mindig van megoldás, akkor a világ megismerhető és megfejthető. A gyilkosság pedig csak rendhagyó cselekedet. Miután elkövetőjére fény vetül, a rend helyreáll. A világ szokásos állapotát ésszerű megfontolások és erkölcsi normák hálója fogja össze.

– És ha a mi tapasztalatainkat kellene szabályba önteni? – vetette közbe akkor Bellodi.

– Ez első pillantásra nagyon egyszerű: minden lehetséges. Tudod, Lönnrottal kezdődött...

*

Most már, hogy Cusan írói álnevén nagy sikerű könyvben, bár képzeletbeli országba helyezve, megírta Rogas történetét, az úgy elvileg mindenki számára megismerhető; kiindulópontját mégis érdemes felidézni. Mint emlékezhetünk, Cres vesztét a macska okozta. Egy halott macska. Amelyik mintha rugóból lőtték volna ki, úgy pattant fel a levegőbe, aztán holtan zuhant vissza.

A „fekete” rizsnek nevezett csokoládés rizs a feleség, a patikus Cres feleségének kedvenc étele volt, de a macska is imádta: miákolt, és remegett a bajusza a fahéj szagára. Az édességet mindig Cres készítette, kiválóan. Az asszony aznap, amikor megpillantotta a konyhaasztalon az ínycséget, mint mondta, hirtelen ötlettől vezérelve, először a macskának adott belőle egy kanállal. A következményeket az imént ábrázoltuk. A csokoládés rizsben kimutatott mérge mennyisége pedig megegyezett azzal, ami a raktárban talált, a patikus ujjlenyomataitól hemzsegő üvegéből hiányzott.

Varga államügyész, majdan az öt éves büntetését letöltött Cres első áldozata, a tárgyaláson arról faggatta a vádlottat, aki magát ártatlannak, hitvesét viszont a gyilkos terv végrehajtójának vallotta, hogy kedvelte-e a felesége a macskát. A patikus igennel válaszolt. Hogy mennyire, tudakolta az ügyész. Cres ennek megítélésére nem tartotta magát alkalmasnak, ám megjegyezte: *„Úgy látszott, hogy engem is kedvel.”*

Az ügyész csalhatatlan érzékkel ragadta meg az alkalmat, hogy rámutasson a vádlott mérhetetlen cinizmusára, majd így zárta vádbeszédét: *„Tehát, ha feltételeznénk is, hogy a hölgy képes lett volna egy ilyen ördögi terv kieszelésére és megvalósítására, vajon feltételezhetnénk-e róla, hogy annak az ártatlan állatnak az elpusztítására vetemedik, amelyről maga a vádlott is elismerte, hogy mennyire kedvelte.”* A tárgyalótermen a felháborodás moraja futott végig; minden jelenlévő számára, az ügyvédet s alighanem Crest is beleértve, bizonyossággá vált, hogy a patikusnak befellegzett.

*

...A sort tehát a *merészen éleselméjű* detektív, Erik Lönnrot nyitotta meg. Túl okos volt, azaz mégsem eléggé. *Virtuálisan megfejtette a problémát... Arra gondolt, hogy egy névtelen háromszögben és egy poros görög szóban rejlik a gyilkosságok magyarázata.* Látszólag hibátlan hipotézise, amely az Isten titkos nevét kereső hászidok emberáldozataira vezetett vissza három gyilkosságot, sőt tudóshoz méltó dölyffel, geometriai alapon megjósolta a negyedik helyét és időpontját, valójában egy neki állított csapdát értelmezett – persze hamisan. Helyesnek a hagyomány szerint balfácán hivatásos rendőr, Treviranus kapitány sejtése bizonyult; Lönnrotnak kevesebb tudásra és több józan észre lett volna szüksége. Mert ott és akkor nagy ellenfele, az előző három gyilkosságot kieszelő és a Lönnrotot félrevezető jeleket hátrahagyó Scharlach várt rá, hogy megölje a *fölösleges szimmetriáktól és eszelős ismétlésektől* hemzsegő villában, feketéllő eukaliptuszok között.

*

A tébolyult legfőbb bírónál tett látogatástól még szédelegve, nyomában a biztonsági szolgálat ügynökével, Rogas kicsiny kávézóba tért be a Piazza Clio sarkán. *Hideg tejet és forró kávét rendelt. Mindkettőbe cukrot tett, aztán egyiket a másik után gyorsan felhajtotta.* Hirtelen felöltött benne, honnan volt ismerős számára az iménti jelenet a felvonó előtt. Wallas! A „radíros” Wallas, ahogy később rendőrségi körökben emlegették. A nyomó-

zó, a „különleges ügynök”, akit egy ötvenes évek eleji gyilkosságsorozat, a kormány mögött álló befolyásos személyekkel történt leszámolás felderítésére küldtek egy francia kisvárosba. *Egyszer már volt ott, de csak néhány órára, még gyerekkorában, és nem emlékszik rá pontosan.* A ballonkabátos férfi, világos puhakalapban, az anarchista bűnszervezet tagja, akivel folytonosan összetévesztik Wallast. És persze Wallas végzete... A véletlenné sűrűsödő eseménysorozat, amelyek oda vezetnek, hogy akaratlanul ő fejezi be a gyilkos félresikerült munkáját.

Nem elég, hogy összetéveszthető vagyok a gyilkossal, lehet, hogy a végén én is az leszek? És lesznek majd „objektív” bizonyítékok, amelyek a bűnösségemet bizonyítják?

De ez egészen más ügy, és én is egészen más vagyok, hessegette el Rogas e kérdéseket. Már ismerem a megoldást, és tudom, mit tegyek. Wallas pedig? Az egyetlen, amit sikerült megtalálnia abban a kisvárosban, ahol mindvégig elveszetten és kábultan bolyong, ahelyett, hogy venne egy várostérképet, a gyerekkori emlék volt, hogy miért járt, kit keresett ott, egyébként apját, édesanyjával. Közben pedig úgy tesz, mintha azért küldték volna oda, hogy ne a gyilkost, hanem a radírt kutassa, az egyetlen helyénvaló radírgumit, amely *puha, könnyű, morzsolható legyen, amely nem formátlanodik el, ha összenyomják, hanem porrá dörzsölhető; könnyen elvágható radírt, amely a törés mentén fényes és sima, mint a gyöngykapyló.* Ez a radír, amelyet egy barátjánál látott, *sárgás kocka volt, két-három centiméteres éllel, enyhén lekerekített sarkokkal.* A gyártó cég neve már elmosódott a radír lapján, csak a két középső betű volt olvasható: „...di...” Ráadásul Rogas távolról sem értett egyet az igazán jó radírgumi ilyesfajta meghatározásával; különösen a morzsolhatóság kívánalmát érezte visszatetszőnek.

*

A változás legalább két, egymásba mosódó dimenzióban zajlik, olvassa Bellodi egy régi feljegyzésében. Az egyik kétségkívül az, hogy a detektív kudarcot vall. Nem mindegy azonban, milyen okból. Az egyik változat Lönnrot: mint a magával szemben félig-meddig öntudatlanul csalafinta rejtvényfejtő, aki úgy ír be rossz szavakat a keresztrejtvénybe, hogy a végén értelmes, csak éppen teljesen hamis megoldáshoz jut. A megismerés kudarca, amely addig elképzelhetetlennek számított, lerombolja személyes sérthetlenségének mítoszát is. Tévedéséért viselnie kell a végső, halálos következményeket. A csarnokban síri csönd támad: az addig legyőzhetetlen bajnok rosszul számított, s padlóra viszi egy ravasz útés.

Úgy is lehet viszont, hogy a mérkőzés nem a szorítóban dől el. A detektív még a régi, amennyiben képes összerakni a kirakós játék elemeit. E ponton azonban rá kell jönnie, hogy – másként, mint azelőtt – nem mindenható. Kudarcát nem tökéletlensége, hanem – mint Matthäi-nál – a kiszámíthatatlan véletlen vagy – mint Rogas esetében – nála erősebb világi hatalmak okozzák. Wallas viszont eleve és mindvégig értetlenül áll a feladvány előtt. Próbálkozik a megfejtéssel, de mielőtt jól vagy rosszul célhoz érne, zsákutcába jut, kitéve mind a véletlennek, mind a hatalom játékának.

Ez egyben a felfedezés a hagyományos bűntörténetekhez képest: a rend hiánya, mind a világ kaotikus természetének, mind pedig a hatalom erkölcstelen voltának értelmében. A bűntény nem csupán az amúgy egészséges társadalmi renden ejtett, gyógyítható seb.

*

Az ajtó becsukódott. Auster visszaült a kanapéra, és újabb cigarettára gyújtott. Odakint a városban tehát járkal valaki, aki felvette a nevem. Persze, mi ebben a meglepő?

Számos ember neve azonos, és még az sem valószínűtlen (bár különös módon Auster nem is hallott még ilyenről), hogy találkozzanak. Bemutatkoznak: „– Albert Einstein. – Albert Einstein. – Elnézést, nem értettem. – Einstein.” Akár össze is barátkozhatnak.

Ez a másik Auster viszont bajban van. Nem tett jót neki a nevem. De mit tehettem többet? Mégiscsak vadidegen. Meghallgattam, sörrel, rántottával kínáltam. Felajánlottam neki a segítségemet, bármilyen ügyben.

Jó, a Don Quijotéről szóló esszémmel talán felesleges volt traktálnom. Épp Don Quijote érdekelte! Bajban van, mert a nevemben vállalt el egy feladatot. Többször felhívták telefonon, és Paul Austernek, a magádetektívnek nevezték. Ő pedig hagyta magát rábeszélni a dologra. Most, az előbb tudta meg, hogy ezen a néven semmiféle nyomozó nem létezik, hanem csak egy író, mármint én.

*

Quinn-nek eleinte nem eshetett nehezére az új szerep. Akkoriban Quinnként már alig létezett. Fiatalkorában, bár most sincs több harmincöttnél, verseket írt, meg sok más egyebet. *Később azonban egyszerre feladta mindezt. Már csak céltalanul gyalogolni vágyott. New York mindig a tökéletes elveszttség érzését keltette benne. És nemcsak a városban: úgy érezte, önmagában vész el.*

Még írt is, de csak detektívregényeket. William Wilson álnéven, egy Max Work nevű magánnyomozóval a főszerepben. S ha magával már Wilsonként sem, ezzel a Max Workkel, egy Marlowe-szerű figurával, képes volt azonosulni. *Apránként egyre fontosabb lett az életében, egyik éneke, testvére lett, társa a magányosságban.*

Nos, hihető, hogy ez a Work vállalta el benne a magádetektívtséget.

*

...A kihallgatásokon Nicolosi csinos özvegye után Don Mariano is sorra került, *ez az erkölcsön, törvényeken és a szánalom érzésén túl álló elfojtott emberi energiatömeg, tömbnyi magányosság, vak és tragikus akarata; és ahogy a vak újjáteremt magában, homályosan és formátlanul a dolgok világát, úgy teremtette újjá Don Mariano az emberi kapcsolatokat, a törvényeket, az érzelmek világát.*

Milyen mesterien göngyöltette fel az ügyet Bellodi a meggyilkoltak nyomában járva! Az első áldozat egy útépítő vállalkozó volt, aki nem akart együttműködni a helyi maffiával, a következő Nicolosi, aki balszerencséjére meglátta a menekülő bérgyilkost, s végül a besúgó, aki halála előtt felírta egy cédulára a felbujtók nevét. A csendőrkapitány így jutott el Don Marianóig s tovább, a képviselőhöz és a miniszterhez.

Emberileg érthető, de tekintve az addigi fáradozást és következetességet, mégis váratlan hanyagságnak látszik, hogy Bellodi éppen akkor engedett szűkebb hazája, Párma csábításának. Készséggel engedélyezték számára az egy hónapos betegszabadságot. S miközben a bizonyítékok gondos építménye egy hamis alibi nyomán kártyavárként omlott össze odalent délen, ő baráti társaságban üldögélt, és Szicíliáról mesélt. Whiskyt és konyakot ittak, dzsesszt hallgattak. Szó esett szerelemről, szeretkezésről is. *Ez Párma, gondolta Bellodi hirtelen támadt boldogsággal, és itt egy pármiai lány, otthon vagy, a pokolba Szicíliával.*

Éjfél körül gyalog indult útnak a hóeséstől elvarázsolt városon át. *De mielőtt hazaért volna, tudta világosan, hogy szereti Szicíliát, és vissza fog térni oda.*

Mindamellet a nyomozást még távollétében újakezdték a három gyilkosság ügyében. Bellodi bonyolult és homályos konstrukciója, a maffiától a törvényhozó és a vég-

rehajtó hatalomig terjedő bünszövetkezet helyett kézzelfoghatóbb és a szicíliai valósághoz jobban illő magyarázatot találtak: letartóztatták Nicolosi özvegyét és állítólagos szeretőjét, az elektromos művek pénztárosát.

*

Mennyire bizakodó volt, mennyire nem félt Rogas, amikor utoljára beszélünk! Persze, mi mást tehetett volna? Elvei éltették, s hogyan élhetett volna tovább, ha feladja azokat? Bellodi előtt most élesen rajzolódott ki az akkoriban még homályos kép, ahogy Rogas körül egyre szűkül a tér, ahogy minden oldalról közelednek hozzá a hatalom láthatatlan falai. Úgy járt, mint a sarkkutató, akiről Paul Auster egyik regényében olvastott: a maga építette jégkunyhóba húzódik a véget érni nem akaró hóvihar elől, s lélegzete nyomban megfagy jégbarlangja falán. A fal így egyre vastagodik. Csak úgy élhet, ha lélegzik, de ha lélegzik, bizonyosan nem él soká.

*

Quinn–Work–Auster (Wilson nem volt fontos) szabad akaratából vállalt végzete azzal kezdődött, hogy Peter Stillman, a vallástörténet professzora bezárta egy sötét szobába ugyanerre a névre hallgató két és fél éves kisfiát. Előfordul ilyesmi, de ritkán tart kilenc évig. A gyerek számára csupán az jelentett változatosságot, hogy az apja néha megverte.

Mint Quinn kutatásaiból kiderült, nem annyira harag, mint egy reményteli kísérlet volt a mozgatórugó. Stillman az ember eredeti, közös, a bűnbeesés előtti ősnyelvét kereste, amikor *tárgy és neve kölcsönösen azonosak voltak egymással*. Mert a bűnbeesés után *a név levált a tárgyról, a szavak önkényes jelek halmazáivá degenerálódtak*. Stillman e kísérlethez nem csekélyebb reményt fűzött, mint a paradicsomi állapotok visszaállítását. *Ha az ember bűnbeesése magával vonta a nyelv bűnbeesését, nem logikus-e a feltételezés, hogy elvileg lehetséges a bűnbeesés meg nem történtté tétele, oly módon, hogy érvénytelenítjük a nyelv bűnbeesését, vagyis visszaállítjuk az Édenkertben beszélt nyelvet, ami értelemszerűen megfordítaná az egész folyamatot. Ha az ember megtanulná eredeti, ártatlan állapotának nyelvét, visszanyerhetné magát az ártatlanság állapotát is.*

Az időközben felnőtt ifjabb Stillman monológját hallgatva Quinn meggyőződhetett arról, hogy a kísérlet nem sikerült, vagy ha igen, ő nem szeretne ilyen nyelven beszélni. Talán, ha tovább tart kilenc évnél... A lakásban azonban tűz ütött ki, a kis Stillman megmenekült, az idősebbet pedig börtönbe zárták. Mindenesetre, ha ez lenne a Paradicsom ára, maradjunk inkább a bábeli zűrzavar áldozatai, beszéljünk tovább homályosan és kétértelműen, gondolhatta Quinn.

A kalandvágyon kívül még két dolog ösztönözte, hogy elvállalja a magánnyomozói megbízást, a börtönből szabadult id. Stillman megfigyelését, aki két évvel korábbi levelében leszámolóással fenyegette meg a fiát. Az egyik, hogy az ő régen halott kisfiát is Peternek hívták. A másik Virginia, ifjabb Stillman felesége, akiről a következőt tudta meg férjétől: *„Szegény Virginia. Nem szeret dugni. Akarom mondani, velem. [...] De lehet, hogy ha rendes lesz Virginiához, megengedi, hogy megdugja.”* És ez, miután az elváláskor Virginia váratlanul a szájába mélyesztette nyelvét, nem tűnt oktalan reménynek Quinn számára.

*

A detektív másik nagy alakváltozása, hogy ember lesz belőle, Maigret-vel és Marlowe-vel kezdődik, olvasta Bellodi piros spirálfüzetében. Ők már nem tévedhetetlen gon-

dolkodók, hanem inkább egzisztenciális tételek. Nem vagy nem csak a bűnügy és a nyomozás, az igazság kimondása, a megbomlott rend helyreállítása ragadja magával őket, hanem az útjukba akadó emberek és hangulatok. Minket, olvasókat pedig ők maguk. Maigret azt szereti, ha a világ nem változik, ha minden úgy van, mint a lakásában, ahol *minden a helyén volt, a szomszéd szobában Maigret-né, a rá váró vacsora szaga, a bútorok, a tárgyak, minden kis fény és visszfény ugyanott, hosszú évek óta.*

És Marlowe? Számára a várakozás, a magány és a melankólia a lét esszenciája: *Álltam a sötétségben, és hallgatóztam. Egyre csak vártam, hogy valami új hangot halljak. Semmi. Egyedül voltam a mélyedésben.*

Wallasnál új formában jelenik meg az emberré válás. Túl azon, hogy nem képes közel férkőzni a bűnügy megoldásához, majd szerepet cserél, nem az áldozattal, mint Lönnrot, hanem a gyilkossal, emlékei és szorongásai fogságában tévelyeg a városban. Nem csupán a tragikus véletlenné sűrűsödő történésfolyamoknak, a számára átláthatatlan és uralhatatlan dolgoknak és viszonyoknak, hanem önmagának is kiszolgáltatott. Amíg a kicsiny dolgokkal elégedett Maigret a harmonikus, Marlowe pedig a magányába szorult, addig Wallas az elidegenedett ember.

*

Rogas a buszmegállóból figyelte a legfelsőbb bíróság elnökéhez igyekvő autókat. Saját főnöke, a rendőrfőkapitány, a csendőrség vezetője, a külügyminiszter, a légierő tábornoka... A rendőrfőnök másnap letagadta előtte a tanácskozást. Rogas számára tehát *tulajdonképpen arról volt szó, hogy azok ellen kell megvédenie az államot, akik képviselik, akik fogva tartják.* Mit tegyen? Először is le kell ráznia a titkosszolgálat ügynökét, aki napok óta követi, majd találkoznia Cusannal, hogy biztonságba helyezze ismereteit. Azután pedig beszélnie Amarral, az ellenzéki Nemzetközi Forradalmi Párt főtitkárával, hogy figyelmeztesse az országot fenyegető veszélyre.

*

A találkozóra a politikussal a nemzeti galériában került volna sor. A képeket, amelyeket Cusan két nappal később látott a televízióban, a következő szöveg kísérte: *„A pártfőtitkár holttestét Velázquez híres festménye, Lázaro Cárdenas képmása előtt találták meg. [...] Itt pedig, a XV. századi ismeretlen firenzei festőtől származó Láncos Madonna alatt a rendőrfelügyelő fekszik.”* A portás rajtuk kívül még egy szőke, magas, szakállas férfira figyelt fel a csaknem teljesen üres múzeumban.

Természetesen lehetséges, hogy a szakállas férfi azokhoz a terroristákhoz tartozott, akiket a hivatalos álláspont szerint a bírók meggyilkolásával is gyanúsítottak. *De Cusan könnyebben el tudta képzelni, sőt teljesen biztos volt benne, hogy Rogas a belbiztonsági szolgálat egyik embere követte, aki jól megválasztott álruhát és álszakállt viselt.* Rogas persze ügyelt arra, hogy megszabaduljon követőjétől. Csak nem vette észre, hogy egy másik is a nyomába szegődött.

Néhány nappal később Cusan felkereste a Forradalmi Párt főtitkárhelyettesét, és elmondta neki, amit Rogastól megtudott. *„Mit szólna, ha kijelenteném, hogy Amart az Ön barátja, Rogas ölte meg?”* – kérdezte tőle váratlanul a főtitkárhelyettes. Amart Rogas pisztolyával lőtték le, mondta, vele pedig a titkosügynök végzett. Majd Cusan elé tárta a bizonyítékokat: a ballisztikai és a bonctani vizsgálat eredményeit.

*

Bellodi Auster könyvét lapozgatta. Don Quijote... Talán Quinn is úgy tett, mint a kőbor lovag Auster feltételezése szerint? Csak eljátszotta a maga által írt szerepet? Beugratott mindenkit, majd hátrahagyott egy piros spirálfüzetet. Regényt írt magáról. És akkor, ahogy a könyvbeli Auster néven nem nevezett könyvbeli barátja Quinn szövegét helyreállította, egy regényből írt regényt olvashatunk. Ez lenne a könyv titkos vagy legalább egyik lehetséges története. Végül persze az író trükkje, az olvasónak állított csapda.

A valóságnak egy ilyen konstrukcióban semmi helye, s mégse gondolhatunk mást, mint hogy arról szól. Még akkor is, ha a könyvbeli igazi Auster a *Don Quijotéről* szólva a könyvet megíró valódi önmagán és olvasóin gúnyolódik: „*Meddig tolerálják az emberek az idült hülyeségeket, ha azok elszórakoztatják őket? [...] Bármeddig. [...] Végül is egy ilyen könyvtől semmi mást nem várunk, mint hogy elszórakoztasson.*” Mindenesetre valamiről, és a valóság eltűnése valami, ez a könyv is beszél.

*

Quinn teljesen egyedül volt a sötét szobában a piros spirálfüzettel. Nem maradt már semmije: összes ruháját az imént dobálta ki a légaknába. Abba a füzetbe jegyezte fel, ami az elmúlt hónapokban történt vele. Miként követte Stillmant, s próbált értelmet adni az öregember érthetetlen és saját, céltalannak látszó tevékenységének. Stillman összevissza járkált a városban, különféle kacatokat szedgetett fel a járdáról. *Egyszer, mint Quinn megfigyelte, lehajolt egy darabka szikkadt kutyaszarért is, óvatosan megszagolta, majd eltette.*

Quinn nem látott más kiutat, mint hogy szóba elegyedjen vele. Stillman szerint minden baj forrása az volt, hogy a nyelv nincs többé összhangban a megváltozott, darabokra hullott világgal. A szó nem fejezi ki többé az átalakult tárgyat. S ő maga azzal kezdené, hogy új neveket ad a *civilizáció hordalékát* alkotó, tönkrement dolgoknak. A funkciójukat veszített tárgyak másságát egy szakadt esernyő példáján bizonyította, ami egyben rávilágított a frissen gőzölgő halom és a kiszáradt ürülék lehetséges értelmének alapvető különbségére.

Nem sokkal később Stillman eltűnt. Quinn Virginiát sem tudta elérni telefonon. Feladatát, ifjabb Stillman megvédését azonban mindenáron teljesíteni akarta. Elhelyezkedett tehát a Stillmanék házával szemben fekvő sikátorban, s ott maradt éjjel-nappal, hónapokig.

Ne részletezzük egy ilyen vállalkozás nehézségeit; mindenesetre azzal végződött, hogy elfogyott a pénze. Utolsó centjein felhívta Austert. Tőle értesült az újsághírről, hogy Stillman két és fél hónappal azelőtt vízbe ugrott a Brooklyn hídról.

A másik elkeserítő hír, ami Quinnt érte, az volt, hogy időközben kiadták a lakását. Végre rászánta magát, hogy felmenjen ifj. Stillmanhoz és Virginiához. A lakást nyitva, de üresen találta. Lefeküdt, láttuk, hogyan, a padlóra, és írni kezdett a füzetébe.

Idővel arra lett figyelmes, hogy a nappali órák száma egyre csökken. *A sötétség növekedése a lapok fogyásával párhuzamosan haladt. Fokozatosan közeledett az utolsó lap.*

*

Szükségképpen kellett vereséget szenvednünk? – tette fel magának a kérdést Bellodi. Neki bizonyosan kevés esélye volt a sikerre. Az őt legyőző erő kevésbé volt mindenható, de valószínűbben lépett működésbe, mint a véletlen, amely Matthäi-re lecsapott. Akár derús kilátásnak is mondható ugyanakkor, hogy a véletlen, természeténél fogva, megkímélhet, sőt akár segíthet is minket. Az élethez kötelező a szerencse, mondogat-

ta, majd tapasztalhatta saját bőrén is Rogas. Matthäi tehát legközelebb megint elfoghatja a tettest.

Őt persze nemcsak a véletlen sújtotta, hanem erkölcsi ítélet is. Bűnössé vált, s bűnhődést érdemelt, amikor előre megfontolt szándékkal eszközként használta, családtevéként készítette elő Annemarie-t. De ettől eltekintve: vereségét ugyan a balszerencse, a világ kiszámíthatatlansága okozza, amikor a helyszínre igyekvő gyilkos autóbalesetet szenved, sorsára viszont az üt pecsétet, hogy nem képes belenyugodni kudarcába. Azaz, hogy nem sikerül megtartania a kislány szüleinek tett esküjét a gyilkos kézrekerítésére, üdvösségét kockáztatja; elméjének megháborodásáig azonban önérzetéből és hiúságából táplálkozó makacssága juttatja.

Wallast is elérhetné a megoldást megsejtő helyi rendőrfelügyelő telefonja. Aztán a személyes mulasztások. Ha akkor nem maradok Pármában... Lönnrotot nem teszi vakká hipotézisének matematikai szépsége. Rogas gondol arra, hogy ketten követik. Quinn pedig nem telefonálgat, majd nem fekszik ostobán a sikátorban, hanem nyomban felmegy a Stillman-lakásra. A nyomozó kudarcának ő maga, döntései és személyisége is részese.

Miért érződnek mégis hitelesebbnek e kudarcok, mint az elődök megannyi sikere? A régi detektívek esetei komolyságuk, szigorú szabályaik ellenére könnyedebbek, játékosabbak, meseszerűbbek, mint az új nyomozók történetei ironiájukkal, parodisztikus fordulataikkal, irodalmi bűvészmutatványaikkal együtt. Mert amazok nyilvánvalóan nem a valóságról beszélnek, míg az utóbbiak, akármennyire igyekeznek elrugaszkodni a valószerűtől, annál komorabb, lehangolóbb, életszerűbb képet festenek.

Rogas nem élhette meg, hová, milyen mélységekbe vezetett végül a detektív útja: miután helyet cserélt már mind a gyilkossal, mind az áldozattal, végül nem is a tettes, hanem önmaga után nyomoz. Márpedig ez az a követés, amelyben – minden ellenkező tanítás ellenére – nem szabad túlságosan kitartónak lenni. Sok hazugság van, de a legnagyobb, hogy lehet hazugság nélkül élni.

*

Chesterton Londonja vadregényes körengeteg, Maigret Párizsa meghitt családi fészek, Marlowe Los Angelese pedig baljós, de jól ismert kulissza. A kisváros viszont, ahol Wallas, és New York, amelyben Quinn kószál, labirintus. És labirintus az ügy is, amelyben a nyomozó tévelyeg.

Rogas a hatalom szötte, még fel- és megfogható útvesztőben téved el. Quinn már nemcsak a világgal való kapcsolatát, hanem önmagát is elveszíti. Tettes és áldozat híján tovatűnő énjét kutatja, akárcsak Wallas. Nemcsak hogy nem talál semmit, de éppen e nyomozás kiüríti, majd megsemmisíti. Története végén a lelkiismeret-furdalástól gyötört Auster elmeséli külföldi útjáról hazatért barátjának, amit Quinnről tud. Úgy döntenek, felkeresik a Stillman-lakást. Az üres lakás végében lévő kis helyiség padlóján már csak a piros spirálfűzet hever. A feltételezett gyilkos és a lehetséges áldozat után a képzelt detektívnek is nyoma vész.

Így jut a detektívtörténet átalakulása odáig, hogy eleget tegyen Raymond Queneau 1942-ben felállított látnoki követelményének. Mivel majdnem minden lehetséges, de csak majdnem minden, mert ha másról nem, a hiányról akkor is beszélni kell, szabályok nem fogalmazhatók meg. Annál inkább kirajzolódik az ideáltípus, amelyhez minden mai detektív története viszonyítható. Mint Queneau írta az általa elképzelt detektívregényről: „Nemcsak a tettes kiléte maradna titokban, de az sem lenne világos, hogy egyáltalán történt-e bűntény, és hogy ki a detektív.”

A rejtvény rejtéllyé s végül titokká változott. A valóság hajóját a képzelet hulláma ringatja. Vagy mégis fordítva?

Megírtak, tehát vagyunk. Bellodi behajtott a füzetet.
Ennyi volt. Ennyi.

Források

Filmek:

AZ ÍGÉRET – FÉNYES NAPPAL TÖRTÉNT (1958), rendező: Vajda László, szereplők: Heinz Rühmann, Gert Fröbe.

AZ ÍGÉRET MEGSZÁLLOTTJA (2001), rendező: Sean Penn, főszereplő: Jack Nicholson.

MINT A BAGOLY NAPPAL (1970), rendező: Damiano Damiani, szereplők: Claudia Cardinale, Franco Nero.

Regények:

Friedrich Dürrenmatt: AZ ÍGÉRET (Matthäi)

Leonardo Sciascia: MINT A BAGOLY NAPPAL (Bellodi)

Leonardo Sciascia: KIVÁLÓ HOLTTESTEK (Rogas)

Jorge Luis Borges: A HALÁL ÉS AZ IRÁNYTŰ (Lönnrot)

Alain Robbe-Grillet: A RADÍROK (Wallas)

Paul Auster: ÜVEGVÁROS (Quinn)

LEGENDA ARRÓL, HOGYAN TEREMTETTE MEG AZ ÚR ÁDÁMOT

Óorosz apokrif¹

Fordította és kommentálta Hetényi Zsuzsa

(Úgy határozott az Úr), hogy Midján földjén megteremti az embert. Fogott egy maréknyit ebből a földből, és még más darabokat, együttevve nyolcat. Így (teremtette meg az embert): 1. a testét a földből, 2. a csontjait a kőből, 3. a véré a tengerből, 4. a szemét a naptól, 5. a gondolatait a felhőkből, 6. a fényét a fényből, 7. a lélegzetét a szélből, 8. a melegét a tűzből.

És elment az Úr, hogy a naptól hozzon neki szemet, és egyedül hagyta Ádámot, aki a földön feküdt. Hát nem odajött az átkozott Sátán, és bekente ürülékkel, hínárral és nyálkával. És visszajött az Úr Ádámhoz, és be akarta tenni a két szemét. És meglátta

¹ A kézirat eleje elveszett. A zárójeles részek az értelmezést könnyítő toldások.

az Úr, hogy az ő embere csúnyán be van mocskolva. Megdühödött az Úr a Sátánra, és így kezdett beszélni: „Megátalkodott Sátán, te átkozott, vajon nem érdemled meg, hogy meghaljal? Mi célból tettél rosszaságot ennek (az embernek), miért kented rá a mocskot? Átkozott leszel te ezért.” És a Sátán eltűnt, mint a villám, a föld nyelte el, az Úr színe elől. Az Úr meg leszedte róla (az emberről) a sátán rosszaságait. És ebből az Úr kutyát csinált, és összekeverte Ádám könnyeivel. Gyaluval letisztogatta Ádámot minden mocsktól, és olyan lett Ádám, mint a tükör. Oदारakta az Úr a kutyát, és ráparancsolt, hogy védelmezze Ádámot. Ő maga pedig, az Úr, elment a fenneni Jeruzsálembe lélegzetért Ádámnak.

És akkor jött másodízileg a Sátán, és rá akarta ereszteni Ádámra a gonosz mocskát. Meglátta a kutyát, ott feküdt Ádám lábánál, és nagyon megijedt a Sátán. A kutya dühösen ugatni kezdte a Sátánt. Az átkozott Sátán pedig fogott egy botot, és kilyuggatta vele az egész Ádám embert, 70 betegséget ejtett rajta. És megjött Jézus a fenneni Jeruzsálemből, és meglátta Ádámot, hogy bottal tele van szurkálva. Megegett a szíve rajta. És azt mondta a Sátánnak: „Átkozott Sátán, mit csináltál ennek az embernek, minek raktad bele ezeket a betegségeket?” Akkor felelt az ördög, így felelt az Úrnak a megátalkodott Sátán: „Ha valami nyavalya a közelébe megy majd ennek az embernek, de nem betegszik meg, akkor a haláláig nem fogsz az eszébe jutni. Ha pedig megbetegszik, és szenved egy kicsit valami nyavalyától, akkor mindig tégedet kell majd segítségül hívjon a betegségeiben.” Elkergette az Úr az ördögöt, és eltűnt az ördög. És úgy kergette el, mint fény a sötétet. És visszafordította az Úr a betegségeket az ördögre.

És elküldte az Úr az angyalát, és megparancsolta neki, hogy hozza el az „Az” betűt keletről, a „Dobro”-t nyugatról, a „Miszlete” betűt pedig északról és délről.² És élni kezdett az ember lelke, és az Úr nevet adott neki, Ádám. És 345 csontot teremtett Ádámnak az Úr. És cárja lett Ádám minden földeknek, égi madaraknak, földi állatoknak, tengeri halaknak. És önhatalmat adott neki. És mondá az Úr Ádámnak, szólván: „Neked szolgál a nap, a hold, a csillagok, az égi madarak, a tengeri halak, a madarak, a háziállatok, a csúsómászók.” És paradicsomkertet ültetett az Úr Isten keleten, és megparancsolá Ádámnak, és megparancsolá Ádámnak,³ hogy lakjon ott. És még nem volt Ádámnak feleség teremtve. És álmat rakott az Úr Ádámba, és Ádám elaludt. És fogta az Úr a bal bordáját, és abban a bordában kihúzott kezeket és lábakat és fejét. És az Úr Ádámnak a hatodik napon teremté feleséget.

És megmutatta az Úr Ádámnak a halálát, a keresztre feszítését és a feltámadását. És előre látta az ő maga mennybe menését ötödfél ezer év múlva.⁴ És meglátta Ádám a keresztre feszített Urat és Pétert, ahogy Rómában járkal, és Pált, ahogy Damaszkuszban tanítja a népet és prédikálja a Te Feltámadásodat (Uram). És mennybe ment az Úr. És felkelt az ő álmából Ádám. És remegett nagy félelmében attól, amit látott. És az Úr már ott várt rá, aki a paradicsomban járkal. És mondá neki: „Ádám, Ádám, mondd csak el nekem (mit láttál).” Ádám pedig nagyon megijedt, nem merte elmondani az Úrnak azokat a látomásokat. És mondá neki az Úr Isten: „Ádám, Ádám!” Ádám pedig azt mondá neki: „Felséges Uram! Téged láttalak keresztre feszítve Jeruzsálemben,

² Az egyházi szláv ábécé betűi szavakká kiegészítve szerepelnek a betanulásukra szolgáló versikében. E három jelentése: „Az” (első betű az ábécében) – nincs jelentése, de mégis a kezdet, „Dobro” (a D az ötödik betű) – jószág, „Miszlete” (az M a tizenharmadik betű, egyes elméletek szerint a középső) – gondolkodtok.

³ Az eredetiben is ismételve.

⁴ Az antiókiai időszámítás szerint 5533-ban.

és láttam a tanítványaidat járkálni: Pétert Rómában, Pált Damaszkuszban, a megfeszítésedről prédikált és a feltámadásodról.” És mondá neki az Úr: „Le kell mennem térted a földre és megfeszítve lennem, és a harmadik napon feltámadnom. De te ne meséld el senkinek a te látomásaidat, amíg nem látsz meg engem, hogy a paradicsomban ülök az Atya jobbján. És keseregjél azon, Ádám.”

És Ádám hét napig volt a paradicsomban, ami az Úr által kimért emberi élet ósképe: amikor az ember 10 éves – ez az élet születése, amikor 20 éves – fiatalember, 30 év – a teljes kor, 40 év – összpontosítás, 50 év – ősz kor, 60 év – öregség, 70 év – bevégzés.

És teremté az Úr Isten az ő ravaszágával minden teremtményt: tengert, folyót, háziállatot. És az a hét év hét évezredre utal. És elhelyezett az Úr Isten két nagy világítótestet az égi firmamentumon, hogy világítsa meg a földet. És különbséget tett az Úr a nappal és az éjszaka között. Legyen az az év napjainak mutatója. És amikor az égi firmamentumon a nagy világítótest a világítás, az a nap kezdete, és amikor a másik, az az éjszakáé. És csillagokat is rakott az Úr Isten az égi firmamentumra, hogy világítsanak a földre. És hogy kezében tartsa a nappalt és az éjszakát, és különbséget tegyen a nappal és az éjszaka között a fényvel.

És lőn este, és volt reggel – negyedik nap. Felrakta az Úr Isten a bolygókat és a világos felhőket, a szivárványokat a felhőkre, hogy bocsássanak esőket és mennydörgéseket és villámokat az embereknek az egész földön, hogy megvilágítsák a termést hozó fákat. És mondá az Úr: „Teremtek (örökkön) örökké élő vizeket (mindenkinék), tollas madarakat a folyók kanyarulatainak öbleiben az égi firmamentumon. És úgy történt, hogy teremtett az Úr négy nagy cethalat, és kitenyésztt belőlük különböző madarakat és csúszómászókat a földön. És némelyüket (közülük) megáldotta, és mondá: „Nőjeteek és szaporodjatek, sokasítsátok be (magatokkal) a földet, és vegyéteek birtokba.”

Hét nap alatt jár körbe (a földön) a nap, hét év alatt pedig mind a hétezer évet, és a nyolcadik ezernek nincsen vége, mert végtelen.

Azon a napon, amelyet hétnapnak hívnak, és amelyen Krisztus feltámadt holtából, azon a napon fog az Úr a felhőkben ítélni az egész világról, amelynek nincs világgosság vége. És akkor az Úr Isten mindenkinék és mindnek az érdemei szerint megfizet. És újra mindenféle növény elszaporodik a földön. Mind jó lesz, és ránézésre is gyönyörű, és evésre is alkalmas. És elszaporodnak az életnek fái, a paradicsom közepén állók, amelyek arra vannak, hogy megismerszik tőle a jó és a rossz. Folyó ered az édeni paradicsomból, itatja a paradicsomi fákat. És négy ágra válik ez a folyó. Az egyik (folyó) neve Pisón, a másik neve Gihón, a harmadik neve Tigris, a negyedik neve Eufrátész. A Pisón körbejárja az egész Hellász földjét, ahol jó arany születik. Vannak ott drágakövek is és zöld rubin. Az Eufrátész körbejárja az egész Etióp és jeruzsálemi földet. A Gihón pedig az Assír földet járja körbe.

És beültette az Úr Isten Ádámot a paradicsom közepébe, feldíszítve, mint egy cárt. És törvényt adott nekik (Ádámnak és a feleségének): csak egyetlen fáról ne egyenek gyümölcsöt, a paradicsom közepén állóról. Meghagyta az Úr Isten Ádámnak, hogy arról a fáról ne egyen gyümölcsöt: „Ha szakítotok onnan, szörnyű halállal haltok.”

És teremtett az Úr Isten erdei állatokat és égi madarakat, állatokat és csúszómászókat. És eljött az Úr Isten Ádámmal, már a hatodik napon megmondta neki: „Ádám, ez itt csont a te csontodból, azért hívják feleségnek, mert a férjből van. Ennek kedvéért (a feleségért) az ember odahagyja a saját apját és a saját anyját és az egész vagyonát.” És felment az Úr Isten Ádámtól az egekbe. Ádám pedig és a felesége szegvent nem ismerve járkáltak a paradicsomban. És meglátta a megátalkodott Sátán Ádámot,

hogy járkál a paradicsomban, hogy a fa alatt ül, kidíszítve, mint egy cár – ilyen tiszteséget adott Ádámnak az Isten. A Sátán pedig maga levettetett az egekből, kitagadták Istentől és az angyalok közül, és örök kínra volt kárhoztatva. És erősen megirigyelte a Sátán Ádámot. Kígyóvá változott, és elment Évához, a fülébe suttogott: „Mi okból nem engedte nektek (az Isten), hogy a paradicsom közepén álló egyetlen fáról bogyót egyetek?” És mondá Éva a kígyónak: „Az Isten nem engedte, hogy ezt a termést együk, mert azt mondta: »Ha szakítotok róla, szörnyű halállal haltok.«” És mondá a kígyó: „Nem haltok halállal, hanem olyanok lesztek, mint az Isten, mindent érteni kezdtek, a jót és a rosszat is.” És mondá neki Éva: „Jó (azokat a bogyókat) enni.” És hallgatott Éva az ördögre, és fogta és evett egy bogyót a tiltott fáról, és a férjének is adott. És kinyílt mind a kettejük szeme, hogy meztelenek, és varrtak maguknak fügefalombot. És felöltöztették (Ádám és Éva) a meztelenségüket.

Ádám pedig hat órát volt a paradicsomban, és azután kiűzetett onnan. Délután háromkor kapta a tiltást Ádám az Istentől, de (csak) hat óra hosszát tartotta meg (az Isten akaratát). Kilenckor harapott bele a termésbe, és szégyenszemre kiűzetett a paradicsomból Ádám. És letelepedett a Midján földjén. Amely földből megalkottatott, abban is halt meg. És őérette való szenvedésében a mi Urunk Jézus Krisztus harmadnapon kapta az ítéletet, és hat óraker lehelte ki a lelkét.

Kommentár

Az eredeti szöveg harminc darab külön, kétoldalt írott lapon megtalált XII. századi óorosz szöveg XVII. századi kézírata, amelyben a jelentős hiányok mellett számos, a szó fölé írott rövidítési jel található. Sok benne a (valószínűleg másolási) hiba, pl. ismétlés is, valamint bizonytalan a ragok használata. Az itt közölt magyar szöveget L. N. Szmolnyikova orosz fordításának segítségével készítettem, és a megjegyzésekhez is sokat merítettem az orosz fordító jegyzeteiből. A fordításban azonban, az oroszától eltérően, szándékosan meghagytam a nyelv régies következetlenségeit, naiv báját.

A szöveg eleje azért is hiányozhat, mert megsemmisítették, aminek oka, hogy a tartalom erősen eltér az ortodox kánontól és a bibliai szövegtől. Mitológiai elképzeléseket tükröz, hogy az Ádám elkészítéséhez felhasználta sokféle alapanyag, amelyek között felfedezhető a görögök négy alapeleme is, nemcsak a földhöz, hanem az egész kozmoszhoz köti az embert. Későbbi változatokban e nem keresztényi nézet orvoslására hozzáírták a Szentlélek közreműködését. A mesék és a folklór kétdimenziós világot tükrözi a Sátánnak a bűzös, hideg, undorító dolgokkal való azonosítása. Az a nyugati egyházakban is közkeletű, de nem bibliai nézet, hogy a Sátán valójában úgy lett a legfőbb angyalból az Alvilág ura, hogy lázadása miatt letaszított az egekből, számos szláv egyházi dokumentumban is szerepel, nem csak apokrifekben.

A kutyának a tisztátalansággal és a Sátánnal való kapcsolata nem csak a szláv mitológiában jelenik meg, gondolhatunk a Faust-történetre. (Érdekes megemlíteni, hogy B. Uszpenskij nyelvész idéz egy 1557-es óorosz dokumentumot, amely szerint a magyarok káromkodnak a legcifrábban a kutya szó – nyilván eufemisztikus – használatával.) Az Égi és Földi Jeruzsálem kettőssége középkori apokrif iratokban gyakran jelenik meg, ám a második Sátán fogalma ismeretlen, nem kizárt, hogy szövegromlás következménye.

Igen érdekes az Ádám szóban szereplő négy betűnek a négy égtájról való összegyűjtése. Egyrészt a természet summájaként jelenik meg az ember, másrészt felfedezhető ebben a logoszt részekre bontó, a betűket jelentéssel felruházó tudatosság (ami a héber ábécé gematria-szemléletére hasonlít), s végül látható, hogy – harmadrészt – mindez csak némi erőltetés árán kerekedik ki, hiszen a két azonos A betűt nem lehet kétfélelől hozni, kénytelen a szöveg az amúgy is terjedelmes, háromlábú M-et (az óoroszlós orosz M hasa a vonalra-földre lóg) két égtájról beszerezni. Maga az Úr pedig inkább tűnik az alapanyagokból gyúró mesterembernek, mintsem teremtő alkotónak.

A fordító szerint a másoló hibája lehet, hogy a jövőbe tekintő Krisztus háromezer évvel később látja a saját keresztre feszítését. Az óoroszlós szó azonban „fél-hat ezer évet” ír. A magyar régies szóhasználatból ismert fordulat ez az utolsó egység felezésére (l. Pálóczi Horváth Ádám ÖTÖDFÉLSZÁZ ÉNEK-ét), tehát ötezer év és a hatodik évezred fele, így én ennek megfelelően fordítottam, remélem, helyesen. A világ teremtése és Krisztus születése között a konstantinápolyi egyház számítása szerint 5508, az antiókiái szerint 5500 év telt el, és ehhez még 33 évet, Krisztus életkorát lehet hozzáadni.

A legenda közepén Atya és Fiú felcserélődése, összeolvadása következik be. Nem világos, ki kihez beszél, és ki hová ül majd. Ennek a zavarnak egyik oka lehet a Szentháromság egybeolvasztásának tendenciája. Az orosz kommentátor szerint Krisztusnak középen kellene lennie, az Ábrahámot meglátogató három angyal hagyományos értelmezésének megfelelően. Kétségtelen, hogy az orosz apokrif és folklór szövegek könnyen cserélgetik az Úr, Teremtő, Mindenható, sőt Atya nevet, és így nevezik Istent és az Istenfiút is, de a kommentátor figyelmét elkerüli, hogy Márk evangéliumában (16, 19) is hasonló a szöveg: az Úr az ő mennybemenetele után Isten jobbára ül.

Az a kérdés, mennyi időt töltött Ádám a paradicsomban, kedves témája az apokrifeknek. Jelen esetben a hét nap azt tükrözi, hogy szövegünk általában vonzódik a heptes számhoz, valószínűleg és láthatólag a teljesség jelentésében. A középkori irodalomban elterjedtebb volt a 7x7 évre tagolása az ember életének. A BIBLIA szövegében is olvashatjuk, hogy egy isteni nap ezer év (pl. 90. zsoltár).

Az egész teremtéstörténet más tagolásban és sorrendben történik, mint a BIBLIA szerint. Szembetűnő például, hogy a madarak mellett külön égi madarakat teremt az Úr, amire a későbbi furcsa jelenség lehet magyarázat: mintha a cethalakból (amelyek sok más legenda szerint a világot tartják) másféle madarak származnának. Vannak itt égi madarak, majd tollas madarak és egyszerű madarak, a csúszómászók és a vízi lények mellett szerepelnek... akár őslények asszociációja is felmerülhet a tudománytalan olvasóban. Mondani sem kell, hogy a folyók felsorolása sem a földrajznak, sem a bibliai szövegeknek nem felel meg. Kedves oroszosítása a szövegnek, hogy a gyümölcs helyett bogyókat szed a fáról az első emberpár.

Alapvető világszemléleti eleme a szövegnek, hogy a paradicsomi kert a földön helyezkedik el, hiszen innen megy föl az Úr az égbe Ádámtól, aki azon a Midján földön hal meg, amelyből teremtetett.

Magyar László András

AZ ORR ÉS A HÍMTAG

Az emberi testet mikrokosmosznak („kis rend”-nek) tartó – elsősorban asztrológikus, illetve a melothészia-teórián¹ alapuló – elméletek szerint nem csupán a nagy rend (makrokosmosz) tükröződik vagy jelenik meg valamiképpen az emberi organizmusban, hanem az emberi test egyes részei is kapcsolatban állnak egymással. E megfeleléseket az egyik legrégebbi antropológiai tudomány, a fiziognómia is számon tartotta. A fiziognómia „segédtudományai”, a khiromantia (kézisme), a metoszkópia (arcisme) vagy az onükhoszkópia (körömisme) alaptételei hasonlóképpen effajta megfeleléseken alapulnak. A fiziognómiák és a későbbi alkattanok Polemóntól Pseudo-Arisztotelészen, Fluddon, Lavateren, Gallon, Caruson, Lombrosón át Kretschmerig – és Buday Lászlóig – egytől egyig állítják, hogy az emberi test alakzatai valamilyen párhuzamban állnak egymással. Egyes alternatív gyógymódok és diagnosztikák Péczely írszdiagnosztikájától, a földiagnosztikán át a talpreflexológiáig pedig szintén ezen az elven alapulnak.

A testrészek közti kapcsolatok és párhuzamok talán legismertebb és a modern néphitben is eleven életet élő² elmélete szerint a férfi nemi szerv és az orr formája, mérete valamiképpen megfelel egymásnak. E különös teória nyomát már a császárkori latin irodalomban is meglelhetjük. Martialis (42–102) EPIGRAMMÁI-nak VI. könyvében, a Papilushoz írott 36. epigramma ugyanis a következőképpen szól:

*„Mentula tam magna est, tantum tibi, Papile nasus,
ut posses, quoties arrigis, olfacere”
„Akkora épp farkad, mint orrod, Papilus, ekképp
megszimatolhatod őt, hogyha felállva mered.”³*

Igaz, e szöveg nem utal egyértelműen a nemi szerv és az orr szükségszerű, csupán formai kapcsolatára. Az egyértelmű párhuzam valószínűleg első említése sokkal későbbi, már a XIII. századból való. A II. Frigyes császár köréhez tartozó⁴ Michael Scotus († 1235) DE SECRETIS NATURAE című munkájában ugyanis először olvashatjuk a később közismertté vált leoninuspárt:

*„Ad formam nasi dignoscitur hasta Priapi,
ad formam pedis cognosces vas mulieris.”
„Orrot néz, s ki-ki látja, mily a priáposzi dárda,
s még szemléli a lábát, sejtí a nő micsodáját.”*

A két sornak még számos variációja ismert, például ez a hexameterpár (már nem leoninus!):

*„Noscitur ex labiis, quantum sit virginis antrum,
Noscitur ex naso, quanta sit mentula viri”⁵
„Ajkaíróól látod, mily mély a leányka üregje,
orráról látod, hogy a férfi dorongja milyen nagy.”*

Vagy:

„*Per formam nasi cognoscitur hasta Baardi.*⁶
Oris fert labium, quantum sit virginis antrum”⁷
 „Orrából kitalálod, mekkora farku barátod.
 Jelzi a lánynak az ajka, hogy micsodája mifajta.”

A Salvatore De Renzi által összeállított COLLECTIO SALERNITANÁ-ban a versike négysorosra bővül:

„*Ad formam nasi dignoscitur hasta Priapi*
Ad formam pedis cognosces vas mulieris
Noscitur ex pede quantum sit virginis antrum
Noscitur ex naso, quanta sit hasta viri”⁸

Itt tehát a korábban idézett versikék kombinálódnak, és kombinálódik a negyedik sor pentameterére is az első két sor szabályos és a harmadik sor hibás leoninusával. (Ebből is látható, hogy a négysoros vers utólagos összeállítás, s hogy ilyen formában nem lehetett eredeti.) A COLLECTIO szövegei egyébként De Renzi szerint a X–XIII. század közt születtek.

Másutt az antrum ('barlang', 'üreg') a vulva ('női nemi szerv') szóval cserélődik: a lényeg azonban marad ugyanaz.⁹ Scotus teljes szövege – talán érdemes idézni – a következőképpen szól: „*Ha például látunk egy férfit, megfelelő ítéletet alkothatunk róla, és ugyanígy áll a helyzet a nővel is. Például látvány alapján a hosszú és vastag orr nagy hímtagot jelent és fordítva. Ezért is mondják találóan, hogy: »Orrot néz, s ki-ki látja, mily a priáposzi dárda.« A nőnél pedig a láb a jel, ha például a nő lába hosszú, keskeny és vékony, akkor hosszú, szűk és vékony a hüvelye is, és fordítva. Ugyanígy a meztelen láb közepének a hossza mindig megfelel a teljes (női) nemi szerv hosszának. Ezért mondják, hogy »még szemléli a lábát, sejtí a nő micsodáját.«*”¹⁰

Különös, hogy Scotus már közismert szöveggént, latin versben idézi a verseket, vagyis a XIII. század elején már jó ideje létezniük kellett. Scotus ismereteit főként arab szakmunkákból merítette, ám egy latin leoninus semmiképpen nem származhatott arab auktortól. A versikék származási helyét szerintem valahol Salerno körül, a XIII. században kell keresnünk – versformájuk és nyelvezetük is erre utal – eredetükre vonatkozóan azonban bizonyosat nem sikerült kiderítenem, hiszen semelyik lehetséges forrásban (SECRETA SECRETORUM, PHYSIOGNOMIA) nem szerepel a háttérükben álló elmélet. A salernói eredeztetést támasztja alá az a tény is, hogy Salvatore De Renzi a leoninuspárt felvette COLLECTIO SALERNITANÁ-jába. Michael Scotus különben szintén kapcsolatban állt a császára által kiváltságokkal ellátott Salerno egyetemével.

Michael Scotus egyébként a női nemi szerv és az orr között is feltételezett összefüggést, hiszen PHYSIOGNOMIÁ-jában említi, hogy az elvesztett szüzesség biztos jele, ha az orrcimpa porca (*catilago pinnulae nasi*) behorpad.¹¹

A latin nyelv több szólásformában is megőrizte e teóriát: „*Nasatus, fortiter mentulatus* – *Nasatus bene, vel bene mentulatus.*”¹²

Európában a hexameterpár és az elmélet közismert maradhatott, Nápolyi Johanna (1326–1382) például állítólag kifejezetten nagy orrú férfiakat választott szeretőnek, amire valami hasonló hiedelem (vagy a tapasztalat?) indíthatta.¹³

A XV. században éppen a mi – Itáliában iskolázott – Janus Pannoniusunk utal a bonára:

„Égi előjelzést írt Vergilius s Aratosz, hogy
 ebből tudja a pór, jó-e vihar vagy eső.
 Ezt az előjelzést se feledd el, öcsém, beszerezni:
 effélét sose írt Vergilius s Aratosz:
 Héraklész talpméreteit, noha múltba enyésztek,
 pisai stádiumon mérte a néhai bölcs –
 Lucia meg csak az orra alapján méri az embert,
 ránéz, s tudja legott, mekkora farka lehet.
 Arcismész ez a Lucia vagy mérnök? No, hiszen csak
 számtani képzettség szülhet ilyen tudományt!”¹⁴

Janus Pannonius talán Antonio Beccadelli (1393–1471) DE URSAE TENTIGINE ET NASO című epigrammájából meríthette a vers ötletét. Beccadelli ugyan nem a pénisz és az orr, hanem a – női! – kéjvágy, a „tentigo” és az orrméret összefüggésére utal:

„Hogyha az órjas orr órjas kéjvágy jele, akkor
 Ursám¹⁵ lábáig csüng le a gerjedelem.
 És ha a kéjvágytól nő nagyra az orr, a te orrod
 akkor is, Ursa, bizony, térdedig ér legalább.”¹⁶

(Csehy Zoltán fordítása)

A XVI. században is láthatóan tovább él a teória. Giovanni Battista della Porta (1536–1615), a hírneves MAGIA NATURALIS szerzője, fiziognómiájában a következőképpen ír:¹⁷ „Az orr a fütykösnek felel meg, azoknak ugyanis, akiknek hosszú és vaskos az orruk, ugyanolyan formájú a hímtagjuk is, és ugyanígy áll a helyzet, ha az orr vékony, vastag vagy rövid. Az orr minősége ugyanilyen viszonyban áll a herék minőségével is. Lampridius szerint az »orrosak« férfiasabbak és tökösebbek. Innen való a közszájon forgó szólás a nagy orrúak fütyköséről: »Az orr nagyságáról ismerszik meg a fark minéműsége.« Lampridius ezt írja ugyanis Antoninus Helio-gabalus életrajzában, akit a szerző kirívóan bujának és undorítóan perversnek ábrázol: »Szám-talan apródot vagy küldöncöt gyűjtött össze, nagy orrúaknak (nasati) nevezte őket, és a legbű-nösebb módon elégitette ki velük vágyait.«”

Porta szerint egyébként a turcsi, disznószerű orr a bujaság jele.

A hírneves DRECAPOTHEKE szerzője, Christian Franz Paullini (1643–1712) az idézett Lampridius-helyre vonatkozóan azonban a következő kritikai eszme-futtatással szolgál:¹⁸ „A nagy orrúak (nasati) nem mindig nagy szerszámúak (bene vasati)! Egyes hölgyikék úgy hiszik, hogy a hosszú és vaskos orr a hasonló hímtag¹⁹ jele – mondja Porta. Ezért írhatta Cae-lius Rhodiginus is,²⁰ hogy Lampridius szerint a nagy férfiaságú férfiakat nagy orrúaknak (na-satos) nevezik. Csakhogy a könyvekben valójában »vasatos« (nagy szerszámú) olvasható! Helio-gabalus, e császári szörnyeteg tehát nem tett egyebet, csak ügynököket küldött ki, hogy számára nagy szerszámúakat keressenek...”

Ismerem egyébként számos tiszteletre méltó és művelt, sőt mélyen jámbor férfiút is, akinek jó-kora volt az orra, a szerszáma azonban apró. Egyáltalán nem tengett túl bennük a nemi étvágy, sőt egyikük szinte impotensnek bizonyult. Megegett viszont, hogy egy igen nemes és szép, ám ugyancsak kikapós szűznek két kérője is akadt. Az egyik derék és vagyonos ember volt, csak éppen csenevész, a másik viszont nagydarab, feltűnően hatalmas orrú, nagy kópé és élvhajhászatra szü-letett férfiú. A leányzó amazt kikoszarozta, és – reményei szerinti nagy szerszáma és erős testalka-

ta miatt – emezt választotta férjül. Amde óriásit kellett csalódnia. Ettől kezdve otthon állandóan folyt a veszekedés, házon kívül pedig a marakodás: jaj volt a férjnek az ágyban folyamatosan tanúsított tehetetlensége miatt.”

Különös, hogy Erasmus, aki ADAGIÁ-jában bőven foglalkozik a „bene nasati, mentulati” (a nagy orrúak nagy farkúak) szólással, és ugyanitt a Lampridius-helyet, illetve Martialist is idézi, a mi versikénkre még csak nem is utal.²¹ Ennek persze az lehet a magyarázata, hogy Erasmus e művében csak klasszikusnak vélt latin szólásokkal, szállóigékkel foglalkozott, középkoriakkal nem. Ugyancsak nem szerepel a vers egy 1670-ben kiadott, óriási anyagot feldolgozó adagiumgyűjteményben sem.²²

Nem az orr, hanem a teljes fej és a férfiúi nemi szerv párhuzamos tüneteiről ír érdekes adatokat Schenck von Grafenberg (1530–1598).²³ Johannes Benedictus Sinibaldus (1594–1658) pedig általában a nemi szervek és az orr kapcsolatát, szümpáthiáját hangsúlyozza – férfi s női nemi szervekét egyaránt –, bár egyértelműen kijelenti azt is, hogy a nagy orr valóban a nagy hímtagra utal. Szerinte az orron vagy a két szemöldök közt, az orr fölött lévő szeplő vagy szemölcs a bujaság legbiztosabb jele.²⁴

A következő évszázadokban a tudományos irodalomban már legfőljebb érdekességképpen említik meg az elméletet, még a legelvakultabb fiziognómusok sem hisznek benne. Az orvosok még elutasítóbbak, Regnerus de Graaf (1641–1673), a férfi nemi szervről szóló korszakalkotó monográfiájában ugyan kitér röviden a hagyományra, de azt írja, hogy a boncolások nem erősítik meg az orr és a hímtag közt fennálló párhuzamokra vonatkozó fiziognómiai elméleteket, de ha még valóban fönnállna is efféle kapcsolat, az sem jelentene semmit, mert a nagy hímtag egyáltalán nem jelent nagy potenciát is egyben, sőt a nemzőképesség szempontjából egyenest káros, mert mire a hosszú péniszből végre kijut a mag, kihűl, és elveszíti nemzőerejét.²⁵

Carl Gustav Carus (1779–1868) híres SYMBOLIK DER MENSCHLICHEN GESTALT című munkájában az orrot taglaló részben már meg sem említi a hagyományt.²⁶

Ezért különös, hogy a teória, kissé ugyan átalakulva, ám a XIX. század végén új életre kelt. A XIX. század végén élettani-patológiai szempontból vizsgálja az orr és a férfi nemi szerv közti kapcsolatokat lehetőségét John Noland Mackenzie amerikai orvos 1898-as cikke.²⁷ Ugyan nem a férfiúi, hanem a női nemi szerv és az orr kapcsolatáról még a XX. században is születnek rendkívül érdekes elméletek. Így például Wilhelm Fliess (1858–1928), a kiváló német biológus, Freud barátja írt egy remek és filozofikus tartalmú könyvet,²⁸ amely szerint a menstruációs ciklus és az orr, illetve az orrnyálkahártya formája, duzzadása, váladékozása, vérzése közt megfelelés vagy legalábbis szoros kapcsolat áll fenn. Fliess az általános duzzadás-lohadás huszonhárom napos periódusát állapította meg, amely szerinte éppoly jellemző férfira-nőre, mint a huszonnyolc napos periódus, asztronomikus vonatkozásai vannak, és olyan öröklődő „hulám”, amely nemzedékeken halad át töretlenül.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy az orr és a hímtag közti megfelelés elmélete ókori eredetű lehet, ám a vele kapcsolatos latin vers csak valamikor a XI–XII. században születhetett, valószínűleg a salernói orvosi iskola körében. A versike és az elmélet elevenen tovább élt a folklórban, noha a tudomány a teóriát már a XVII. századtól elutasította. Különös módon a XIX. század végén az elmélet új életre kelt az orvosi irodalomban, jelenléte pedig a modern néphitben is tagadhatatlan.

Végül álljon itt még néhány érdekesség a témával kapcsolatban, amelyeket semmiképpen sem szerettem volna említetlenül hagyni. Az orr a pszichoanalitikus irodalom-

ban is szexuális jelentést hordoz, és a férfi nemi szerv megfelelőjének számít. Az orr levágása „jelképes” büntetésképpen – mint Havelock Ellis vagy Freud is rámutatott – sok kultúrában a kasztrációt szimbolizálta és helyettesítette.²⁹ A. J. Storfer német néprajzkutató említette az „orrhány”, az úgynevezett *Nasentanz* német népszokását, amely szintén az orr és a pénisz kapcsolatán alapul. Ennek során a tánc győztesének, az úgynevezett *Nasenmonarch*nak a díja egy női alsónemű vagy egy koszorú volt – mindkettő a női nemi szerv szimbóluma.³⁰ Az „orrmutatás” is szexuális – és démonizáló – szokás, és szintén az orr péniszhelyettesítő szerepéből indul ki, vagyis a már Horatiustól jól ismert, démonizáló erejű péniszmutatással azonos. A hagyományos karneváli maszkok nagy orra is egyértelműen péniszhelyettesítő funkciójú. A nagy orr és a pénisz (azaz a férfiaság, siker) kapcsolatára modern irodalmi művek, például Gogol AZ ORR-JA vagy Rostand CYRANÓ-JA is utalnak.

Jegyzetek

1. Ptolemaios: TETRABIBLOS. Ed. and transl. by F. E. Robbins, Cambridge–London, Harvard Un. Press–Heinemann, 1980. 316–332. (III. 12. 147–154.)
2. Desmond Morris: TESTKÖZELBEN. AZ EMBERI FAJ ÚTICALAUZA. Gondolat, 1990. 72–73.
3. Vö. Phaedrus 1.29.7f, PRIAPEIA 12.14., ill. Adams, J. N.: THE LATIN SEXUAL VOCABULARY. London, Duckworth, 1982. 35. A verseket nagyrészt – jobb híján – a saját fordításomban közlöm. Ahol más fordítást használtam, megjelöltem a fordítót.
4. Michael Scotus a császár asztrológusának címét viselte.
5. Weber, K. J.: DEMOKRITOS, ODER HINTERLASSENE PAPIERE EINES LACHENDEN PHILOSOPHEN. Leipzig, Brockhaus, o. J., Bd. VIII. 282.
6. A Baardus név valószínűleg csak „férfi”-t jelent – ebből az ősi germán szóval rokon az angol beard és a német Bart ’szakáll’ szó is. Olykor azonban ’szerzetes’, ’barát’ értelme is volt (például a bardocucullus szóban). Lehetséges, hogy ez a változat szerzetes- és apácacsúfoló (lásd virgo) versike.
7. Walther, Hans: PROVERBIA SENTENTIAEQUE LATINITATIS MEDII AEVI. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1965. Teil 3. 781.
8. De Renzi, Salvatore: COLLECTIO SALERNITANA. Napoli, Tipografia del Filiatre-Sebezio, 1859 (ed. 2.) Pars IV. Caput VI. 51. p. (1790.)
9. Az interneten, olasz szöveggörnyezetben, forrásjelölés nélkül még a következő változatot találtam: „*E naso cognoscitur quanta sit hasta virilis.*” Ez a változat azon túl, hogy nem leonikus, a caesurát is mellőzi, vagyis meglehetősen barbár.
10. Michael Scotus: DE SECRETIS NATURAE. Cap. 23. In: Albertus Magnus: DE SECRETIS MULIERUM, ITEM DE VIRTUTIBUS HERBARUM, LAPIDUM ET ANIMALIUM. Amstelodami, Boom, 1669. 261–262. „*Nam videndo virum convenienter habemus iudicium de illo, et sic similiter de muliere. Verbi gratia in visu nasus longus et grossus significat praeputium magnum et e converso, et super hoc dicit quidam et bene »Ad formam nasi dignoscitur hasta Priapi«. Et in muliere pes est signum, quia si fuerit ei pes longus, et strictus ac macer, significat vulvam longam, strictam ac macram et e converso... Item mensura medii pedis nudi est mensura longitudinis vulvae totius unicuique. Unde dicit quidam: »Ad formam pedis cognoscis vas mulieris.«*”
11. Ioannes Benedictus Sinibaldus: GENEANTHROPELAE SIVE DE HOMINIS GENERATIONE DECADEUCHON. Romae, F. Caballus, 1642. 557.
12. Blondeau, N.: DICTIONARIUM EROTICUM LATINO-GALLICUM. Paris, Isidore Liseux, 1885. 98., ill. Pierrugues, P.: GLOSSARIUM EROTICUM LINGVAE LATINAE. Paris, Dondey, 1826. 337.
13. ERGÄNZUNGSBAND ZUM BILDERLEXIKON KULTURGESCHICHTE – LITERATUR UND KUNST – SEXUALWISSENSCHAFT. Wien–Leipzig, Verlag für Kulturforschung, 1931 518–520. (Remek illusztrációk)

rációkkal!) Lásd még: Rifelli, Giorgio: ALL' ORIGINE DI... NASO. www.psicolinea.it/S_A/all_origine_di_naso.htm.

14. Janus Pannonius, 173. In: Ács P.–Jankovics, J.–Kőszeghy P.–Tamás Zs.: RÉGI MAGYAR IRODALMI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY. Janus Pannonius. Balassi, 1998. Az eredeti szöveg így szól: „*Fecit Virgilius prognostica, fecit Aratus, / praesciat unde imber rusticus, unde notos. / hoc, iuvenes, vestris prognosticon addite libris, / quod nec Virgilius, sed nec Aratus habet. / Pisaeo a stadio doctissimus ille sophorum / mensuram plantae repperit Herculeae, / Lucia cum nasum cuiusquam mensa videndo est, / inguinis extemplo conicit inde modum. / Vel physiognomon es, Lucia, vel geometres: / tale magisterium sola mathesis habet.*”

15. Ursa – tipikus prostituáltnév, ám itt fiktív személyről van szó.

16. Antonio Beccadelli: HERMAPHRODITUS. Pozsony, Kalligram, 2001. Ford. és utószó Cseh Zoltán. 14. p. (I. 8.) Az eredeti így szól: „*Si multus multae est nasus tentiginis index, / Ursae tentigo tenditur usque pedes. / Quin si multa ampli nasi tentigo sit index, / nasus ad usque tuum tenditur. Ursa, genu.*”

17. Porta, J. B.: DE HUMANA PHYSIOGNOMONIA. Ursellius, C. Sutorius 1601. (II. 9.) 145. p. c. „*Nasus correspondet praeputio: nam quibus longus et crassus, eadem mutonis forma, sic si acutus vel crassus, vel brevis. Sic narium qualitas respondet testiculis. Nasati apud Lampridium viriliores, ac bello mutoniati censentur. Unde paroemia de nasatorum peculio vulgo trita: nasi magnitudine mutonis concipi qualitatem. Is enim in vita Antonini Heliogabali, quem scribit fuisse extremi luxus, ac nefariae libidinis haec habet: Subactarios vel emissarios innumeros collegit, ac nasutos vocabat, quibus ad libidinem exercendam scelestissime utebatur.*”

18. Christianus Franciscus Paullinus: OBSERVATIONES MEDICO-PHYSICAE RARAE, SELECTAE ET CURIOSAE. Lipsiae, Vidua J. Heinichii, 1706. 141–142. p. (Centuria prima, XCVII. Observatio)

19. Muto vagy mutonium.

20. Caelius Rhodiginus: LECTIIONUM ANTIQUIARUM LIBRI TRIGINTA. XXVII. 27.

21. DESIDERII ERASMI ROTERODAMI ADAGIORUM CHILIADES. H. n., Wechelus–Marnius–Aubrius, 1599. 1064–1065.

22. „*Adagia, id est proverbiorum, paroemiarum et paraboliarum omnium, quae apud graecos, latinos, hebraeos, arabes etc. in usu fuerunt collectio absolutissima.*” Francofurti, Zubrodt–Andreae, 1670.

23. Schenckius a Grafenberg, Ioannes: OBSERVATIONUM MEDICARUM RARIORUM LIBRI VII. Lugduni, Huguetan, 1643. 508–509.

24. Sinibaldus, Ioannes Benedictus: GENEANTHROPEIAE SIVE DE HOMINIS GENERATIONE DECATEUCHON. Romae, F. Caballus, 1642. 201., 206.

25. Regnerus De Graaf: DE VIRORUM ORGANIS GENERATIONI INSERVIENTIBUS. Lugduni Batavorum, Hackius, 1668. 132–133. p. Kévszel előbb De Graaf babonaként utasítja el azt a népszokást, amely szerint a köldökszínórt a hasfaltól távol kötötték meg, nehogy „visszahúzza” és ekképp megrövidítse a péniszt.

26. Carl Gustav Carus: SYMBOLIK DER MENSCHLICHEN GESTALT. Leipzig, Brockhaus, 1858. 210–217.

27. Mackenzie, J. N.: PHYSIOLOGICAL AND PATHOLOGICAL RELATIONS BETWEEN THE NOSE AND THE SEXUAL APPARATES IN MAN. Johns Hopkins Hospital Bulletin, No. 82., Jan. 1898. 10–17. – A cikket nem tudtam elolvasni, mert a hazánkban, korábban az Egyetemi Könyvtárban található egyetlen folyóiratpéldányt, sok ezer egyéb régi kötetrel együtt, 2006-ban megsemmisítették.

28. Wilhelm Fliess: DIE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN NASE UND WEIBLICHEN GESCHLECHTSORGANEN. Leipzig–Wien–Dresden, Deuticke, 1897.

29. Lásd: Vergilius: AENEIS. VI. 497.

30. Storfer, A. J.: MARIAS JUNGFRÄULICHE MUTTERSCHAFT. EIN VÖLKERPSYCHOLOGISCHES FRAGMENT ÜBER SEXUALSYMBOLIK. Berlin, Barsdorf, 1914., ill. Wendeler, C.: BILDERGESCHICHTE DES 17. JAHRHUNDERTS. Zeitschrift der Verein für Volkskunde 15 (1905). 30–34.

Tózsér Árpád

PARISZ

Zsarolja ölével szép forrásnimfa,
embert szőke szíl, gyertyánok, füzek:
törzsükbe idegen nő nevét írja,
alkusz, ki színt vesz és mélyével fizet.

Bűvöli gyakran, ébren, a látvány:
Helenét villantják neki a korok.
Oinónéval hál zöld mohaágyán,
s távoli gyöngyarcban Gorgó-szem forog.

A trogloditák fölött a kék ég,
kökörcsin-kertek a tar Gargaroszon:
mind csalárd forma, ármányos szépség –
esténként mégis a hegycsúcsra oson.

Áll a sötétlő sziklák közt lesben:
istennőkre vár, mióta lehel,
mindig a voltban, s délibáb-leszben,
mennység és föld között, se alá, se fel.

TOMIBAN

Éjszakák kínja, torokhangja:
egy arc megreped valahol,
találomra száj nyílik rajta,
s belőle idegen lét kahol.

Ki lappang, az él jól!, így a kishit,
s a vén, ha már únja batyuit,
surrog a mélyből a *Bene vixit*,
garatból: *qui bene latuit*.

Az éj részében árnyak, holtak,
tárul zord hübrisz-lerakat,
szerelemek helyén bélsár rothad,
s a bűzbe az álom beragad. –

Ismerd be, léted nem volt más: örve
bomlásnak, bajnak, ami van,
s száműzetés most májfoltos bőrbe,
örök aggságba – Tomiban.

Babiczky Tibor

PRAEALTUS

Ha egy nyári napon, séta közben,
Hirtelen megállsz, és tudod, hogy
Mindennek vége van, ne ess kétségbe.
Nézz körbe és fülelj.
Járművek és emberek zsviját hallod,

Egymás mellett lépdel gazdag és silány.
Látod őket haragra gyűlni a férjük ellen,
És látod őket haragra gyűlni a feleségük ellen,
Végigrohanni a csatornák szélén,
Tanakodva, hogy bele vessék-e magukat.

Úgy vélnéd, megfejthető ez a nyüzsgés.
Nem sejtett utcákat képzelsz el,
Láthatatlan, új vidékeket.
És hirtelen mindent beborít az álom.
Álomba szenderülnek a kerekek, a zörejek,

Álom ül az irodák üveglablakain
És a bérpalotákon.
Nézz körbe és fülelj.
A halál végül leereszkedik az életbe,
Betemette a földet, ahol sírtál,

Megölte a várost és esztelen forgatagát,
A szegény nőket, a rossz költőket.
Így ér véget: egyszer séta közben
Hirtelen megállsz.
A színek és a hangok mögött

Egy elhagyott erdei út, a tél közepén.
Tiszta, jól kivehető nyomokat hagysz
A friss hóban. Tüdődbe hideg áramlik.
A szád körül fehér felhőpamacsok
Futnak, ahogy kifújsz.

Kőríz Imre

ASTOR

Argentín születésű olaszként
vagy mint olasz származású argentin
a harmonika Mauro Camoranesijének is nevezhető:
a kvintett nyíffanó hegedűjét,
másnapos bőgőjét,
a higgadt zongorát és a csattogó gitárt
maga a mester fogja össze,
furcsa támadóállásban,
jobb lábát, mint egy bátor indián
– aki meztelen bronz felsőtesttel,
fegyvertelen, laza eleganciával, lábát egy szirtfokra téve
szavatol a lady biztonságáért –,
egy zsámolyon tartva,
belekapaszkodva, belemélyedve,
beleizzadva, belegombolkozva
a leginkább valami
túlméretezett iratrendező mappára
hasonlító hangszerébe,
amelyből az emberi hisztéria és bánat
összes kartotékját képes előmasszírozni,
és az érdekünkben,
mentő körülményként,
az örökkévalósághoz beterjeszteni.

AZZURRO

Paolo Conténak

A holdfény egymikronnyi ezüsfüstje
vonja be a sikátort,
amelyben Piazzolla vagy egy másik isten
pillantásától kísérvé,
elpukkant narancsok, kozsmellú macskák közt
egy sebesült fekete zongora
vonszolja a farkát,
miközben egy közeli ponyva alatt valaki
cintől és rezektől kísérvé
egyszerre füstkarikákat fúj,
szappanbuborékot ereget,
és tüzet nyel a manézsban.
Nem, a zongora nem táncol,
legfeljebb mindhárom lábára sántít,
de hirtelen mégis
a lakott területen megengedett sebesség fölé gyorsul,
és az öngyilkos bútorok lendületével
recsegve rohan bele a sarki ócskás mozgalmas kirakatába.
Taps.
A közönség újráztatna,
de a kalózarcú, szmokingos előadó
egy fiatalkori slágerével búcsúzik.
Derűs refrénjét, mint valami orrszarvú,
az egész aréna vele dübörgi.

GRANASZTÓI PÁL „A BALATONNÁL” CÍMŰ ÍRÁSA ELÉ

Granasztói Pál idén lenne százéves. Noha több mint húsz évvel halála után építész-ként, a magyar urbanisztika megújítójaként a városesztétika, városrendezés témakörében publikált kötetei alapján talán többen ismerik, mint szépirót, e két-

féle alkotói tevékenysége mindig is elválaszthatatlanul összeforrt egymással.

Szépirodalmi műveiből, hosszú szünet után, 2007-ben jelent meg új illusztrált szövegválogatás, amely olyan, a 60-as 70-es években nagy visszhangot kiváltó, több

kiadást megért önéletrajzi ihletésű műveit vette alapul, mint a VALLOMÁS ÉS BÚCSÚ (1961), a LIANE (1962) vagy az IFJÚKORA BELVÁROSBAN (1973). A VALLOMÁS ÉS BÚCSÚ e legújabb, rövidített kiadását a családi hagyatékban talált izgalmas fényképanyag hívta életre, de az unokák generációját jellemző új olvasói érdeklődés is erőteljesen befolyásolta.

A hagyatékából a kiadatlan kéziratok, fényképek mellett előkerültek az írórt méltató újságcikkek és egyéb róla szóló írások, köztük Lengyel Balázs nekrológja. Eből érdemes felidézni egy rövid részletet, amely rávilágít arra, hogyan lett Granasztói Pál építész íróvá, s pályájának e kettősége hogyan oldódik fel hátrahagyott életművében. „*Igaz, hogy Granasztói Pált a hazai építészetre nézve is keserves évek, a személyi kultusz évei tették íróvá. Ezek szorították ki arról a fényesen indult építészeti pályáról, melyen fiatalon is nevet és tekintélyt szerzett, úgy is, mint magas hivatalok viselője, a Közmunkatanácsban a városépítést, a várostervezés egyik irányítójaként Fischer József mellett, valamint a modern, haladó építészeti eszméiért harcoló, a civilizált városi élet értékeit feltáró cikkek, esszék írójaként. Igaz, hogy a szocreál építészeti törekvések uralomra jutása idején ez az indulás-működés eltorlaszolódott. S igaz az is, hogy a VALLOMÁS ÉS BÚCSÚ híres kötetének tanulmányait – no persze csak az asztalfiók számára – az ötvenes évek elején írta, s ugyanakkor keletkezett első tisztán szépirodalmi vállalkozása, a LIANE. Mindez igaz, de az irodalmi ambíció*

sokkal régebbi volt benne. Egy régen érlelődő szándék, az elhivatottság tudata dolgozott benne és ért felszínre, szorított magának időt és teret a nehéz években. Ez érlelődött ki, találta meg a tehetségéhez legjobban illő kifejezési formát. Ez a forma a vallomás, az önelemzés, a memoár...

Benne mindig is az időben lejátszódó folyamatok gondos, minuciózus elemzésén át vezet az út egy-egy felismerésig – legyen az egy városkép »jelentésének« leírása vagy egy szerelem végső tapasztalata, egy életmód summája. Milyen módszer ez? Tudta, kellett tudnia, egy fajta, speciális írói.”

Granasztóinak a kerek évfordulóhoz kapcsolódóan itt megjelenő, A BALATONNÁL című írása kiadatlan részlet egyik legismertebb művéből, a VALLOMÁS ÉS BÚCSÚ-ból. A hagyatékban a kézirat gépelt, indigóval készült másolati példánya maradt meg, az eredetit nem találjuk. A keletkezés idejét jelző évszám csakúgy, mint a címhez illesztett jegyzet a szerzőtől származik. Feltehetően a végleges, jelenlegi változaton még tovább dolgozott. A hivatkozás a VALLOMÁS ÉS BÚCSÚ kiadatlan részére azt jelenti, hogy Granasztói Pál szerkesztési és más okokból megőrzött minden, a végleges változatból kihagyott szövegrészt, töredéket. Sokat közülük egyébként használt máig kiadatlan, utolsó regényének készítésekor. Ennek kézirata az 1978-as évszámot viseli, címe EGY PATRIÓTA ÉLETE.

Granasztói Olga

Granasztói Pál

A BALATONNÁL

Kiadatlan rész a „Vallomás és búcsú”-ból

Nemrégén a Balaton déli partjára utaztam, egyedül, meg-megálló döcögő személyvonaton. Kerestem a büfékocsit, és hirtelen szembetalálkoztam egyik unokatestvéremmel, most már természetes, őszülő, középkorú asszonnyal. Gyerekkorunkban sokat voltunk együtt, sőt valamikor ők is velünk nyaraltak Balatonföldváron. Nem láttam vagy tíz éve. Ösztönössé vált mozdulatom, valahányszor távolabbi rokonokat, egykori társaságombeli ismerőst láttam, az elkerülés volt. De ezt most nem tehettem, mert meglátott, élém állt, és örvendezve üdvözölt. Az elkerülés ösztöne tovább működött bennem; néhány udvarias szó, válasz után elbúcsúztam azzal az ürüggyel, hogy társaságban utazom. Sajnálkozott, és búcsúzóul kicsúszott belőle gyermekkori, a családban még olykor felbukkanó becenevem, amitől később már csaknem irtóztam. – Na szer-vusz, Lajkó! – csengett a szava utánam.

Visszamentem a helyemre, és kinéztem az ablakon. Ekkor már a Balaton mellett jártunk, fenn a magasban. Lenn a parton, a mélyben, apró nyaralók fehérlettek a reggeli napfényben. A víz zöldeskék tükre mozdulatlanul és folyékonyan fénylett. Hétköznap volt és nyár utolja, így csak egy-egy vitorlás látszott nagy távolban. Tihany, a füredi part a túloldalon párás foltokba veszett.

Aliga fölé értünk, ahol szüleim nyaraltak, még születésem előtt, még mielőtt Földváron béreltek volna nyaralót. Aligáról keveset beszéltek otthon, fájdalmas emlék hallgatásba burkolta. Itt halt meg hirtelen támadt betegségben hároméves korában egy leánytestvérem, aki a bátyám után született. Gyermekkoromban néha még emlegették, aztán lassan feledésbe süllyedt. Kis emléke elhalványodott, akár az az egyetlen, elfakult amatőr fénykép is, mely megmaradt róla. Ezen már csak egy vézna, meztelen felsőtest és egy nevető gyermekarc meredt elő, szinte a semmiből, körülötte minden – a teste, a háttér – egybefolyt.

Aliga – ez a név, ez a hely most valami furcsa, lét előtti, párás sejtelemvilágot keltett életre bennem, melyben még nem éltem, és talán már mégis éltem. Amikor apám még kezdő orvos volt, szőke oldalszakállt, nyáron is magas keményített gallért viselt – anyám szép fiatal asszony, aki nagy, kerek, az arcát árnyékba borító szalmakalapban járt. Amikor még fiatal házások voltak, és karonfogva sétáltak, üldögéltek ezen a parton, itt alattam, ahol ház még alig állt, mert akkoriban kezdett nyaralókkal betelepülni. Majd eszembe jutott: talán meg sem születtem volna, ha a testvérem nem hal meg. Talán csak később, egy-két év múlva született volna tőlük egy másik gyerek – leány, fiú? – s ez már nem én lettem volna. Vagy mégis én? – Ebbe csaknem belezavarodtam.

„Lajkó” – csengett fülemben a név, amely később úgy feszélyezett, könyörögtem, ne szólítsanak így, abba is hagyták. Most azonban szinte búvszóként hatott, és teljes egészében visszahozta a múltat, a szülőket, a Balatont, ezt a napfényes, langyos, iszapos vizet – mintha belőle, mint valami magzatvízből születtem volna, vagy pedig ez lett volna az a tó, ahonnan – mint gyermekkoromban mondogatták – a golya hozott engem is, más gyerekeket is.

Hirtelen kedvesnek éreztem ezt a szót és az unokatestvéreimet, a hangját is. Miért hagytam ott oly kurtán-furcsán, hazugsággal? Visszamentem megkeresni, de már nem találtam, közben leszállt. A vonat most Földvára ért. Láttam hátulról a nagy fák árnyékában álló parti villákat, előttük a fasoros sétányt, a Balatonnak a házak között megmecsillanó darabjait. Majd a vonat elhagyta Földvárt is, és csupasz partok, nádasok mentén haladt tovább. Elhatároztam, hogy minél előbb visszajövök ide körülnézni...

Olyan volt, mintha felfedezőútra indultam volna. Az állomásnak az alkonyati napfényben vöröslő salakozott térségén megálltam bámészkodni. A fiatalember koromból jól ismert kép volt körülöttem: cukrászdák, ahol táncoltam, teniszpályák, ahol teniszeztem – de én most mást kerestem. Azt, amit akkor eszembe sem jutott keresni: a még régebbi Földvárt, a gyermekkorit. Amire ráakódott ez a másik s most talán egy harmadik is, miként bennem is egymásra rakódtak az évtizedek. Mert megint más volt Földvár: most már nem fehér teniszruhás lányok, fiúk, yachtsapkás férfiak sétálgattak itt, hanem egy-két hétre idejött üdülők, köztük munkások, falusiak. Kissé tanácstalanul lődörögtek, hallgatták a zenét a cukrászda kerítése mellől, kívül az utcáról, vagy a vasúti vendéglő teraszán kártyáztak, söröztek.

Átnéztem rajtuk, szinte nem is láttam őket. Szemem azt a képet, azokat a házakat, fákat, utakat kereste, amiket gyerekkorában is már láthatott. Ebben építész mivoltom segített – jól meg tudtam különböztetni a korábban és későbbben épült épületeket, sőt az átalakításokat, toldásokat is. Apránként kiszűrtem a mostani képből az egykorit. Befelé, szemben az állomással templom állt, egy nagy rét helyén, ahol valamikor virágot szedtünk. Ha becsuktam a szemem, a templomot nem láttam, csak a rétet, magas fűvel, sok vadvirággal. Női alak emelkedett ki belőle, malomkeréknyi sárga szalmakalapban, hajlongott, virágot szedett. Talán Scheidlné volt, talán egy másik földvári asszonyismerős. Gyerekek – apró fehér pontok – seregltek körülötte, összekeveredtek a virágokkal, el-eltűntek a fűben. Pedig a valóság, mihelyt felnyitottam a szemem, a vörös téglás új templom volt a rét helyén. A régi gurítható sorompó helyén is új és más, egy emelhető volt, annak a helyén, ami úgy tetszett nekem, és amit a mások tetszésére mindig „soompó”-nak mondtam. De a vasút a régi volt. A nyílegyenes pálya mindkét irányban most is a végtelenbe vezetett, most is apró fekete füstölgő pont látszott az egyik végében, a távolodó vonat. De az csak most tűnt fel nekem, ami ezt a vasutat – gyermekkorom zöld vagonos, sárgaréz pántos Déli-vasútját – itt ezen a tájon oly barátságossá teszi: az, hogy fasorban, szinte lugasban halad, a kertek alján, a fák két oldalról összehorolnak a pálya fölött, beárnyékolják, alsó ágaik meg is pörköldöttek, kormosak. Olyan békésnek, családiasnak tűnt ez a vasút most nekem itt, szinte a kertekhez, házakhoz tartozónak, s közben mégis vasútnak: a távolból jövőnek és a távolba elvezetőnek. Mert jólesett nézni ezt a messzeségbe vezető nyílegyenes fekete sínpart a fák összehajló ágai alatt, a fényfoltot a végében, a fasoron túl – mint valami légvonatot, úgy húzta tekintetemet, emlékezetemet ki innen, a jelenből, a messzi múltba.

A sorompón át kimentem, nagy, árnyas fák alatt, a partra, a fasoros sétányra. Itt alig lézengtek. Kék tréningruhás fiúk, leányok röplabdáztak egy ideig, majd elmentek. A lemenő nap páraréteg mögé süllyedt, mint valami zsebbe, a badacsonyi hegyek fölött. A víz is elnéptelenedett, még néhány késői fürdőző volt benne, de már jöttek kifelé, törülköztek, és ők is eltűntek. Most már egyedül voltam. Eleinte még a későbbi Földvára emlékeztem, a villákról eszembe jutott, kik nyaraltak itt. Ha lehunytam a szemem, látni véltem a fasorban alkonyatkor fel-alá sereglő nyaralókat, ismerősöket, szinte véltem szembejönni a Brandesheim lányokat nevetve, jókedvűen, fiúkkal körülvéve – majd kinyitottam a szemem, és eltűntek mind, és ha ismét becsuktam, akkor sem

ők jöttek elő, hanem most már a régi Földvár: a napfényes sétány, a csillogó víztükör, melynek akkor nem láttam túlsó partját, a fából ácsolt, cölöpökön álló vízi fürdőházak, a sok-sok zsvajgjó, kiáltozó, fröcskölő gyerek a vízben, a fürdőkalapos, kesztyűs nők, a csíkos fürdőtrikójú férfiak, a fürdőzők közé hatoló vitorlások. A faházak már nem voltak ott a vízben, és ez most még elhagyatottabbá tette a partot. A hold is már az égen állt, és mind fényesebb lett, mert a nap már csak maradék fényét osztotta a felhők mögül. Még egy-két ember állt most a parton, távolabb, és nézte az alkonyatot, a rózsaszín, lila, kék árnyalatokat, színfátylak pillanatnyi váltakozásait a vízen.

Nehéz volt elszabadulnom innen, ettől a helytől, ahová eszméletemnek szinte legelső szálai fűztek, bármennyire más lett, képszerűbb, határoltabb, borúsabb. Visszaforchtam, és a parti villákat néztem, az egykori nagy nyaralókat, amelyekből most üzemi, vállalati üdülők lettek. Olyan mások voltak, mint a későbbiek, a modernebbek – kétszer-háromszor is akkorák, és ormótlanok, bonyodalmasak, hatalmas tetőzettel, tornyokkal, verandákkal, zsalugáteres ablakokkal. Valami nagy kényelemről, nyugalomról, állandóságról és zárkózottságról adtak hírt, miként a tágas, árnyas kertek is körülöttük, a nagy fák fölöttük, miként az egész régi Balatonföldvár, fasoraival, parkjaival, yachtklubjával, mólójával – ahol akkor tulajdonképpen csak néhány tucat család nyaralt. Megismerni véltem azt a villát is, ahol Scheidlék nyaraltak sok éven át, ahol egyszer a veranda mögött, egy sötét átjáróban bögttem, mert féltem a verandára érkező sok idegentől, nem akartam meginni a kakaót. A villa zárva volt, üres – úgy állt ott, mint egy sárga sírkő. De úgy álltak ott a többiek is – közismert jómódú polgári családok egykori nyaralói – elhagyottan, mint valami temetőben, a fasoros főút mentén a sírboltok, egy-egy család emlékeként.

Még egy búcsúpillantást vetettem a néptelen parti sétányra, melynek kettős fasora úgy húzta-vonta tekintetemet a múltba, akár az imént a vasúti pálya, és elindultam befelé, a sorompón át. A villák láttán kedvem támadt megkeresni a miénket, az egykorit, ahol több évig nyaraltunk. Ez sem jutott eszembe azelőtt, amikor még Brandesheimékkel szórakoztam itt. Nyaralónk helyén egy szörnyházat találtam, kietlen pusztaság közepette – helybeli pallérok által toldozott-foldozott alkotmányt, bádogtornyokkal, kupolákkal, rózsaszínű vakolattal, gipszcirádákkal –, egy üzletházat, amelyben fodrász, trafik, söntés volt. Még elijesztőbb volt a kert, gyermekkoromnak a külvilágtól elzárt kis paradicsoma, egykor kavicsos útjaival, fehér padjaival, ahol felnőttek álltak elem tornyokként, mosolyogtak, simogattak, én zavaromban a harisnyám szegélyét cibáltam, ahol egyszer megkérdezték, hány éves vagyok, és én – így emlékszem – azt feleltem: hároméves – ez a kert semmivé lett, a sövénynek híre-hamva sem volt, néhány söntéshez tartozó kocsmaasztal, szék állt benne üresen, a földön letaposott fű, szemét. Az üzletek már zárva voltak, de lakhattak is a házban, mert rádió bömbölte a híreket az egyik ablakból. Majd traktor jött erre az úton, kocsit húzott, reszketett és pöfögött, a por szállt utána. Innen hamar el kellett mennem.

Már úgy gondoltam, jobb is, ha hazamegyek, minek bolygatni ezeket a régi dolgokat, ilyen elváltozásokat látni – amikor egykori nyaralónkkal szemben megpillantottam egy ösvényt, mely szinte észrevétlenül torkolt ki az útra. Erre nem emlékeztem, de most hirtelen valami hívogatót, csábítót éreztem benne. Sétaút volt, fák közé vezetett, és hamarosan kis erdőbe ért. Jobb felől tisztás mentén haladt, bal felől pedig erdő borította meredek domboldal lábánál. Az imént, az úton még talákoztam emberekkel, de itt már nem járt senki. A csendben, a hűvös árnyékba boruló erdei ösvényen most úgy éreztem, mintha varázserdőbe hatolnék – olyanba, amilyent Ferenczy Károly festett a *Három királyok* mögé – a gyermekkor varázserdejébe. Szinte lábujjhegyen, óvatosan

lépkedtem előre, akárcsak valami tilosban vagy veszélyes helyen. Mert hirtelen, mint fantomok, megrohantak az emlékek, olyanok, amelyekre soha később nem emlékeztem. Egyszerre ismerős lett az út, mélyen és nagyon – hiszen bizonyára gyakran hoztak ide sétálni –, és képek raját keltette életre bennem. A Scheidl lányokat láttam sötétkék, sárgaréz gombos kis matrózkabátokban, szőke hajukon hatalmas máslik. Szederbokrokra emlékeztem, vastag, érett fekete szederre, amiből itt csipegettem. Siklóra, amint áttekergett keresztbe az úton, amitől elrémültem. Majd a dajkánkra – természetes, pruszlíkos parasztmenyecskére –, aki akkor újszülött húgomat szoptatta, és engem is gondozott – a nagy, erős mellére, melyből a tej kibuggyant, és amit szerettem nézni, ha húgomat szoptatta, sőt a kedvemért nyomogatta is, hogy a tej kis fehér szökőkútakban előtörjön, mert ezen nagyokat kacagtam. Eszembe jutott a sokrétű ráncos szoknyája, ami úgy suhogott, és a sötétség, ami alóla kilátszott, s mindig izgatott, akárcsak később is, gyerekkoromban, a kanálisok, a barlangok, az alagutak. – De hiszen nem lehet messze innen a vasút sem! – jutott eszembe –, mert mindig megálltunk itt nézni, ha jött, a vonatot. És csakugyan megláttam a tisztás túloldalán, a felnyíló bokrok között a pálya egy darabját. A fénylő sínek látása most szinte megnyugtatót – valami tárgyilagos volt benne, és az is jólesett, hogy itt van, ahol volt, ahol lennie kell. Majd hirtelen felrémlt bennem egy szerpentin út, fehér korláttal, mely valahonnan innen felvezetett a dombtetőre, egy kis kápolnához – és ebben a pillanatban, mintegy varázsütésre, megjelent az út is, de már korlát nélkül. Itt megálltam, és itt jutott eszembe az anyám.

Talán azért itt, mert – és erre is csak most emlékeztem vissza – itt vártuk mindig, a dajkával, a Scheidl lányokkal, ennek a szerpentin útnak a lábánál, hogy lejöjjön a dombról, a kápolnából. A fehér korlát mentén lépkedett lefelé, a fákön átszűrődő fényben, fényfoltokban, földig érő harangszoknyában, karcsúra fűzve, puffos ujjú, magas gallérú blúzban, rajta is nagy, lehajló karimájú kalap. Leányos arca, mindig mosolygó fekete szeme kiragyogott a kalap árnyékából. Most már csak őreá gondoltam, a fiatal anyámról, és úgy éreztem: most, most – talán végre megközelítem őt. Talán ezért kellett idejönnöm. Csend volt, messze, messze, az országút felől pöfögött még a traktor. Vonat se jött, a sínek némán csillogtak a bokrok mögött. A madarak már régen elhallgattak. Elindultam fel az úton, szinte ölelébe, aki emlékezetemben most itt lefelé jött. Néhány forduló után felértem a kápolnához. Itt sem volt senki, és ide már nem is hallatszott semmi. Belestem a kápolna ablakán: csupasz, meszelt falakat, egyszerű oltárt láttam sok virággal, néhány térdeplős padot. A kápolna mögött feltárult a Balaton: olajsíma tükre szürke volt, akár most már az ég is, a hold fénye kezdett megcsillanni benne, a nappal világossága, távol az ég alján, már csaknem elfogyott. Meredek szélén álltam, alattam homokos partszakadék, lábamnál bozótok, közöttük le lehetett látni a hegy lábáig. Néhány szentjánosbogár csillant meg a bozótok között. Lent most, mélyen alattam ismét megcsillant egy helyen a sínpár is, más nyoma embernek, civilizációnak innen nézve nem volt. A lámpák még nem gyúltak ki sehol. Denevér röppent fel a kápolna felől, s néhány hangtalan kör után eltűnt. A tó szinte ősviláginak látszott így, dermedt mozdatlanságával, a lassan mindent elnyelő szürkességben. Most a tó emlékeztetett anyámról, arra, hogy bizonyára sokszor látta, nézte ő is innen, a reggeli napfényben, távoli, eldőlő vitorlásokkal. Sőt ő és a tó most bennem egybefolyt. Ő is oly nyugodt volt mindig. A szeme oly csillogó, mint ez a víztükör, és olyan távoli. Egy nagy-nagy ölnek éreztem most innen fentről ezt a tavat, amibe úgy szeretnék belehullani, és nem lehet.

(1957)

Nóvé Béla

EGY „LÓNYAYS” ÖRÖKDIÁK LONDONBAN

Huszár László életútja

Huszár László építész tavaly májusban hunyt el hetvennégy évesen egy londoni kórházban. Elismert várostervező volt világszerte, '56-os emigráns, halálakor az Angliai Magyarok Szövetségének elnöke – a honi sajtó azonban még gyász hírével is adós maradt. Tevékeny életét ilyenformán csak a *Times* és az *Independent* méltatta egy-egy fényképes búcsúcíkkre.

Kivételes pályáját, jellemét magam is csak pár éve ismertem meg egy vele készített életútinterjú kapcsán, melyből itt válogatott részleteket közlök. Amikor 2001 baljós őszén, néhány nappal az „ikertornyok” leomlása után, először kerestem fel maga tervezte highgate-i otthonában, a nevén, címén és foglalkozásán kívül még alig tudtam róla valamit. Az '56-os Intézettől is csupán annyi útbaigazítást kaptam, hogy a forradalom napjaiban műegytemi szervező volt, majd Angliába emigrált, és sikeres nemzetközi építészkarriert befutva a londoni magyar társas élet megbecsült tagja lett. „Még jó, hogy nem író vagy politikus – nyugtázom –, kinek egyebe sincs, mint különvéleménye...” A kapucsengőt megnyomva, már szinte láttam sportos léptekkel elem sietni egy magabiztos világfit, hungaricumként meghagyott összes bajusszal, szeme sarkában enyhén hamiskás forradalmi nosztalgiával.

Csak hogy annál nagyobb meglepetés érjen! Először is: ajtót egy halk szavú, mosolygós thai asszony nyitott, aki a második szintre felkísérve kedvesen átadott nem kevésbé halk szavú, szemüveges urának. A törekeny alkatú férfi, Huszár Lászlóként bemutatva magát, nyomban elkérte az útításkám – hadd legyen, úgymond, a „sherpám” – majd újabb két szinttel feljebb, a tetőtéri dolgozószobájába vezetett. Útközben sehol egy krikett- vagy golfütő, egy sportnyereg vagy vadászpuska, annál több régi metszet, könyv, tervrájsz, afrikai szobor, távol-keleti szőttes és vayangfigura.

Odafenn egy sor újabb – bár kevésbé látványos – meglepetés vár. A magnó épp hogy csak elindul, máris úgy érzem: régről ismerős ez a megnyerő idegen, aki bár először lát, s korát tekintve az apám lehetne, mégis egész nyíltsággal kész megosztani velem élete fájó és felemelő emlékeit. Ahogy a felmenőit sorolja, egy asszimiláns magyar zsidó orvoscsalád jobb sorsra érdemes tagjait, vagy a gyerekkorát idézi a József körüti otthon biztos azilumával, a Röck Szilárd utcai elemivel s a „Lónyay” életre szóló barátságával... Ahogy egy magára maradt kiskamasz idő előtti felnőtté válását beszéli el az ostrom és a nyilasuralom alatt vagy pár évvel utóbb, egy balvégű szökési kísérlet miatt az ÁVH börtönét még gimnazistaként megjárva. Tisztán és szabatosan beszél, majd ötven év távollét után is idegen akcentus nélkül. Szavai hitelül régi képeket, iratokat tesz elé; látni, hogy szenvedélyes archivistá, abból a ritka fajtából, melynek a múlt önmagáért fontos, nem holmi nosztalgikus vagy hiú magamutogatásból. A tényeknél talán csak a tisztességet tartja nagyobbra – magán- és közügyekben egyaránt, amint azt élete nem egy mások melletti bátor kiállása mutatja... Eközben jócskán ránk esteledik.

Szerencsére, magnóval vagy anélkül, az elkövetkező hét év csöndes, baráti beszélgetéseim még számos alkalom adódik, hogy a folytatást is megismerjem. Történetesen

azt, hogy a szabadkőművesség magyarországi betiltása után mi készíti húszévesen arra, hogy barátai, volt osztályfőnöke és Benedek Marcell meghívásával lakásszemináriumot szervezzen, hogy elsőéves műegyetemistaként 1952-ben (!) önszorgalomból miként fordítja le Orwell ANIMAL FARM-ját, hogy a Forradalmi Diákbizottság tagjaként hogy sodródik Nyugatra, majd miért ír Nehru elnökhöz memorandumot, melyet november elején, amikor Pesten még elkeseredett utóvédharcok folynak, a Szabad Európa is többször beolvas. „*Semper contra terrontem*” – mindenkor szemben az árral. Személyes mintaképei is mind ilyen megalkuvást nem ismerő emberek: csecsemőorvos apja, aki végül önnön hivatástudata áldozata lett, legendás osztályfőnöke: Lengyel tanár úr a Lónyayból, avagy Bibó István, Szabó Zoltán és Révai András, akik gondolatait, egész habitusát életreszólóan formálták.

Most, hogy emlékeiket e lapokon közzéteszem, bízván bízom benne, hogy e nekivadult, új évezred lármás tülekedésén is átütnek majd Huszár László csöndes tanúságtételei. Arról, hogy a maga útját járó, autentikus ember nem szorítható semmiféle kaszta, vér szerinti, vallási vagy ideológiai szektába, hogy szabadságra születünk, még ha a világ ezt váltgit elvitatná is tőlünk.

Mert származása, neveltetése és sorsválasztásai okán Huszár László egyszerre volt magyar, európai és világpolgár, zsidó, keresztény és szabadkőműves-szimpatizáns. Maga és mások életét már gyerekként menteni kénytelen üldözött, öntudatos diákvezér, emigráns aktivista s az Európán kívül nyomorgó száz- és százmilliók tette kész szószólója. Plebejus demokrata (a bibói, Szabó Zoltán-i értelemben), értékonzervatív polgár és példás patrióta. Élete legboldogabb évei, mint sokszor elmondta, a Lónyay Utcai Református Gimnáziumhoz kötődtek, ahol előbb az önképzőkör, majd az iskolai diákkormányzat választott elnöke lett. Eminens volt – nemcsak tantárgyi érdemjegyei, hanem jellembeli kvalitásai szerint is.

A visszajáró, hűséges „öregdiák” 1981 óta – amikor huszonöt év után először jött haza – egyetlen osztálytalálkozóról sem hiányzott. Egy nemrég megjelent iskolai emlékkönyvben (A LÓNYAY LEGENDÁJA, szerk. Bor István és Ritoók Zsigmond, Budapesti Református Öregdiákok Török Pál Egyesülete, 2006) két markáns tanúságtétel is hitelesíti Huszár gimnáziumi élményeit. Az egyiket A VARÁZSLÓ EMLÉKÉRE a sűrűn emlegetett osztálytárs, Almási Miklós írta, Lengyel Lajos, a nagy „szellem-szobrász”, kivételes tanáregyéniségét megidézte – a másik szerzője Vekerdy Tamás, a pár évvel fiatalabb „lónyays” diáktárs, aki 1951 nyarán megindultan hallgatta, ahogy a búcsúzó osztály nevében „Huszár Laci” Lengyel tanár úr elé kiállva Ady VÉN DIÁK ÜDVÖZLETÉ-T mondja: „*Te állsz előttem, ha már-már nem bírom, / Mint az élet túsza, / Szép bölcs fejjel, mely hogyha akarod, / Vagy nem akarod, meg lesz koszorúzva.*» *Én ott ültem – emlékszik Vekerdy, és, úristen! – potyogtak a könnyeim. Mert annyira szerettük, és láttuk, hogy ők is szeretik, és most búcsúznak tőle...*” Alig egy év múlva, a Lónyay államosításakor, már Lengyel tanár úrnak kell búcsúznia a katedrától – légiónyi diákja néma sorfalai között.

Ámbár az „öregdiák” kissé modoros, lesajnáló titulusa helyett, azt hiszem, Huszár László lelkes és kötelességtudó lényére az „örökdiák” jobban illenék... Haláláig maradt benne valami gyermeki. Fiúsan élénk, okos figyelme, eredendő hajlama a társas csínyekre, ahogy együtt tudott örülni, konspirálni másokkal... Jóra való készsége, a gyerekkori ösbizalom valami makacsul túlélő optimizmusa: hogy nincs az a csapás vagy méltánytalanság, amit jóvá ne lehetne tenni, ha akarjuk. Aligha véletlen, hogy utóbb – orvos elődeihez méltó – hivatása is az lett: a természeti csapás sújtotta vagy túlnépesedett közösségek sokféle bajának orvoslása.

Bécsből '56 november derekán az első menekültszállító katonai géppel érkezik Londonba, ahol pályakezdő építésként mindjárt a Városházán kap állást, és Szabó Zoltán baráti körének lelkes tagja lesz. A London School of Economics ösztöndíjasaként csakhamar ismét tanulni kezd – ezúttal politológiát, közgazdaságtant és nemzetközi kapcsolatokat. Prolongált diákévei alatt emigránstársaival újraéleszti a forradalmi diákbizottságot, szolidaritási akciókat szervez az '56-os elitéltekért, s állandó külpolitikai rovatot vállal a mérvadó emigránslapokban: a *Magyar Szóban*, az *Irodalmi Újságban* és a londoni *Népszavában*.

Ez időből két merészen távlatos kezdeményezés is a nevéhez fűződik: az egyik az 1960-as „depolarizációs javaslat”, a másik egy évre rá az áldatlan „népi-urbánus” beharcok dúlta emigráns írószervezet mentőakciója. Mindkettő példás kudarccal végződik. 1961-ben londoni egyetemi tanulmányait befejezve, Huszár hátat fordít az egyre belterjesebb emigránspolitikizálásnak, és öt évre Ghánába szerződik, hogy szervezőtehetségét egy nagyszabású újratelepítési programban kamatoztassa, melynek irányítására a fiatal tervezőmérnök kap megbízást. Szakmai életútja ettől fogva egyetlen lélegzetelállító pikareszknak hat. Három földrészen csaknem négy dolgos évtizeden át tucatnyi magaskultúrát segített túlélni és megújulni változatos léptékű településfejlesztő programok irányítójaként: Nyugat-Afrikában, a Közel-Keleten és főként Délkelet-Ázsiában. Állhatatos munkája nyomán több tízmillió, túlnépesedett városvidékek és katasztrófa sújtotta térségek lakói jutottak új otthonhoz, külön megélhetéshez. Az ENSZ által támogatott, példásan sikeres ghánai programmal már úgyszólván pályakezdőként a harmadik világ elismert fejlesztő szakemberévé vált. (1965-ben erről publikált könyve: *THE TOWNS OF GHANA* ma is „tankönyvként” használatos.) Magát mindekelőtt regionális tervezőnek tartotta, egyetemi kurzusain is ezt tanította Londonban és Nottinghamban pár éven át, amíg az egymást követő terepmunkák messzire nem sodorták: Malajzia, Thaiföld, Ghána, Kamerun, Irak, Szaúd-Arábia, Srí Lanka, Indonézia, Brunei – hogy csak legfontosabb „szolgálati helyeit” említsük. Huszár László a '60-as évektől az elsők között valósíthatott meg az ENSZ, a Világbank és az Ázsiai Fejlesztési Bank által támogatott nagyszabású terveket: Bangkok decentralizálását, a túlsúfolt Ceylon és Jáva tehermentesítését, a Volta folyó vagy a Felső-Eufrátesz völgyének újratelepítését. Munkáit az egyszerű, de változatos, szabadon formálható modulok jellemezték, melyek mindenkor a helyi kultúrák respektusán alapultak egy mélyen gyökerező humanista szemlélet jegyében. Tervein és megvalósult munkáiban új esztétikai minőségként így forrt egybe az '56-os emigráns „hazulról hozott” demokrata elkötelezettsége az Európán túli közösségek legjobb tradícióival.

Álljon itt végül néhány sor egy megrögzött „városalapító” hivatástudatának, emberiségének és humorának mementójaként: „*A legnagyobb hatással Ghána volt rám. Egyrészt, mert ez volt az első Európán kívüli munkám, másrészt ez nyúlt a legmélyebbre a történelmi időben: itt sokszor tényleg kőkori alapokról kellett kezdeni mindenféle településfejlesztést. Folyt ott akkor egy nagy munka: a Volta folyó erőművesítése, ami a világ második legnagyobb mesterséges tavát hozta létre, mely aztán kiöntött otthonából vagy százezer embert. Az újratelepítési munkák nagy részét végül ránk bízták egy fiatal angol szociológussal. Az az öt év nagy élmény volt számomra... Ma is van, ha igaz, tizenhat városom Ghánában, eredetileg ötszázról hatezer lakosra tervezve. A legnagyobb településem főnöke, amikor eljöttem, egy fát ültetett az emlékemre, és rólam nevezte el a főutcát, ami a »Kwame Nkrumah körtér«-re vezetett. Búcsúzóul még egy szandált is kaptam, hogy visszahozzon a városba. A szandál megvan, de hogy a »Huszár László sugárút« megvan-e még, az már korántsem biztos, mert azóta több mint negyven év telt el, és Kwame*

Nkrumah, ez a szélsőséges törzsi vezér is, szerencsére, régen megbukott. A város főterét is nyilván átnevezték már; és ennek, könnyen lehet, az én utcanévem is áldozatul esett...”

*

Az interjút, melyből itt szerkesztett részleteket adok közre, eredetileg az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete Oral History Archivuma megbízásából készítettem 2001 őszén, két ülésben, Huszár László londoni otthonában. Kérdéseimet elhagytam, a válaszokat tematikusan újra rendeztem, főként az '56 előtti s a korai emigránsévek emlékeiből válogatva. Az interjú teljes szövege hangzó és írott változatban egyaránt szabadon kutatható, archiválási száma: 748.

„NEM AZ A FONTOS, KI MIBEN HISZ, HANEM, HOGY KELL-E FÉLNI TŐLE...”

Huszár László építész emlékeiből

Közreadja Nóvé Béla

(Család, gyermekkor)

Apai ágon nagyjából az ükszüelőig tudok visszamenni, mert véletlenül fennmaradt az ükapámék házassági levele. Ő valamikor 1800 körül született, és 1880 táján halt meg, tehát elég szép kort ért meg, bár alig tudok róla többet, mint a nevét, ami még nem Huszár, hanem Holtzweber volt. Az ő fia még Julius Holtzweberként született, és csak mire megnősült, lett Huszár Gyula, már az 1848-as időkben. A Holtzweber név első hallásra inkább német, mint zsidó származást sejtet, bár az én őseim nyilván zsidók voltak, s ameddig az iratok visszavezetnek, mind Magyarországon születtek. Ez a Holtzweber ükapám például Jászberényben. A fia, Gyula, már a budai katolikus gimnáziumba járt, onnan állt be honvédeknek 1848-ban, közvetlenül az érettségi előtt, alig tizenhét évesen. Az ő fia, az én nagypám, állatorvos lett, előbb Kassán, majd Kiskunhalason. Fényképem is maradt róla a MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI című millenniumi albumban; ott áll ő is zsinóros mentében egy ünnepi tablóképen, mint Huszár Henrik kassai főállatorvos. Nyolcvannégy évesen Auschwitzban végezte, a két nagynénimmel együtt.

Édesapám, Huszár Antal a bátyjával együtt a halasi református gimnáziumban nevelkedett, később mindkettő neves orvos lett. A nagybátyám Pesterzsébeten volt tisztí főorvos, ahol édesanyámék családja is élt.

Anyai nagypám árva gyerekként paraszti családban nőtt fel, majd kitanulta a pékmesterséget, megnősült, és született egy tucat gyereke. Úgy hívták őket, hogy Enten, ami a németben a „kacs” többes száma... Erzsébeten családi pékműhelyük volt, ahol néhány órát minden gyereknek dolgoznia kellett, mielőtt iskolába ment. Szerencsére sokan voltak, mert a tizenkét élve született közül kilencen maradtak meg, nagyjából a

sor közepén az édesanyámmal. Ő előbb apám bátyját ismerte meg, mint helyi orvost, majd általa az apámat is valamikor a húszas évek végén. 1931-ben aztán összeházasodtak, és rá egy évre megszülettem én. Apám akkor már végzett orvos volt, anyám pedig kozmetikus.

Meglehetősen liberális, középosztálybeli családban nőttem fel, elég nagy biztonságban. A József körút 36.-ban laktunk, közel a Rákóczi térhez, egy békebeli nagy házban, amely még az előző századfordulón épült. Itt volt egy nagy, négyszobás saroklakásunk az első emeleten, négy-öt méteres belmagassággal, a körút és a Kis Salétrom utca sarkán. Ide születtem én egyetlen gyerekként 1932 végén, és aztán innen is mentem el '56 őszén. Ha valaki egy házban él huszonnégy éven át, és többé-kevésbé ugyanazok a szomszédai, miközben az egyénisége kialakul, az mindenképp erőt adó dolog. Itt nem kell a látszatot tartani, az lehetsz, aki vagy, hisz jól ismer mindenki még azokból az időkből, amikor a falra pisiltél...

A ház egy részében ma is barátaink élnek, megvan az egykori házmester is, bár már régen nem házmester, úgyhogy még ma is vissza tudok menni oda, ahol fölnőttem. Lakott ott gyógyszerész, öt vagy hat különféle orvos, kúriai bíró, nyugalmazott alispán, mérnökök, tanárok... És persze mi, gyerekek, többek közt néhány osztálytársam, mint Bajnok Zsolt, akivel együtt jártam az elemitől a gimnázium végéig. Ő később Kádár titkára lett, és a Sajtóirodát vezette. Volt is egy érdekes epizódum velem, amikor huszonöt év után, 1981-ben először tértem vissza. Az volt az első érettségi találkozási pont, ahol megjelentem, és többek közt Zsolttal is beszélhettem, aki akkor már a Sajtóiroda [a Tájékoztatási Hivatal – N. B.] főnöke volt, gyakorlatilag a főcenzor Magyarországon. Mondom neki, hallom, beléptél a pártba... „Igen – mondja. – Te meg, hallom, tervező-konzultáns lettél! Mi a különbség? Neked talán nem kell kiszolgálnod a klienseidet?” Ő különben származására nézve kisnemes volt, és teljes nevén úgy hívták, hogy „nemes okrutcki Okrutcki Bajnok Zsolt Álmos Bulcsú”... Ezt azért tudom ennyire, az anyja nevével és minden más személyi adatával együtt, mert 1944–45-ben én második kisgimnazistaként az ő papírjaival bujkáltam.

(Háború, ostrom, bujkálás)

A szűkebb családom mind túlélte a háborús megpróbáltatásokat... Én először Pesten egy a spanyol vöröskereszt által fenntartott gyerekmenhelyen rejtőztem a Zoltán utca 6.-ban, egy nagy pincében vagy kazánházban, közel a Parlamenthez. Ott voltam mindaddig, amíg híre ment, hogy egy másik helyről (a spanyolok két-három ilyen menhelyet is fenntartottak) a németek vagy a nyilasok összeszedték a gyerekeket, és a Dunába lőtték őket. Tizenkét éves voltam akkor, második gimnazista. Nem tudtam, igaz-e vagy csak rémhír, de mihelyt meghallottam, föltettem a leventesapkám meg egy karszalagot, és nekivágtam a városnak. Tudtam, hogy van valahol egy unokanővérem, egy csinos, szőke, kék szemű fiatalasszony, aki Zuglóban bujkál „egy olimpiai bajnok feleségként”... Végül megtaláltam az unokanővéremet, aki lehetett vagy huszonnégy éves, volt már egy kétéves kislánya, és ott bujkált nála a férje meg a bátyja is. A férfiak nem mentek le a pincébe, mert voltak ott néhányan, akik jobb, ha nem tudtak róluk. Én persze lemehettem mint „Bajnok Zsolt”, az elsőrangú papírjaimmal. Úgyhogy ott voltunk lenn hármásban az unokanővéremmel és a kisgyerekekkel, mikor karácsony után az oroszok bejöttek. Egy fásrekeszben húztuk meg magunkat egy dupla ágyon, én a kislány egyik oldalán, az anyja meg... Hát, őt egy tucatnyi orosz megerősöskolta a szemem

láltára. A kisfia szerencsére átaludta az egészet. Én térdeltem fölé, hogy a katonák agyon ne nyomják, miközben az anyját... Szóval, kijutott mindenből.

Édesapámmal január elején találkoztam újra. Elmentem a József körút 36.-ba, ahol mondták, hogy műtéten esett át, és épp egy páciensénél lábadozik. Pár nap múlva visszaköltöztünk a lakás egy szobájába, a többit akkor még a Bajnokék lakták. Anyám csak februárban került elő Budáról, amikor a Dunán már át lehetett kelni. Addig mit sem tudtunk róla, de szerencsére rendben volt minden.

A rokonságunkat viszont fájdalmas veszteségek érték. Anyám egyik nővérét, aki Pesterzsébeten élt, a családjával együtt Auschwitzba hurcolták. Miként a 84 éves nagyapámat és a két nagynénémet is Kiskunhalasról. Egyikük sem tért vissza. Szerencsére a fiatalok túléltek mind: négy unokatestvérem az anyai és egy az apai ágról.

(A legendás „Lónyay”)

A Rökk Szilárd utcai elemibe jártam, egyebek közt a már többször emlegetett Bajnok Zsolttal. Onnan kerültem a Lónyay Utcai Református Gimnáziumba egy nagyszerű osztályfőnök, dr. Lengyel Lajos keze alá, aki latint, magyart és filozófiát tanított – utóbbi még nekünk is, bár akkor már hivatalosan nem volt engedélyezett tantárgy. Mi voltunk az utolsó osztálya, aztán az iskola 1952-es államosítása után az ÉRTELMEZŐ SZÓTÁR egyik szerkesztője lett. Igazi felvilágosult, bölcs és vallásos ember volt, aki csodás légkört teremtett maga körül, és azt kell mondjam, hogy példás életet élt. Ő volt az osztályfőnökünk nyolc éven át, 1943 háborús ősztől, a Horthy-rendszer végén, a német megszállás alatt, majd a rövid szabadság éveiben s végül a legvadabb sztálini időkben, egész az érettségiig, 1951 nyaráig. Az ő példája és emléke tartja össze ezt a fiúosztályt több mint ötven éve. De emlékét más is őrzi. Van például egy komoly neohegelianus írásmunkája a Széchényi Könyvtárban letéve – Almási Miklós, volt osztálytársam tanúsíthatja, aki maga is filozófus és esztéta lett. Almási volt különben az egyetlen marxista az osztályban. Később akadt más is, aki belépett a DISZ-be, de az csak formális volt. Ő viszont már gimnazistaként lelkes Lukács-tanítvány lett, s emiatt volt bizonyos tartása. Amikor Lukács megbukott, ő is megkapta a leckéjét, s attól kezdve kissé óvatos lett. De meg kell jegyeznem, soha egyikünk sem félt tőle. Mert nem az a fontos, hogy ki miben hisz, hanem, hogy kell-e félni tőle. Ha nem kell, akkor az az ő magánügye volt. Ha viszont igen, még ha a mondókáját nem hitte is, annak nem lehet megbocsátani. Én legalábbis nem tudok.

Református vallású vagyok, de zsidó származású, és nem túl vallásos ember. Mégis, azt kell mondjam, az a védettség éltet ma is, amit én az osztálytársaimtól 1943–44-ben kaptam. Amikor mások lezsíróztak, ők körülálltak mind, hogy megvédjenek. Aminek igen nagy része van abban, hogy én máig lojális maradtam az osztályhoz és az országhoz is... Mert akit durván megsértének, abban valami megszakad. De hát engem nem sértettek meg.

Az egyetlen zsidó származású fiú voltam, aki mindvégig ugyanabba az osztályba járt, s a nyolc év alatt ezért majdnem soha nem ért semmi bántó megjegyzés. Egy eset volt csak, már '44 tavaszán, mikor a németek benn voltak. Valamiért éppen átültettek bennünket, és az új padtársam azt mondta: ő nem akar zsidó mellé ülni. Akkor nem történt semmi, én más mellé ültem, de a következő osztályfőnöki órán Lengyel tanár úr így szólt: „Hallottam én a múlt héten egy csúf megjegyzést, amire csak annyit mondhatok: itt mindenki az én fiam, és ti mind testvérek vagytok! Akitől pedig még egyszer

ilyesmit hallok, azt kiteszem az osztályból...” Szóval, csak ennyi. Úgyhogy én igazán remekül éreztem magam a Lónyayban, mert nagyon otthon voltam, és visszagondolva maig is azok a legboldogabb éveim. Már hetedikben önképzőköri elnök lettem, ami választott tisztség volt, később osztálymegbízott, majd az iskolai diákönkormányzat főtitkára.

Ez, ha jól emlékszem, már 1950 őszén történt, s igen érdekes eset. Volt a gimnáziumnak egy független diákszövetsége, amit református diákönkormányzatnak neveztek. Az állam és az egyház megállapodása szerint viszont nálunk nem volt DISZ-szervezet, tehát a DISZ-be csak a kerületben lehetett belépni, az iskolában nem. Ahogy közeledtünk az érettségihez, az osztály fele szép csöndben belépett a kerületi DISZ-be az egyetemi felvétel miatt, a másik fele meg vállalta a rizikót. És furcsa módon végül azokat vették fel, akik nem léptek be, mert azokról a DISZ nem adott véleményt, akikről pedig adott, azokat mind elvtelen karrieristának minősítették, akik csak azért léptek be, hogy az egyetemre bejussanak... Szóval, ez afféle istenigazság volt.

Az utolsó években mindinkább nőtt a nyomás, hogy a református diákönkormányzat maga kérje megszüntetését, és csatlakozzék a DISZ-hez. Végül a diákparlament elé került a dolog, amely minden szombaton összeült, osztályonként három-három képviselővel. Előbb az osztályban szavaztunk, hogy csatlakozzunk-e a DISZ-hez. A lelke mélyén ugyan Almásin kívül nem akart csatlakozni senki, mégis voltak talán vagy tizenöten, akik úgy gondolták, jobb nem húzni ujjat a rendszerrel. Végül úgy határozunk, hogy a három megbízott közül egy a csatlakozás mellett, kettő pedig ellene szavazzon, mivel ez fejezi ki az osztály véleményét. Megvolt az önkormányzat szombati ülése, majd hétfőn a fő osztálymegbízottunk arról számolt be, hogy a diákparlamenten nem is volt szavazás, mert senki sem szólalt fel ellene, így aztán jóváhagyták a DISZ-hez csatlakozást. Én pedig felálltam, és mondtam: „Az lehetetlen! Legalább két ellenszavazatnak kellett volna lennie, aszerint, ahogy mi titeket utasítottunk. Mondjatok le!” A fő osztálymegbízott erre lemondott, és engem választottak a helyére. A következő szombaton a diákparlamentben is szót kértem: „Nekem semmi kifogásom a döntés tartalma ellen, amit a múlt héten hoztatok a DISZ-ről, de az nem a mi alkotmányunk szerint történt, márpedig egy ilyen fontos lépésnek alkotmányosnak kell lennie! Tartsunk titkos szavazást, máskülönben ez nem érvényes.” Mire elrendelték a titkos szavazást, ami a csatlakozást nagy többséggel elvetette – olyannyira, hogy föl sem merült többé az iskola államosításáig. Erre a diákönkormányzat főtitkára is lemondott, és engem választottak a helyére.

(Szökési kísérlet, ÁVH-fogság)

Az a néhány év '45 és '47 között aránylag megnyugtató volt. Akkor még tánciskolába nem jártunk, és a lányok se nagyon tűntek fel. Nem gondolta senki, hogy innen menekülni kell, egész a fordulat évéig. 1949-ben aztán én is szökni próbáltam. Akkor már nyilvánvaló volt, hogy mi jön, csak az nem, hogy meddig tart. A fiatalok közül több rokonom is kinn volt már, s anyám egyik öccse engem is beíratott egy londoni középiskolába az esetre, ha megérkezem. Hatodikos gimnazista voltam, ha a fél karomat kell odaadnom, akkor is megpróbálom. Úgy volt, hogy egy csempész segít át a határon, aki egy unokatestvéremet korábban már sikerrel átvitte. Aztán Sopronnál elkaptak, s én Bécs helyett Szombathelyre kerültem egy magánzárkába.

Utólag azt hiszem, a csempész időközben már lebukhatott, csak az ÁVO még tovább „futtatta”... A szüleimtől a fele pénzt előre megkaptam, a másik felét pedig, úgy szólt az

egyezség, akkor veheti át, ha én Bécsből hazatelefonálok. Én persze sose jutottam odáig, a szüleim viszont kaptak egy bécsi táviratot, mire a csempész a maradék pénzt is felmarkolta. Nyilván az ÁVO adatott fel egy sürgönyt a nevemben, hogy „köszönöm, jól vagyok...”.

Szerencsére az ügyem ismerős bíróhoz került, és az ügyész, aki a vádat emelte, két hónap múlva maga is Nyugatra szökött... A bíró azt mondta, legkevesebb két hétre mindenképp el kell, hogy ítéljen, különben másodfokon kivesszik az ügyem a kezéből. Ez volt akkor a taksa: illegális határátlépési kísérletért egy fiatalúrúnak három-öt hónap járt. Később persze több is, de ez még 1949 májusában történt.

Azt hiszem, óriási szerencsém, hogy nem sikerült. Kimaradt volna egy sor a barátságából, ami csak azután erősödött meg, és az élményekből, amelyek máig is '56-hoz kötnek. Szóval, más ember lettem volna, én pedig elégedett vagyok azzal, aki lettem.

Még a lebukás is a javamra vált: inkább megedzett, mint megfélemlített. Előbb Szombathelyen az ÁVO pincebörtönében töltöttem két hetet egy magánzárkában, ahová éjjel-nappal csak gyenge lámpafény szűrődött be az ajtó fölötti résen. Tizenhárom napig „puhítottak” anélkül, hogy kihallgattak volna. Bántani nem bántottak, de hallottam, mit művelnek a szomszéd cellában a „kémgyanús” foglyokkal. Javában készült már a Rajk-per; akit elfogtak azzal, hogy Jugoszláviába akart átmenni, azt csúnyán összeverték. Volt olyan is persze, akit csak azért vertek agyba-főbe, mert részegen szidta a rendszert. Hallottam a folyosóról a kiabálást, föl húzódkodtam az ablakrácshoz, hogy kilessek. Meglátták az arcomat, föl rántották az ajtót, és azt mondták, kitapossák a belem, ha ismét rajtakapnak, de nem nyúltak hozzám. Naponta egyszer adtak enni, és sose tudhattad, éjjel van-e vagy nappal.

Pünkösöd volt, mire szabadultam, már az iskola is véget ért. Az első dolgom volt, hogy csatlakozzam az osztály nélkülem megkezdett kirándulásához. Az évben a bizonyítványom is kitűnő lett, mert a néhány tárgyból, amiből egyes és kettes közt billegtem, végül mind jelest kaptam, azzal, hogy „szegény Huszár Laci, hát ne szenvedjen többet”...

(Műegyetemi évek)

1951-ben kitüntetéssel érettségiztem, és bár nem voltam DISZ-tag, elsőre fölvettek a Műegyetem Építész Karára. Meg kell mondjam, az építészet engem, akkor még, nem nagyon érdekelt. Talán kicsit lázadtam is a sok orvos ellen a családkban, nem akartam én is az lenni. Engem akkor már igazán a politika érdekelt – de hát diktatúrában politológiát tanulni? Apám azt mondta, ha nem akarok orvos lenni, legyek valami műszaki ember, én pedig az építészetet választottam azzal, hogy ez mégiscsak humánabb, mint a többi műszaki pálya, és onnan még az építészettörténet is nyitva marad mint lehetőség. Később, az egyetemi éveim alatt tényleg sok időt töltöttem Rados Jenő tanszékén, akinek nagy tisztelője voltam. Ha nincs '56, vagy nem tudok eljönni, azt hiszem, előbb-utóbb én is az építészettörténeti tanszék körül találom magam.

Az egyetem nagy változást hozott számomra. Míg korábban az osztálytársaimmal vakon megbíztunk egymásban, itt nehéz volt olyanokat találni, akikkel nyíltan mert beszélni az ember. Kivéve néhány évfolyamtársamat, akiket még a Lónyayból ismerem: Virág Csabát vagy Jeney Lajost, akik később kiváló építészek lettek.

Hétszázan voltunk egy évfolyamon, és sokáig gyanakvón méregettük egymást. Példaként említhetem, hogy Ankerl Géza, aki nekem később igen jó barátom lett – '56-ban együtt voltunk a forradalmi diákbizottság megbízottai, majd együtt hagytuk el az országot – szóval, Géza kezdettől tankörtársam volt az egyetemen, mégis eltartott vagy

három évig, mire egészen nyíltan szót mertünk váltani egymással. Emlékszem, valamikor '54-ben – Sztálin már nem élt – fél éjszakát sétáltunk vicceket mesélve. Géza a Móricz Zsigmond körtéren lakott, és elkísért engem a József körútra, én meg visszakísértem, s ez így ment oda-vissza hat vagy nyolc órán át... Azzal kezdtük, hogy mondtam egy ártatlan politikai viccet, mire ő mondott egy kissé merészebbet, s így teszteltük egymást fokról fokra, míg végül oda jutottunk, hogy ezt a rendszert csak egy forradalom képes megváltoztatni.

(Koraszülött-intézet)

A háború után apámnak sikerült megvalósítania egy nagy álmát: az első koraszülöttosztályt Magyarországon, sőt egész Közép-Európában. Ez furcsa módon úgy történt, hogy ő a háború után szabadkőműves lett, s egy amerikai–magyar páholy, a „Martino-vits” segítséget ígért ehhez még a koalíciós időkben. A feltételük az volt, hogy ők adják a rávalót, ha a magyar állam hajlandó a fenntartást a költségvetésbe iktatni. Aztán kitört a hidegháború, a Marshall-tervet orosz nyomásra Kelet-Európa kénytelen volt elutasítani, s a szabadkőműves mozgalmat is betiltották. Az amerikai pénz így végül elmaradt, de mert a koraszülöttosztály terve addigra már bekerült a költségvetésbe, saját pénzből mégiscsak elkészült. Apámnak pedig megengedték, hogy az új osztályt ő irányítsa az Anya- és Csecsemővédelmi Intézetben, amelyet amúgy is ő vezetett. Ennek lett azután utóda – apám halála után egy évvel – a Bakáts téri nagy szülészeti klinika és koraszülött-intézet.

1951-ben apámat felfüggesztették az állásából. Akkor már vagy három éve működött a koraszülöttosztály a vezetése alatt. Ide csak olyan csecsemőket vettek fel, akik hét hónap előtt születtek, és a súlyuk nem érte el az egy kilogrammot. Az ápolónőknek éjjel-nappal ügyelniük kellett rájuk, mivel óriási volt a halandóság, és minden perc számított. Történt, hogy munkaidőben valami mozgalmi gyűlést tartottak, amire a nővérek eleve nem akartak elmenni, de hát kötelező volt. Apám viszont nem engedte el őket, amiből nagy botrány lett, és végül felfüggesztették. Röviddel ezután kapott egy szív-trombózt, nem kis részben éppen emiatt.

Amikor rá egy évre egy újabb trombózisban meghalt, behívott a volt főnöke, az egész anya- és gyermekgyógyászat vezetője a városházán, akiről apám végig azt hitte, hogy a barátja, holott éppen ő volt az, aki félreállította. Próbálta magát előttem kimagyarázni, és mutatott egy bizalmas jelentést, hogy itt korántsem csak a nővérek ügyéről volt szó, hanem apámnak egész bűnlajstroma volt, amiben szerepelt az is, hogy a fia disszidálni próbált, hogy ő szabadkőműves volt, és hogy külföldi kémekkel tartott rendszeres kapcsolatot. Az utóbbi nyilván Fred Cushingra vonatkozott, aki Cambridge-ben végzett, majd Pesten tanult egy évig, és valami ajánlólevelet hozzánk is kapott. A szüleim azt remélve, hogy angolul tanulhatok tőle, meg is hívták, s így minden kedden feljárt hozzánk uzsonnára egy másik angol diákkal. Aztán egyszer csak kiutasították kémkedés vádjával, amit persze mi akkor légből kapott propagandavádnak tartottunk. Sok év múlva Thaiföldön egy angol mérnökkel dolgoztam együtt, aki hallván, hogy magyar vagyok, eldicsekedett azzal, hogy egy Cushing nevű unokabátyja magyart tanít a londoni egyetemen. Mondom: ismerem jól, följárt hozzánk teára, míg valami nevetséges váddal ki nem utasították mint kémeket. Mire a kuzin: „Hát persze, hiszen az is volt!” – Az angoloknál ez nem úgy van, hogy valakinek kém a foglalkozása (persze, ilyen is lehet), hanem, hogy Cushing például a háború alatt keleti nyelveket tanult, aztán, ha már ösztöndíjat nyert Magyarországra, hát egy kicsit körülnézett. Eredetileg

nyelvész és irodalmár volt, később kiváló műfordító és a londoni magyar tanszék vezető professzora lett, Czizgány Lóránt közeli barátja, csak nemrég halt meg. Gyakran járt Magyarországra később is, amikor már nyilván semmi köze nem volt a titkosszolgálathoz, bár az itt, ismétlem, nem annyira csúf dolog; Graham Greentől John LeCarre-ig, sőt Orwellig sok író tett a brit hírszerzésnek hasonló szolgálatot...

(Az első magyar Orwell-fordítás)

Közben még '52–53-ban titokban az ANIMAL FARM-ot is lefordítottam. Az eredetihez úgy jutottam, hogy a szüleim barátainak egyike, Stephanidesz Károlyné, angol szakos egyetemi tanár, talált egy példányt a felosztott Sacré Coeur apácarend könyvei közt, melyek arra voltak ítélve, hogy bezúzzák vagy elégessék őket, és mert az ANIMAL FARM elég karcsú kis könyv, sikerült onnan kimentenie. Ő nagy élvezettel elolvasta, majd volt olyan bátor, hogy továbbadja egy akkor húszéves fiúnak, aki viszont úgy érezte, hogy szótár segítségével talán le is tudná fordítani... Izgatott a politikai tett, meg aztán angolul is tanulhattam így egy kicsit. Jotischky Laci barátom, aki mindig is jobb angolos volt nálam, segített a fordításban, bár a munka kilencven százaléka az enyém. Végül álnevet tettem rá: „Ják Antal” ... Apámat, aki akkor már nem élt, Antalnak hívták, a fi-am pedig, aki akkor még messze nem élt, szintén Antal, vagyis Anthony... A jáki pedig az a szép román templom, ami csodás módon majdnem épen maradt.

A fordítás elkészült, de keveseknek mertem megmutatni. Azt hiszem, mindössze hat vagy nyolc ember olvasta, és csak egyetlen példánya volt. Ma is megvan még, mert édesanyám '57 elején Pestről postán utánam küldte Londonba. Az a tény, hogy nem akadt fenn a levélcenzúrán, mutatja, hogy Kádáréknak ekkor még fontosabb dolga is akadt. Itt, Angliában meg már nem volt akkora szenzáció, mert szabadon olvashatta bárki. Néhány angol barátom azért tudott róla, például Bernard Crick, Orwell legismertebb életrajzírója. Később Crick írt előszót Bibó István Angliában megjelent könyvéhez is, miután megkértem őt, aki velem egyidős és jó barátom volt, hogy lépjen kapcsolatba Bibóval. Crick még 1984-ben is emlékezett az én Orwell-fordításomra, amikor a British Museum nagy Orwell-kiállítást rendezett, ahol „Orwell a vasfüggöny mögött” címmel egy külön vitrinben néhány kézirat és szamizdat is látható volt. Crick nyilván szólhatott valakinek, mert a British Museum kölcsönkérte az őspéldányomat is a kiállítás idejére. Ez volt amúgy a fordításom egyetlen „nyilvános szereplése”.

(Szabdkőműves-émlékek)

Apám a háború után lett szabdkőműves, Supka Géza és Benedek Marcell idején, amíg a magyar szabdkőművességet 1950-ben be nem tiltották újra. A Podmaniczky utcában volt a székházuk, apám felszerelését ma is őrzöm. Amikor 1952-ben meghalt, a temetése után volt egy szabdkőműves-szertartás, amelynek részeként akácfát ültettünk, mert egy szabdkőműves sírjához akácfa tartozik. Megjegyzem, nekem később is volt velük kapcsolat, mikor a barátaimból sikerült összehoznom egy kis társaságot, melynek alkalmaira Benedek Marcellt és néhány idősebb szabdkőművest is elhívtam. Inkább szabad beszélgetések, mint előadások voltak ezek, mégis, hogy tudjunk valamit a világról és a humanizmusról, a nyomasztó propaganda ellensúlyaként, aminek naponta ki voltunk téve.

Akkor már egyetemisták voltunk mind, és a szabdkőművesség be volt tiltva. Többnyire nálunk jöttünk össze a József körúton, vagy párszor a Pasaréti úton, Jotischky Laciék házában. Ő szintén osztálytársam volt még a Lónyayban, később londoni emig-

ránsként a BBC magyar osztályának vezetője lett. Hogy kik jártak oda? Benedek Marcell és Raffy Ádám szülész-nőgyógyász, a Réz testvérek apja, aztán Lengyel Lajos, a gimnáziumi osztályfőnököm, aki hasonló ívású ember volt, noha nem szabadkőműves. Azt hiszem, a korábbi főtítkárr, egy Gerő nevű nagymester is megjelent néhány-szor. És persze mi, fiatalok, egy viszonylag szűk társaság: Ráday György évfolyamtársam a műegyetemről, Jotischky Laci és egy másik lónyays osztálytársam, de eljött néhány-szor a majdani feleségem, Pásint Eszter is Gábor bátyjával, és mások is, többen. Egy éven át kéthetente vagy havonta találkoztunk, míg Benedek Marcell azt nem mondta, hogy ez már veszélyes, s csak árthatunk vele mindenkinek, ha kitudódik. Így végül ab-bahagytuk.

(1956)

A politika engem kiváltképp érdekelt, és itt vettem jó hasznát rokoni viszonyomnak Enczi Endrével, aki az apám unokatestvére volt. Apám már nem élt, de Enczi nagyon rendes volt velem, és amikor '56 nyarán az *Irodalmi Újság* főszerkesztője lett, gyakran feljártam hozzájuk. Neki kiváló információi voltak, például Fazekas Annától, aki Gerő Ernő sógornője volt, igen tájékozott hölgy; és gondolom, az irodalompolitikában is volt némi szerepe. Enczi jó barátságban volt vele, s ennek révén hozzám is sok minden eljutott. Tőle hallottam például először még '55–56 telén, hogy a belső pártembe-reket, úgymond, fel kell készíteni a Hruscov-beszéd fordulatra. És máig úgy érzem, hogy az Aczél Tamás-félék közül sokan ezért váltottak hangot, és lettek olyan bátrak hirtelen, mert tudták, hogy változások lesznek, és a jó lóra akartak tenni. Igaz, némi rizikót vállaltak, bár nem túl nagyot, hisz tudták jól, hogy az oroszok nem támogatná-nak egy Rákosi-restaurációt, mikor épp Sztálin emléktől akarnak megszabadulni és kibékülni Titóval. Ami viszont engem leginkább meglepett, az az, hogy Enczi valamik-or '56 nyarán úgy vette át az *Irodalmi Újságot*, hogy még csak nem is sejtette, micso-da történelmi esélyt kapott. Később Londonban is gyakran találkoztunk, s én váltig úgy éreztem: fogalma sincs, miféle szerepe lehetett volna, egyszerűen nem tudta, mindez mire vezet.

'56 nyarán végeztem a Műegyetemen. A vizsgamunkám egy koraszülötkórház ter-vezése volt, amit már csak azért sem volt nehéz megvédenem, mert a vizsgáztatóim-nál jóval többet tudtam róla. A rajzai megvannak még, Miskolcra terveztem egy való-ságos helyszínre, bár a cél nem az volt, hogy meg is épüljön. Inkább csak apám emlé-kének tartoztam vele.

Ankerl Gézával különben még '56 kora tavaszán írtunk egy építészetesztétikai vita-cikket a szocialista realizmus ellen, de tartottunk tőle, ha három hónappal a diplo-mánk előtt megjelenik, még kidobnak az egyetemről. „Az építészet felelőssége” vagy va-lami ilyen címe volt, és vártuk, csak vártuk, mikor lehet közölni végre úgy, hogy még többet mondjon, mint amit előttünk elmondtak, ám azért a diplománkat se kelljen koc-kázthatni érte. Végül az *Építőművészetnek* adtuk le, ahol a nyár végére meg is jelent. Csakhogy időközben akkorát változott a közhangulat, hogy – bár még ma is büszke va-gyok erre az írásra, mert mi semmilyen marxi vonalat nem követtünk –, már nem volt akkora hőstett, mert addigra jobbról is, balról is megelőztek minket.

Amikor megtudtam, hogy a Műegyetemen gyűlés van, mindjárt oda mentem, és nem a munkahelyemre. Október 22-én is ott voltam, mikor fogalmazták a pontokat. Óriá-si élmény volt, a hangulat nagyszerű, és egy percig sem éreztem, hogy ez valami krip-tomarxista rendezvény volna. Akkor már túl voltunk ezen...

Ám az igazi involváció a másnapi felvonulással kezdődött, mikor a Műegyetemtől a Bem szoborig mentünk, aztán nyüzsögtünk mindenfelé, a Nagykörúton és a Múzeum körúton. Az a nap, azt hiszem, a magyar történelem legfénylőbb napja marad. Egyszerre megváltoztatott mindent; a világ véleményét a magyarokról és hát az enyémet is... Másnap jöttek a barátok nagy lelkesen... Ankerl Géza csak harmadnap jelentkezett, azzal, hogy ő a Piarista közben a Lukács-tanszéken van, a forradalmi diákbizottság központjában, és hogy csatlakozzam én is...

A forradalmi diákbizottság javarészt korombeli fiatalokból állt, akikről azt sem tudtam, kifélék, honnan kerültek oda. Egyszer például valaki felvetette, hogy meg kellene szervezni a dunántúli nemzetőrséget. Mire Géza és én mindjárt kaptunk egy megbízást, hogy menjünk, és szervezzük meg. Már írták is a megbízólevelünket... És ha már ott vagyunk, hát képviseljük a forradalmi diákbizottságot Győrben is, a Dunántúli Nemzeti Tanács ülésén... S ha már Győrben vagyunk, menjünk el Sopronba (Géza soproni születésű volt), és vegyük fel az ottani egyetemmel a kapcsolatot... Ha pedig külföldre vetődnénk, képviseljük ott is a forradalmi diákbizottság véleményét – ami ugyan nem lehetett tudni, mi volt, mert mindenkinek más volt a véleménye. Szóval, egy valódi forradalom csupa rögtönzés, abban nincs előre szervezve semmi, maga e rendetlenség is jól mutatja. Az, hogy a dunántúli nemzetőrséget éppen mi „szervezzük meg”, nevetséges feladata volt két fiatalembernek, akinek semmi katonai előtapasztalata nem volt...

Győrben mi annyiban próbáltunk eleget tenni a megbízásnak, hogy a semlegességi vitában felszólalva az osztrák típusú semlegesség mellett érveltünk, azt hiszem, Géza erősebben, mint én. Én mindvégig egy finn típusú megoldás mellett voltam, mert ezt elfogadhatóbbnak éreztem, de csak egyszer jutottam szóhoz...

(A korai emigránsévek, 1956–61)

...November 4-én este elindultunk mi is Bécs felé, gyalog. Hárman mentünk: Géza, a felesége meg én, és még aznap éjszaka átléptük a határt. Odaát egy faluban megkértünk valakit, hogy telefonáljunk, buszra szálltunk, és reggelre Bécsben voltunk. Itt mindjárt lett szállásunk is Géza orvos nagynénjénél, akik nagy örömmel láttak. Egy idő után papírokat is kaptunk, meg némi segílyt és állásajánlatokat az Osztrák Építész Kamarától. Szóval nem győztünk ámulni azon, hogy az osztrákok milyen nagyszépen viselkednek.

Nekem viszont, úgy éreztem, volt még egy megbízásom a forradalmi diákbizottságtól, aminek eleget kívántam tenni. Írtam hát Nehrunak címezve egy levelet, amit Bécsben leadtam az indiai követségen. Ezt azután a Szabad Európa, ha jól emlékszem, november 8-án óránként beolvasta egy egész napon át, s még fizetni is akart száz dollárt, ami akkor mesés összeg volt. Én meg azt mondtam: nem tőlük kaptam a megbízást, ezért egy fillért sem fogadhatok el, mert ha elfogadnék, az többé nem a magyar forradalom hangja volna, hanem csak a Szabad Európáé. Márpedig az nem lehet... Igazság szerint nem volt nekem erre senkitől formális megbízásom, hanem én azt már Pesten, a forradalmi diákbizottság ülésein is sokszor mondtam, hogy az oroszoknak egy nagy vesztenivalójuk van: az el nem kötelezett világ. Így aztán a szövetségeseinket is ott kell keresni, mert ez az a nagy ár, amit Moszkvának fizetnie kell a fegyveres beavatkozásért!

A memorandumot később, 1957 tavaszán Londonban egy Pestre készülő indiai kormánydelegációnak is átadtam, és sokáig Menon nagykövet budapesti látogatását is en-

nek tulajdonítottam. Ma már tudom, hogy több megkeresés is volt – egyebek közt a Bibó-emlékirat eljuttatása Menonnak –, és volt egy komoly indiai törekvés is a közvetítőmisszióra. Mi is éppen arra kértük őket, hogy vállaljanak közvetítőszerpet „a felkelt magyar nép” és Moszkva között.

November 17-én a Royal Air Force első menekültszállító gépével érkeztem Angliába... és másnap London egyik belső külvárosában a család egy angol ismerősénél voltam elszállásolva.

(Szabó Zoltán és köre)

Még a gyűjtőtáborban találkoztam Odeschalchi Pállal, aki pár nap múlva értem jött, hogy elvigyen unokatestvéréhez, Károlyi Judithhoz, aki ez időben Szabó Zoltán felesége volt, mondván, hogy Zoltán alig várja, hogy beszélhessen az első pesti diákkal, aki megérkezett. És tényleg: én voltam az első azok közül, akik később Zoltán körül megjelentünk, fölkelte benne mindazt az érdeklődést, amit az egyedüllét sokáig elnyomott. Remekül érezte magát a körünkben, tele volt jókedvvel és aktivitással. Nála találkoztam először Révai Andrással is, aki közeli jó barátja volt, és szintén ott várt velem együtt – Károlyi Judit csak a kávéval szolgált fel nekünk, mert ő nem beszélt magyarul. Bibó Istvánt, Szabó Zoltánt és Révai Andrást szoros barátság fűzte össze még a harmincas évektől, majd a negyvenes években, sőt azután is, hogy Bibó a börtönből szabadult. Zoltán az írókon és az Írószövetségen keresztül, Révai kiváló angol kapcsolatait felhasználva, mi pedig a forradalmi diákbizottság révén később is sokféle közös tiltakozóakciót szerveztünk. Már e legelső találkozáson elhatároztuk, hogy a forradalmi diákszövetséget újraélesztjük. Ankerl Géza Svájcban tette ugyanezt, mert neki is volt az enyémmhez hasonló felhatalmazása, és azt hiszem, Gömöri Györgynek, Zádor Andrásnak is voltak ilyen értelmű leveleik.

Szeretnék megemlékezni még sok mindenről, például arról, hogy 1957-től volt egy baráti asztaltársaságunk, amely Szabó Zoltán körül szerveződött, és amelynek máig is törzstagja vagyok. Előbb a Hades vendéglőben találkoztunk, később egy Sirocco nevű helyen, de lehet, hogy fordítva. Mindkettő olasz, és mindkettő Kensingtonban volt, nem messze Zoltán akkori Roland Gardens-beli lakásától. Az asztaltársaságunk főként fiatalokból állt, mert Zoltán imádta a fiatalokat, már-már új életre kelt, ha találkoztunk. Kezdetről eljárt oda Czigány Lóránt és Magda, Siklós Pista és Marietta, Péter Laci, a történész, Schabert Gábor orientalista és nyelvész, aki „csak” tizenhét nyelven beszél, Jotischky Laci a BBC Magyar Osztálya későbbi vezetője vagy Zádor István Oxfordból, amíg szegény meg nem halt fiatalon. Gömöri György, amikor épp Londonban volt és nem Cambridge-ben. A „kis Cs”, vagyis Cs. Szabó László fia, bár néha a nagy Cs. is eljött. Odeschalchi Pál, Sándor Andris, Sárközi Matyi és persze Krassó Miklós, aki fantasztikus memóriájú, igen szórakoztató ember volt, kár, hogy nem sokat írt, mert szóban megállíthatatlan – írásban megindíthatatlan volt...

Szóval népes asztaltársaság gyűlt itt rendszeresen össze Zoltán körül, s azt mondhatni, én voltam az egyik összetartója, mert leginkább én szerveztem, ámbár nem egyedül. Mindenesetre mikor 1961-ben elmentem Afrikába, pár hónap alatt kimúlt – de aztán, mikor 1990-ben a Távol-Keletről visszatértem Londonba, néhány év alatt sikerült föltámasztanom. Persze sokan nem élnek már a régiek közül, de akik élnek és Londonban vannak, szívesen eljárnak, s azóta vannak újabbak is a körünkben, például Neményi Ninon és Pártkai Róbert püspök vagy Schöpflin György, a politológus.

(Magyar Szó; Irodalmi Újság)

Szabó Zoltán pár héttel a forradalom után indított egy hetilapot *Magyar Szó* címmel. Ez az *Irodalmi Újság* elődje volt, mivel az írók többsége akkor még nem érkezett meg Nyugatra. Az új lapra a Save Hungary Committee adott pénzt, személy szerint annak vezetője, Andrew Martin, kinek keddenként a BBC-n volt egy igen érdekes rovata, melyet az ötvenes évek elején mindenki hallgatott Magyarországon. Ő különben ismert jogász volt, aki magyar származása ellenére komoly részt vállalt a brit büntetőjogi rendszer átfogó reformjában.

Zoltán mindjárt kérdezte, tudnék-e segíteni valamiben én is, mire mondtam, hogy szívesen vállalnék egy külpolitikai rovatot, főként olyat, ami a harmadik világgal foglalkozik. Mert az volt az érzésem, sőt az ma is, hogy ha mi az orosz gyarmatosítás ellen vagyunk, akkor helyes mindenféle gyarmatosítás ellen lenni. Így aztán dolgoztam Zoltánnak egészen addig, amíg a *Magyar Szó* néhány hónapig megjelent. Később az *Irodalmi Újság* jött a helyére. Ez 1957. március 15-én indult újra Londonból, és csak jóval később került át Párizsba. Eleinte ritkán jelent meg, s csak nehezen lett belőle kétheti lap. Az amerikaiak finanszírozták a Congress for Cultural Freedomon keresztül, a testvérlapunk az *Encounter* volt és a *Die Monat* Németországban, Olaszországban pedig Moravia lapja.

Nem emlékszem már, ki volt az első főszerkesztő, mert Enczi csak később jött meg, hogy újra átvegye az *Irodalmi Újságot* – ekkor még, úgy tudom, egy kanadai kórházban mosogatott... Hogy kik voltak a kulcsfigurák? Szabó Zoltán és Ignóus mindenképp. Azután Faludy, Aczél Tamás és Pálóczi Horváth („a magyar levantinus” Révai jellemzésében). De bedolgoztak sokan Münchenből, Párizsból is, például Méray Tibor és mások. Amikor Enczi átjött Londonba, elkezdtem én is egy külügyi rovatot, hasonló, mint amelyet a *Magyar Szó*ban már csináltam. Minden számban volt egy hasábam, mely főként a harmadik világgal foglalkozott. Később, mikor Aczél Tamás lett az alszerkesztő, cenzúrázni kezdte a rovatomat, azzal, hogy a cikkeim túlságosan „antikolonialisták”. Ami azért volt vicces, mert ekkor már csak ő, az exsztalista költő védte a brit birodalmat – egy angol értelmiségi ilyesmit akkor rég nem tett, mert a gyarmatvilág a múlthoz tartozott, és már csak az volt a kérdés, mi a legcélszerűbb módja szabadulni e terhes örökségtől. Úgyhogy dűlőre vittem a dolgot: nem folytatom, mondtam, ha ez a hasáb továbbra is Aczél cenzori felügyelete alatt marad. Végül szabad kezdet kaptam újra, mikor Enczi átvette a lapot.

A szerkesztőségben voltak konfliktusok, mivel a kulcsemberek nem nagyon – sőt néha nagyon nem jöttek ki egymással. Ennek, azt hiszem, nem annyira elvi vagy politikai, inkább személyes okai voltak, legalábbis ami Szabó Zoltán és Ignóus, Szabó Zoltán és Faludy kapcsolatát illeti. Mármost az urbánusok és a népiek viszonya egész más kérdés, aminek addigra hosszú története volt – és sajnos van megint... De ez még önmagában aligha okozott volna feszültséget Szabó Zoltán és, mondjuk, Faludy között. Faludy nem volt kommunista soha, csak másfajta habitus, egész más ember. Zoltán komolyan vett minden szót, és nem tudott hazudni. A többiek meg könnyedebben vették a dolgokat. Faludy is, aki kitűnő költő, műfordító, és van stílusérzéke, de mint sokan efféle tehetséggel megáldva, azért füllenteni is tudott. De volt más forrása is a nézeteltéréseknek, például anyagiak. A pénzeket nem kezelték gonddal, és Pálóczi-Horváth is ott ült pénzközelben, aki ugyancsak nagy hóhárnyó hírében állt. Szóval, voltak nézeteltérések, melyekben, azt hiszem, Szabó Zoltánnak mindig igaza volt. És mert etikailag kikezdzhetetlen helyzetből nem értett egyet a többivel, sokan nem szerették.

(Depolarizációs javaslat)

1960-ban Ankerl Géza barátommal nagyszabású akcióra szántuk magunkat: készítetünk egy depolarizációs javaslatot, melyet aztán több nyelvre lefordítva szétküldtünk a nagyvilágba. A mi elképzelésünk újdonsága az volt, hogy elsősorban a harmadik világ támogatását akartuk megnyerni, a fő koncepciója pedig egy minden fél számára előnyös, többlépcsős nemzetközi átrendeződés lett volna, az erőegyensúly fenntartásával, ami végül Magyarország semlegességéhez is elvezethet. Ennek három fázisa volt: diplomáciai, katonai és politikai. Az első elismerte volna a tényleges erőviszonyokat azzal, hogy a népi Kína, India és az NSZK is a Biztonsági Tanács tagjává lesz, melyben az állandó tagok vétőjoga megszűnik, s a kibővített testület csak kétharmados többséggel határozatképes. Ez azt jelentette volna, hogy ha akár a Kelet, akár a Nyugat el akar fogadtatni valamit, az a harmadik világ nagy részének támogatását is igényli. Magyarországot az első, diplomáciai fázis még nem érintette volna, de a következő, a katonai már igen. Ennek lényege, hogy miután a diplomáciai háttér megvan, s az ENSZ ismét hatékonyvá vált, el lehet kezdeni tárgyalni, hogy a szemben álló felek kölcsönös csapatvisszavonásokat tegyenek, és újabb el nem kötelezett zónákat hozzanak létre, melyek felügyeletében az ENSZ-nek is szerepe lehet. Lenne ilyen zóna Koreában, Vietnamban és – ami bennünket leginkább érdekelt – Közép-Európában. Végül a harmadik, politikai fázis az így létrejött önrendelkezési zónák népeinek gazdasági, kulturális és más kapcsolatait szabályozta volna a különféle tömbök államaival.

Mindezt elküldtük hírügynökségeknek, az érdekelt országok külügyminisztériumának és személyre szólóan is jó néhány neves politikusnak. Csak New Yorkban száz ország ENSZ-képviselője asztalára került, és a nagy lapokat, a fontosabb szervezeteket se hagytuk ki. Ment belőle a kvékerekhez, az Egyházak Világtanácsához, a szabad szakszervezetekhez, a TASSZ-hoz és a *Pravdá*hoz éppúgy, mint a Reutershez vagy a nyugati világlapokhoz. Az egész akció alig húsz fontunkba került, mivel a papírt és a fénymásolót a London School of Economics diákszervezetétől kaptuk, csupán a bélyeget kellett megvennünk.

A hivatalos visszhang nem volt kielégítő, mert a hírügynökségek nem közölték. Mégis, az egyénektől jó visszhangot kaptunk, számos külföldi politikustól és a magyarok széles körétől. Olyanoktól, mint Kreisky, Mendes-France, Adlai Stephenson, Dennis Healy, George Kennan vagy Chester Bowles vagy kommentárt, vagy bátorítást, néhány kézzel írt elismerő sort kaptunk. Így valamiképp a magyar ügy is napirendre került újra, és az emigráns magyarok részéről ha nem is egyöntetű támogatást, de sok szimpátiát kaptunk – például Kovács Imrétől, Nagybaconi Nagy Vilmostól, Auer Páltól, Borbándi Gyulától, Szabó Zoltántól és másoktól. Az Írószövetség is segítette a javaslatunkat terjeszteni, s a magyar szocdemek is a sajátjukként fogadták el.

Újraolvasva mindez sokkal kevésbé tűnik abszurdnak, mint annak idején. Mert a világ nagyjából ilyen irányba mozdult, éppen csak fél évszázaddal később.

(Az emigráns írószövetség végjátéka)

Ekkoriban tetőzött az emigráns írószervezet: a „Magyar Írók Szövetsége Külföldön” válsága is. Ki akartam használni az alkalmat, hogy a depolarizációs javaslat nemzetközi visszhangja révén sokan megismerték a politikai elképzeléseinket, s talán e független hírünk is segíthet, hogy az Írószövetséget valamiképp egyenesbe hozzuk. Azaz, hogy jó célra használjuk a válságot, ami akkor állt elő, mikor az urbánus-népies konfliktus eredményeként a leköszönő vezetőség Ignotusszal az élén képtelen volt összehozni a

szükséges quorumot egy tisztújító közgyűléshez. Egyre többen léptek ki az Írószövetségből, Szabó Zoltán még benn maradt ugyan, de már ő is fontolgatta, hogy kilép. És volt egy közgyűlés, ahová igen sok barátom, a Zoltán körüli asztaltársaság nagy része, már el sem jött.

Ezen a gyűlésen ott voltam én, és ott volt Párizsból Karátson Bandi, régi jó barátom és osztálytársam, mikor ismét kiderült, hogy nem lehet megtartani a közgyűlést, mert a létszám nem szavazóképes. S akkor én hirtelen láttam egy esélyt, hogy az Írószövetséget megmentjük – önmagától, ha tetszik. Éreztem, hogy Szabó Zoltán támogatni fogja a tervem, az urbánusok között pedig ott volt Enczi Endre, az *Irodalmi Újság* főszerkesztője, apám unokaöccse, aki egyébként is kedvelt engem. Meg aztán a szociáldemokraták is azt hitték – tévesen –, hogy én is szocdem vagyok, bár sose tartoztam semmiféle párthoz. Egyszóval ideális köztes státusom volt, és úgy tűnt, talán tudunk valamit kezdeni. Karátson Bandi szintén nem volt sem „népies”, sem „urbánus”, hanem ’56-os volt testestül-lelkestül, akárcsak én. Kihívtam őt a közgyűlésről, mondván: javasoljuk, hogy nevezzenek ki egy háromtagú bizottságot, amelyik nem tartozik sem ehhez, sem ahhoz a csoporthoz, és ez a bizottság szervezze meg a közgyűlést. Akkor majd lesz quorum! Csak azt kell elérni, hogy mi ketten mindenképp benne legyünk a szervezőbizottságban. Ebben meg is állapodtunk. Visszatérve a terembe, megtettem a javaslatom, mire kérdezik, te kire gondolsz? Például Karátson Bandira, mondom. Mire Bandi: „De én csak úgy vállalom, ha te is!” Aztán lett még egy harmadik tag is, akit mindig le kellett szavaznunk.

Ignotus Páltól volt egy olyan javaslat is – ez Enczi közvetítésével került hozzám –, hogy ő nem bánná, ha az új vezetőség fele népi, fele pedig urbánus lenne, és én lennék a főtitkár. Én viszont tudtam, hogy akkor két tábor között őrlődöm majd, és semmit sem tehetek, mert mindkét táborot ugyanaz a cég fizeti, az egyiket bal kézről, a másikat jobbról, tehát bizonyos értelemben nem szabad egyének tartoznának bele. Holott a mi javaslatunk éppen az volt, hogy a tisztségviselők anyagilag függetlenek legyenek...

Az én célom az volt, hogy az új vezetőségben az ’56-osoknak – Czigány Lórántnak, Siklós Istvánnak, Schabert Gábornak, Ankerl Gézának és másoknak – legyen abszolút többsége, akik tetőtől talpig ’56-osok voltak. Mert az még belefér, hogy a választmány 24 százaléka urbánus, 24 százaléka populista, de az abszolút többség mindenképp fiatal ’56-os kell legyen, mert csakis így van értelme az egésznek. Mindehhez kellett még egy elnök, aki Nyugaton elég széles körben tisztelt és elég idős már ahhoz, hogy inkább csak a nevét adja. Kerényi Károly el is vállalta ezt, és végül összehoztunk egy csoportot, melynek tagjai engem szóban vagy írásban felhatalmaztak, hogy vagy jelöljem, vagy visszatartsam őket, belátásom szerint, ahogy a szükséges arány kívánja...

A helyzet úgy állt, hogy az urbánusoknak csak két választásuk volt: vagy lesz konferencia, és akkor meg kell elégedjenek a 24 százalékkal, vagy nem lesz, és akkor vége az Írószövetségnek. A vita azon volt, hogy ki küldje szét a meghívóleveleket és vele a pénzt, hogy a küldöttek Amerikából, Ausztráliából, Franciaországból és máshonnan a kongresszusra eljőjenek. Mindez szerintünk része volt a szervezőbizottság munkájának, hogy ezt arányosan mi intézzük, de az Írószövetség lelépő vezetői ebbe sehogy sem voltak hajlandók belemenni. Azt mondták, azzal, hogy a jelölőlistákat összeállítottuk, mi a munkánkat elvégeztük. Mi pedig makacsul kitarítottunk amellet, hogy a munkánk csak akkor ér véget, ha megvan a közgyűlés.

Végül úgy döntöttek, hogy inkább ne legyen kongresszus, és szűnjék meg a Magyar Írók Szövetsége Külföldön. Meg is szűnt 1961 nyarára...

Halmi Tamás

„ENGEM FÁRADTÁL KERESVE...”

Megjegyzések egy Babits-fordításhoz

„*De ami marad, csak a költők műve.*”
(Friedrich Hölderlin)

„*Tündér változatok műhelye a világ...*”
(Berzsenyi Dániel)

A Bartók Rádió *Társalgó* című műsorában – a Szerb Antal válogatta antológia, a SZÁZ VERS ürügyén – kéthetente kortárs literátorok mutatják be kedves verseiket. A 2008. március 11-i adásban Győri László vendége Nádasdy Ádám volt. Nádasdy többek között Celanói Tamás himnuszát hozta magával. Ezt Szerb gyűjteménye Sík Sándor fordításában szerepelteti. A rádió archívumából a Babits-féle fordításváltozat került elő s hangzott el Béres Ilona harminc év előtti előadásában. A kitűnő költő s a nemkülönbön jeles műsorvezető a művet – a fordító kilétét nem ismerve – az archaikus nyelvezet okán régi magyar szövegnek vélte, egyszersmind a latin eredeti egyszerűségéhez képest túlírtnak, túlbonyolítottnak, nehézkesnek és nehezen érthetőnek találta. (Még tartott a műsor, amikor Lator László telefonon jelezte: Babits Mihály magyarításáról van szó.)

Nem megcáfolni kívánjuk Nádasdy és Győri értékítéletét. Még csak nem is kérdőjelezzük meg. Meglehet, a latin textus Babits kezén valóban más, esetleg *zavaróan több* lett. Csupán a költemény néhány nyelvi és verstani jellegzetességére szeretnénk felhívni a figyelmet. Hogy lássék: aki szépnek tartja, miért tarthatja szépnek a művet. Akár az eredetitől függetlenül is.

Celanói Tamás „*Dies irae...*” kezdetű éneke a ferences himnuszoköltészet egyik legismertebb és legnagyobb hatású darabja. Nemcsak liturgikus, de zeneirodalmi utóélete is igen jelentős; elég csak Mozart REQUIEM-jére utalnunk. Síknál a címe egyszerűen DIES IRAE, Babitsnál [Celanói Tamás] ÉNEKE AZ UTOLSÓ ÍTÉLETRŐL. Más források AZ UTOLSÓ ÍTÉLETRŐL címen említik.

Babits fordítása természetesen megtartja az eredeti szerkezetet, a celanói retorikát. Azt, amelyik – például Balassi-versekből is ismerős módon – a végítélet idejére úgy kér személyes irgalmat, hogy könyörgését a krisztusi irgalom dicséretével alapozza meg. Magasztal és fohászkodik. Ezt visszaadni állt munkába a fordítói lelemény.

A – trochaikusan is olvasható – felező nyolcas sorokat keresetlen hármas rímek (többségük ragrím) kapcsolják össze, ami elevenné és természetessé teszi a versbeszédet. A hármas rímelés következetes verstani nyomatéka sajátos módon nem teszi egyhangúvá a művet. Nem, mert egyrészt magával ragadóan mutat vissza elszánt lelkületre. Másrészt finom árnyalatokkal játszik. Az 1. strófában például (amelynek legelső sorát ráadásul a mély *a* hang vészjósló monotoníája súlyosítja el) a „*napja*” és a „*dobja*” között a zöngétlen-zöngés *p – b* hangpár, a „*dobja*” és a „*mondja*” közt pedig az *o* hang létesít szorosabb kapcsolatot – mintegy egymásból bontva ki a sorvégeket: „*Ama nap, a harag napja, / e világot lángba dobja: / Dávid és Szibilla mondja.*” Itt meg kell említenünk

a „világot lángba” áthallásos kapcsolatát is. Hasonló megoldás ez a 2. szakaszbeli „írtózat” (sic!) és „Bíró” kettőséhez. A 6. versszakban az „*ami csak lappang, kipattan*” sorban a rímelő szó válik egyúttal belső rím részesévé.

A vers eufonikus hatásában közreműködő alliterációk is több helyütt rímhelyzetben lévő szavakat fűznek szorosabban egymáshoz; a 3. versszakban kétszer a sorkezdő szó is részt vesz e játékban: „*Harsonának szörnyü hangja / hull a millió sirhantra / kit-kit a Trón elé hajtva.*” (Nem mellékes az sem, hogy itt három különböző toldalék rímel egymásra.) Másutt (8. vsz.) a betűrím a szakrális metaforát emeli ki: „*kegyek kútja, válts meg engem!*” Szakrális toposzra irányít figyelmet egy későbbi, sor eleji alliteráció is, amely a szép hangzás kedvéért a bibliai „*gödölye*” helyett is kész a „*bak*” szót használni: „*Báránnyaid közt helyezz el, / bakok közé ne rekessz el*” (15. vsz.). („*et ab haedis me sequestra*” – Sík-nál: „*Válassz el a gödölyéktől*”). A 14. versszakban pedig – az 1. strófa egymásból kibomló rímzavainak mintájára – az első két szót alliteráció vonja közelebb egymáshoz („*kérésem*” – „*kegyessen*”), míg a második és a harmadikat az ortográfiát – az „*írtózat*” után újólag – felülíró hangzás („*kegyessen*” – „*égyessen*”).

A 10. versszak nem csak a már-már obligát betűrím miatt válik emlékezetessé („*keresve*” – „*Keresztre*” – „*kárba esne*”). E szakasz poétikai ereje elsősorban az első sorbeli inverzióknak köszönhető: „*Engem fáradtál keresve*”. Nehezen feledhető, fontos szerkezet ez; nyelvi normáink szerint így szólna „helyesen”: „Engem kerestél fáradva”, avagy „Engem keresve fáradtál”. Az „*Engem fáradtál*” szintagma a JÓNÁS KÖNYVÉ-ben szereplő „*futván az Urat*” latinos bővítményét juttathatja eszünkbe. S ugyanitt, a gyakran idézett zárlatban találunk példát hasonló mondattani rendhagyásra is: „*A szörnyü város mint zihálva roppant / eleven állat, nyúlt el a homokban.*” Tehát egyedi bravúr a jelen írás címét is adó sor, de nem társtalan jelenség a babitsi életműben. (Ami értékét szemünkben tovább növeli.)

A stílus az emelkedettség himnikus regiszterében teljesedik ki, a szókincset a hangsúlyosan költői szófordulatok, stilizált és esztétizált nyelvi formulák határozzák meg. Olyannyira, hogy Babits fordítói nyelve bátran hagyatkozik a nagy kezdőbetűket kedvezményező szimbolista vershagyomány emlékezetére, s több latin köznévi alakot tulajdonnévvé magasít: „*Bíró*” (2. vsz.), „*Trón*” (3. vsz.), „*Teremtés*” (4. vsz.) stb. Ehhez a szókincs némely egyéb eleme is hozzájárul; gazdagítva azt, ami eleve gazdag, mert költsézet. Nemcsak archaizmusokra kell gondolnunk (mint az 5. versszak rímhelyzetben lévő szenvedő igealakjai: „*elhozatik*” – „*foglaltatik*” – „*formáltatik*”, vagy ugyanitt a tárgyra utaló „*kiből*” vonatkozó névmás). A régies nyelvi/nyelvtani szerkezetek mellett találunk népies fordulatokat („*ottan*” [6. vsz.]), sőt, profánul köznyelvi fogalmazást is: „*ami csak lappang, kipattan*” (6. vsz.), „*annyi munkád kárba esne*” (10. vsz.). Ide tartozik egy-egy saját költői újításnak tetsző fogás is, például: „*Mérlelő*” (11. vsz.). S ide az utolsó sor stílári karaktere is: az „*örizz, hogy jó véget érjek!*” fohászában egy köznyelvi fordulat („*véget ér*”) lényegül át (hiszen véget érni dolgok, történetek szoktak), s szolgáltatja ki a tárgyi létezővé lefokozott ént az ítéletnek, az Ítéelőnek.

Különös mozzanat, hogy a 19 versszakból Babits csak 17-et ültet át magyarrá. A két záróstrófát (amely a műnek keretet adna) elhagyja, éppen azt a kettőt, amelyben a beszéd alanyi nyelvtanát és személyes érdekét többes megszólalás, az eszkatológia közös távlata, közösségi látomása váltja fel: „*Lacrimosa dies illa, / qua resurget ex favilla / iudicandus homo reus. // Huic ergo parce Deus, / pie Iesu Domine! / dona eis requiem.*” Sík fordításában: „*Könnyel árad ama nagy nap, / Hamvukból ha föltámadnak / A bűnösök s számot adnak. // Uram, nekik adj jó véget, / Kegyes Jézus, kériünk téged, / Add meg nekik békességed.*” Tudatos döntés eredménye a rövidítéssel mélyen személyesnek megőrzött mű? Vagy más-

más szövegváltozat állt a két költő rendelkezésére? Talán csak Babits-filológus vagy a himnuszköltészet avatott ismerője tudna erre válaszolni; találgatásokba jobb nem belebocsátkoznunk. (Könnyen lehet, hogy csak a kérdés tűnik föl bonyolultnak, s a felelet közismert és banális.)

Hogy két gyakorlott irodalomértő, Nádasdy és Győri egyaránt historikus távlatba helyezte a művet, olvasatunkban a babitsi archaizáló poétika eredményességét dicséri. Amely poétika – nem függetlenül a korszak művészeti arculatát meghatározó újklasszicista törekvésektől – nemcsak az antikvitáshoz, de a középkori műveltséghez is új utakat keresett. Akarva-akaratlan a chestertoni megállapítás szellemében járva el: „Az emberiség nem jutott túl a középkoron. Inkább reakciósan megfutamodott, kihátrált belőle. Nem igaz, hogy a kereszténységet kipróbálták, és hiányosnak bizonyult. Túl nehéznek találták, ezért ki sem próbálták. [...] Telis-tele a világ az efféle beteljesületlen álmokkal, félbehagyott templomokkal.”

„A himnuszok legcsodálatosabb tulajdonsága, hogy elvont teológia és mély, bensőséges líraiság zavartalanul olvad össze bennük” – összegzett Szerb Antal A VILÁGIRODALOM TÖRTÉNETÉBEN. „Mily naiv erővel tör föl a túlvilág borzalma ebből az egyszerű versből! E rímek »hármaskalapácsütése« ma is szívünkbe üt” – vallott maga Babits a versről AZ EURÓPAI IRODALOM TÖRTÉNETE lapjain. Jó olvasója volt a szövegnek. S megítélésünk szerint nagyszerű fordítója is. Hogy munkája nehézkes? Lehet. Szívesebben mondanánk úgy: súlya van. Nehezen érthető? Talán. De úgy fogalmaznánk inkább: figyelmes olvasást kíván, befogadó olvasóra számít. Babits, mint Nádasdy mondta, „*elvétele a mértéket*”? Megengedjük. Ízlésünk szerint azonban csak egy másik mértékhez igazodott. A maga „*szép hütlenségével*” másképp, ám végső soron ugyanahhoz igyekezett hű lenni, mint Celanói vagy Sík: ugyanahhoz az eszményhez, hit és költészet nála is közös eredőjéhez.

Király Odett

LEVÉLNYOM

Nem mondom el, miért szerettelek.
A hallgatás – szokás szerint – enyém.
Kettőnk között az eleven beszédre
soha nem volt és most sincsen remény.
Ettől függetlenül szerettelek.
Ettől függtem, mint ágakon a lélek.
Te szó voltál, én némaság, lehet,
hogy ezért vártam engedelmességet.
Szavak nélkül is tudta a parancsot –
így éltünk te a szolga s én a zsarnok,
borítékba zárt, le nem írt szavakban.
Egy vesszőt adtál, ez maradt emlékül
nekem, ki betűk, s eleven nyom nélkül
éltem benned, pontos, metsző alakban.

Fekete Richárd

KÉT SZERETKEZÉS

A mai második szeretkezés után
a nyelvemen volt egy hajszálad.
Az is a nyelvemen volt, hogy szeretlek,
végül minden elhagyta a számat,
tisztá jó, hogy ezt így össze lehet hozni.

Tudtad, hogy Mózes Könyvében
a kopaszság a tisztaságot jelenti?
Én arra gondolok, hogy neked sok
hajad van, és ha a mai második
szeretkezés után egy szál a
nyelvemen maradt, akkor azt
(a samponoddal együtt)
könnyen kezdtem el emészteni.

Ugyanilyen könnyű volt megemészteni,
hogy szeretlek, bár ez nem maradt a
nyelvemen. Szeretlek a meddőségig,
a hajhullásig, a halálig. Aztán most
arra gondolok, hogy ha egy nap
kétszer szeretkezünk, akkor aligha
lehet elkerülni a giccset
(egyben a könnyű szeretleket),
és arra is gondolok, hogy a samponod
a tisztaságot hivatott előidézni.

De ha a kopasz emberek a tiszták,
akkor mi nem vagyunk azok
(ahogy házasok sem), és akinek hajjat
kell mosni, az értelemszerűen nem tisztá,
szóval bűnös.

És ilyen értelemben – kedves jé! –
a tiszták valójában bűnösök,
a bűnösök pedig tiszták,
és mindez nem lehet véletlen,
ahogy a mai két szeretkezés sem.

Most nem vagy velem, alszol az
ágyon. Én verset írok, nem törődöm
veled, nem érintem a hajszáladat,
sem tisztátalan bőröd, én már csak
a tagadásokban, de tényleg!

És ha egyszer házasok leszünk,
a bűnt akkor se mossuk le magunkról,
bűnösök lesznek a gyerekek,
bűnösek közös szavaink, tárgyaink,
a könyvespolcon a Biblia. És
bűnös lesz a nyelv is, a nyelv, amely
talán egyedül bírja a szenvedést,
hiszen (rajtunk kívül) mindent el kell bírnia.

Vörös István

AUTÓS TEMETÉS

A Sanyival már vagy két napja ásunk. Pedig ásni nagyon utálok. De Sanyi se igen van ezzel másképp. A telep, ahová több mint egy hete kihozott minket a főnök, nincs sehol. Egyszerűen nem tudom megmondani, hol van. Pesten biztos nincs, mert idefelé láttam a kocsiból az áthúzott Budapest táblát, ami azt jelenti, hogy kijöttünk a városból. Meg különben se a pesti oldalon vagyunk, de hát nincs ez a hely Budán se. Körben mindenféle hegyek látszanak, de falu nincs a közelben. Házak azonban akadnak itt-ott elszórva ezen az inkább sík, alig hullámzó területen. A főnök azt mondta, hogy csak pár napra kell jönnünk, kettőt alusztok, állította, de már vagy két hete itt vagyunk. Nemrég szerezte meg ezt a kopár dombhátat, és azt mondta, nekünk csak egy kis rendet kell itt csinálnunk. Nos jó, csináljuk is, van itt egy picit faház, amit nem gyűjtöttek fel a fiúk, mikor a telep ostroma volt, abban alszunk a Sanyival.

Hogy miféle ostrom? Ó, hát semmi komoly. Ez amolyan nyugdíjastelep volt, nénikék, bácsikák hétvégi telkecskéi gyümölcsfákkal, pálinkafőzővel, unokáknak kitett gumimedencével. Amikor a főnök kinézte a területet, hogy itt végre lesz valami, a fele magától elpucolt, és elfogadta a vételárat, amit ajánlottunk neki. A többi vén marha azonban nem. Ellenálltak. Tiltakoztak. Akkor a fiúk kijöttek egy hétfőn, és felgyűjtöttek egy-két bodegát. Szerencsére nekem nem kellett bekapcsolódnom, nem nagyon bírom az ilyen gyors munkákat, meg aztán abban se vagyok biztos, hogy igazunk van-e. Márpedig nekem szenvedélyem az igazság. Következő hétvégén aztán körbejártak, és fele árat ígérték a leégett telkekért, de a többiért is. Akkor már csak egy család tartott ki, a főnök, aki nem egy erőszakos ember, rájuk hagyta. Maradjanak, ha akarnak. Most is ott éktelenkedik a telep kétharmadánál egy külön kis kerítés meg a házacska, ahová a vén majom a feleségével elsáncolta magát. Lehet, hogy légpuska is van náluk. Pedig főlöslégesen keménykednek. Csak nem képzelik, hogy mi bántalmaznánk őket? Ha nem, nem. Később már semmit se fog érni a telkük, állítja a főnök, de ez már az ő bajuk.

Lehet, hogy majd gépek jönnek. Gépek. Hamarosan. Most egyelőre mi vagyunk itt, a Sanyi meg én. Először le kellett bontanunk a belső kerítéseket. A területünkön az utca is megszűnik, csak az erdő felől vezet be a maradék az öregek telkéig. Út egyetlen házzal. Addig a pontig kerítés zár le mindent. Ők szabadok. Mi szögesdróttal kerítjük be magunkat. A kis házban jól elférünk Sanyival. Két éjszakáról volt szó, de ki

bánja, legyen 22. Rengeteg konzervet kaptunk. Lejárt dobozos sört dögvével. De az hülyeség, hogy lejárt volna, pont ugyanolyan, mint a többi dobozos sör. Szar. Keserű. Iszom, mert mindenki azt issza. Ki kell vágnunk a fákat, lebontani a maradék házakat és elégetni mindent, ami éghető. Ez azért hülyeség. Most van virágzás. Három napja egy gyönyörű kis rózsaszín barackfát kellett kivágnunk. Én sírtam. A fa is. Délután felhívtam mobilon a főnököt, hogy hagy várjunk, amíg elvirágoznak, úgy humánusabb. Este kijött, káromkodott, de azt mondta, hogyha ezt meguntuk, akkor tőle csinálhatunk mást is. Különben elégedett volt, hogy jól haladunk. Az öregek háza egy kis dombon van, ott vitt mellettük az út is, azt mondta, ide, szorosan a használhatatlan telekhatárra, egy óriási gödröt képzel el. Nem mélyet, csak széleset, a lenti résszel hozzuk egy magasságba a talajt. Te, jobb lett volna inkább a fákat vágni, mondta Sanyi, mikor a főnök elment, de azért nem haragudott. Minden munka egyforma.

Így aztán este felgyújtottuk ott a füvet, gondosan ügyelve, hogy az öregek telkére át ne terjedjen, de nekem úgy tűnt, mintha a bácsi az ablakból ennek ellenére kétszer ránk lőtt volna. Este valami kis ólomdarabot söpörtem ki a hajamból. Jót röhögtünk a Sanyival azon, hogy milyen gyengék az öregek. De ki tudja, miért, én valahogy megkedveltem az öreget e miatt a telitalálata miatt. Éjjel a nagyapámról álmodtam, akinek, azt hittem, már rég el is felejtettem az arcát. De nem. Erre nem. Ott volt, fölismertem világosan. És most ebben az idegen házban lakott itt a telkünk belsejében, már nem a nagymamámmal, hanem egy másik öregasszonnyal, de azért még így is nagyon megörültem nekik.

Reggel fölkelek, és mondom Sanyinak, hogy megyek az öregekhez. Mire Sanyi, hogy ne, bazmeg, mert a főnök megtiltotta.

Mit?

Hát hogy bántsuk őket.

Á, én nem bántani akarok. Ahhoz túlságosan remegős is már a kezem. Viszek egy lap dobozos sört, hogy hát ránk azért már mégse haragudjanak.

Kit érdekel, hogy haragszanak-e, kérdezte Sanyi, de fölösleges dolog volt, mert sejtette, hogy engem valamiért érdekel. Bár az álomról azért nem szívesen beszéltem volna neki.

Nem is voltak olyan közel, mint ahogy gondoltam. Hiába láttam a házukat, ha kiültem egy felfordított ládára a mi viskónk elé, eljutni hozzájuk elég bonyolult volt. A kaput oda állítottuk, ahol az egykori földút egy hete még letért egy kis kövesútról, ott tudtam csak kimenni, de hozzájuk az út túlsó fele, a megmaradt része vezet el, ami az erdőből jön, tehát meg kellett kerülni a mi hatalmas területünket, melyet jól körbefogott az egykori telkek meghagyott különböző külső kerítése. Igen ám, csakhogy amikor az erdő felé letértem, hogy megtaláljam az utat hozzájuk, egy nagy túskebokrosba futottam. A francba. A piccsába. Már rég dolgoznunk kéne. Sanyi meg nélkülem nem kezdi el az ásást. De akkor épp megláttam, hogy alig pár száz méter távolságban belefog. Nem távolodtam soha messze tőle, de már vagy félórája kerülgettem a két házat ebben a furcsa útvesztőben, amit létrehoztunk. Zsibbadt is a kezem a hülye sörök alatt, szívesen kivettem volna a tálcáról egyet, de akkor föl kell tépni a nejlonozást, és az egész szétesik. Bekiabáltam Sanyinak, hogy hozzon már egy sört nekem. Ő hozott is, a kerítés két oldalán állva ittunk. Én a bokrosra mutattam. Mért nem gyűjtöd föl? Kérdezte. Jó ötletnek látszott, de nem akartam, hogy az öregek újabb fenyegetésnek vegyék. Benyomtam a munkáskabátom zsebébe még egy külön sört, aztán elindultam a füves térségen a járást meglelni. Szerencsére cigi volt nálam. Elkelltem, mert ahol végre útra találtam, ott annyi hülye szemeteszák volt letéve, hogy majdnem elhánytam magam

a bűztől. Mi a magasságos lehet ezekben? Az egyikben mintha apró férgek nyüzögtek volna, legalábbis a kék műanyag zsákon át ilyesmi derengett, jobb volt bele se gondolni.

Már egy turistajelzésen voltam. Egy rozsdás hordón gyík sütkézett.

A közelébe osontam. Becéloztam, és sikerült a lábammal telibe találni. Valamikor szerettem focizni. A gyík rongyos zöld labdaként röppent fel egy közeli tölgycserje tejébe. Nem álltam meg röhögés nélkül. Valami furcsa kis állat bukkant fel azonnal. Mókus, pele vagy petymeg lehetett, és elkapta a rémült zöld férget, elroppantotta a gerincét, és már szaladt is vele valahová. Nyilván a gyerekeinek viszi, gondoltam, meg hogy már megint sikerült valami jót tennem ma reggel. Ha ugyan reggelről még beszélni lehetett, mert már nyolc felé járt az idő. Végre rá tudtam kanyarodni az útra, amiről azt sejtettem, hogy az öregekhez vezet. Így is volt. Furcsa volt ilyen messziről beérni alapjában véve a mi területünk belsejébe. Erre a keskeny kis útra, ami egész az öregek telkéig vitt, és ott a mi munkánk gyümölcsként véget ért. A már gazosodni kezdő utcára nem nyílt csak ez az egyetlen kapu, a többit mind beszögeztük, ledrótoztuk. Egyszerűen csak ki kellett volna nyitni az egyiket, és már itt is vagyok. Milyen marha voltam.

Az öregek bejárata előtt megtorpantam. Tulajdonképpen mit akarok? És ki hatalmazott föl rá? Semmit, senki. Kerestem a csöngőt, de nem volt sehol. Névtábla helyett helyrajzi szám. Hát annak se nagyon volt már értelme. Az egész kócerájt nem ez a szám tartotta fenn, hanem a főnök jóindulata. Zörgettem az ócska kapun. Alig hallatszott valami. Lenyomtam a kilincset. Nem volt bezárva. Hirtelen egy egész más világba kerültem. A ház felé bokorsor vitt. Sárgán virágzó aranyeső. Mögötte puszpáng. Hátrébb szürkés, tavaszi színbe öltözött öreg cseresznyefák. A mi telkünkre nem volt átlátás. Megéreztem, fogoly vagyok, az öregek foglya. Sok fa, sok növény. Tavasz. Madárdal. Egy csöpögő kerti csap. Virágzó krókuszok. Vagy mi ez a színes szar itt. Hogy csinálja a nyanya, hogy a kertje ilyen gondozott, mikor nappal nem is igen látjuk kint őket. Megnyugtató volt meghallani Sanyi csákányozását a közvetlen közelből. Te vagy az, kiáltottam oda neki.

Mi van, bejutottál? Én meg már azt gondoltam, hogy megszöksz.

Hová szöknék. És miért?

Azt hittem, félsz.

Nem tudtunk tovább diskurálni, mert hirtelen kivágódott az innen egész szépnek tűnő faház ajtaja, és kilépett rajta az öregember. Lépett? Kírontott. Kezében a légpuska, amit egyenesen rám fogott. Elmosolyodtam.

Mit akar?

Semmi rosszat, esküszöm. Egy kis ajándékot hoztam.

Maga odaátról jön, nem?

Ja. De nem a főnök küldött.

Magát lőttem meg tegnap? Ne haragudjon, nem gondoltam volna, hogy ilyen rendes.

Dehogy haragszom, bátyám. Hiszen azért jöttem, hogy megmondjam, nekem semmi bajom magukkal. Bár nem hiszem, hogy ellenállhatnak a főnöknek. Ő egy jobb világot épít. Mi ezt nem érthetjük meg. Én sem. Egy kis apróságot hoztam maguknak, toltam magam elé a tálca sört.

Hívd már be, apus, hallatszott bentről a néni hangja. Behívtak. Rongyszőnyegek, párnás székek, az asztalon reggeli maradéka. Mélybarna fény, egy kis szekrényre a kora délelőtti nap sugara hull, mintha a tegnap kivágott fák fűrészpora keringene itt még mindig. Olyan volt az egész, mintha egy kitömött macska belsejébe lépnek. Az öreg

átvette az ajándékot, feltépte, letett elém az asztalra egy doboz sört. Vagy inkább bort kér, kérdezte. Még a szomszédától kaptuk, tavaly. Nagyon jó bora volt, Olaszországból lopott pár tőkét harminc éve, azokat szaporította el itt, a minap maguk vágták ki az utolsót ebből a ritkaságból, ha nem csalódom.

Mért nem szóltak előbb? Mi már leálltunk. Megvárjuk a virágzás végét, megengedte a főnök.

Az már mindegy. És ki egyáltalán ez a főnök, kérdezte az öreg, a néni kis sós pereceket tett elém.

Hogy élnek itt egyáltalán? Hová járnak vásárolni? Ide már jóformán be se lehet jutni.

A néni fölnevetett. Maguk jól bekerítették minket, aranyoskám. De mi eddig se néztük, hogy mi van körülöttünk.

Ne is nézzék, kezít csokolom. Most itt a ház mellett, az út helyén, gödröt kell ásunk, valami kocsibeállót, ne tessenek megijedni. Ez a csákányozás már az, a Sanyi barátom dolgozik, láthatják, szorgalmasak vagyunk, halad a munka.

Jól van, nagyon jól, bólogatott az öreg.

Mi van jól?

Hát maguk is csak a dolguk teszik, már nem haragszom. Nem lett baja, amikor tegnap meglőttem?

Féltünk, hogy a végén még kihívják a rendőröket, mosolyodott el a néni, és intett, hogy a férje inkább bort töltsön nekem.

Azt ne is kérdezzék, hogy ki a főnök. Nem fontos. Olyan, mint bármelyikünk. Nincs benne semmi nagyképűség. Szerény. Rendes. Kurva rendes ember. Nagyon nehéz neki, mert mindenki ellene van. Annyi mindent mondanak róla. De a fele se igaz. Ha valaki mond valamit, oda se hallgassanak, azt még egymásnak se tessék elhinni.

Néztek rám, mint borjú az újkapura. Vagyis mint én néztem erre a sok új kapura, amiket mi hoztunk itt létre. Új, mert nem nyitható kapu. Lezárt kapu.

A ház többször egymás után megremegett. A Sanyi alighanem újra belefogott a csákányozásba. Gyorsan kiittam a boromat. Tényleg kurva jó volt. Aztán föl pattantam, mennem kell, mert a barátom megharagszik rám. A ház mögött egyszerűen átmásztam a kerítésen, és már ott is voltam az én otthonos, tágas nagy telkemen. Erősen fúj a szél, valami nagy teherautó a túlvégen vasdarabokat öntött le a platójáról.

A főnök, kérdeztem Sanyit. De ő csak megrázta a fejét. Ma sem jött. De hát meddig maradunk még itt? Rámutatott a dombocskára, amit épp csak megcsákányozott egy kicsit, mintha ennek el kéne tűnnie ahhoz, hogy mi elmehessünk innen. Lehet, hogy igaza volt, és el kellett volna szöknöm. De mikor lesz nekem olyan jó barátom, mint a Sanyi. Meg aztán hová mehetnék? Haza, anyámhoz? Öt éve nem láttam. Lehet, hogy haragszik. Ahhoz a nőhöz, aki a feleségemnek képzei magát? Részeg voltam, mikor az anyakönyvvezető elé vonszolt. Úgy meg nem érvényes az egész. Ugye, hogy nem? Kell lennie valami igazságnak is a világban. Ha nem lenne, meg kéne bolondulni. Szóval maradok inkább. De azért a főnökben töretlenül bízok. Ha ma nem tudott jönni, majd eljön holnap.

Mi a fasz az, kérdeztem.

Nem látod? Vastelep leszünk.

Az jó. Szeretem a vas szagát. Mutattam Sanyinak, hogy menjünk kicsit odébb az ásással, mert túl közel vagyunk a házicskóhoz, ránk dőlhet a kerítés, és a végén még ki tudja, mi minden történhetne. Kettőt léptünk jobbra, aztán én is föl kaptam a csákányt, amit Sanyi előrelátóan odakészített, és elkezdtük úgy igazán. Délre kialakult a nagy helyzet, egy gömb alakú fekete követ kezdtünk körbeárkolni.

Ez valami régi ágyúgolyó, kérdeztem délután kettőkor.

Nem, felelte Sanyi háromkor. Egyszerű kő. Nem is gömbölyű. Pedig az volt. Nem tudom, minek kellett ezt letagadni.

Hat fele vasrudakat hoztunk föl a lerakott halomból, aztán szép lassan, centiről centire, mindenféle ékeket aláverve a rudaknak, kiemeltük a követ, legyen kő, ha Sanyi annyira köti magát a dologban, és egy kicsit följebb kialakított mélyedésbe állítottuk. Ez a mélyedés nem volt nagyobb, mint egy lavór, talán még annyira se volt mély, de szükség volt rá, nehogy ez a nagy dög elinduljon lefelé az enyhe lejtőn, és kárt tegyen a telepben. A golyó után maradt üreg sokkal nagyobb volt, mint reméltük. Legyen azért csak golyó, hadd legyen meg nekem is az örömöm. Az üreg meg mind a kettőnket nagyon megörvendeztetett. Jóformán kész voltunk. A ház felé még azért szórtunk föl földet, alul elegyengettük, ide már beférhetett egy kocsi, és a golyó miatt talán egy kis árnyékot is fog kapni még nyáron is.

Aztán váratlanul este lett, és mi még másnap is a mélyedést rendezgettük, szélesítettük. Ebédelni felültem a vasgolyó tetejére, mert egyre biztosabb lettem abban is, hogy ez, ha már golyó, akkor csakis vasból lehet, a kedvenc anyagomból. A vastelepnek mégse nagyon örültem. Délelőtt megint jött egy teherautó, de a főnök megint nem érkezett meg.

Szóval mikor a golyó tetején eddegéltem bicskával a konzervdobozból valami löncshúst, és sört is kortyoltam hozzá, az öreg a szomszédban egy pillanatra megjelent az udvaron. Odaintett nekem, én meg bólogattam, hogy igen, szép az idő, bár a nap nem süttött épp. A mi oldalunkon a máglya megfeketedett üszke között észrevettem egy görcsös szőlőtőkét. Na, lehet, hogy ennek a levét ittam én tegnap. Ha ugyan igazat mondott az öreg, vagy az az egykori szomszéd, aki már bölcsőbbnek látta odébbállni. Valami nem stimmel a dologban. Mindegy. Most az a fontos, hogy jóba lettem az öreggel. Ilyenkor nem szabad mindenbe belekötni. Az meg, hogy kivágtuk ezt a ritka szőlőfajtát, nem fontos. A haladás érdekében történt. A haladás, a haladás az viszont nagyon fontos.

Másnap jó reggelünk volt. Fél hétig aludtunk, és arra ébredtünk, hogy egy kocsi kanyarog a viskónk előtt, aztán megáll az újonnan kialakított kocsibeállóban. A főnök, ült föl a vackán Sanyi. Ki más lenne ilyen korán, kérdeztem. Most végre hazamegyünk, gondoltam, azzal kipattantam a helyemről, és mire a kocsiajtó csapódását hallottam, már bele is bújtam a kék kezeslábasomba, magamra dobtam egy vékonyabb pufajkát, és kinyitottam bebüdösödött kunyhónk ajtaját. Alighanem az öregeknél sem lehet ilyen büdös reggelre.

Alighogy kiléptem a házból, és még meg se szokta a szemem a világot, mikor egy pofon csattant az arcomon. Mi van, bazmeg, te ezekkel barátkozol? Ehhez nem voltam hozzászokva. Megpofozott? A főnök az egyáltalán? Az a rendes ember. Ha pedig ő, akkor lehet, hogy tényleg hibáztam? Csak úgy lehet. Nem kellett volna. De most már nem lehetett meg nem történtté tenni.

Levonom a pénzedből.

Kitől tudtad meg?

A Sanyitól, mondhatnám, ha össze akarnálak ugrasztani titeket. De nem mondom, mert átkozottul rendes vagyok, és tulajdonképpen szeretlek is benneteket. Csak nem képzelted, hogy én nem tudok meg mindent, ami itt történik? Hogy te csinálhatsz bármit is a saját szakálladra? Ki vette meg ezt az egész szart, ahol te most ingyen lakhatsz? Kinek a pénzéből van ez az egész? És még tőlem mered megkérdezni, hogy honnan tudtam meg? Talán elszámolással tartozom neked? Talán én eszem a te kenyeredet? Neked itt luxusellátásod van, kint vagy a zöldben, örülj, hogy én jöttem ezt megbe-

szélni. Bevallom, én hülye, abban bíztam, hogy mire legközelebb jövök, már elsöprik ezt az utolsó ellenséges házat is. Azért halogattam a látogatásom időpontját. Erre mi történik, hogy ti az arcomba köptök. De most már nekem kell a kezemből vennem a dolgot. Otthagytott, elindult az öregek telke felé, egyenest az orra után, amerre a házat látta. Belerúgott a drótkerítést tartó egyik kikorhadt fába, a kerítés bedőlt az öregek telkére, rá a sárga és krémszínű nárciszokra, majd átballagott a ledőlt dróthálón, mintha egy hídon kelne át. Már az ablakot is megzörgette. Hallottam, hogy az ökle fémesen koppan, tehát nyilván felhúzott egy bokszert.

Sanyi csak ekkor botorkált elő, még látta eltűnni a főnököt a szomszédos ház sarkán, odasompolygott a kocsihoz, benézett, és csak annyit mondott: Egyedül van.

Már én is ott álltam mellette. Fölkaptam a csákányomat. Sanyi nem szólt semmit, de ő is ugyanazt tette, és elindultunk. Átkeltünk a dróthídon a nárciszok fölött. Nekem egy kicsit remegett a lábam. Nem szeretem az ilyen dolgokat. De hát lépni kellett.

Bentről ideges kiabálás hallatszott.

Értsék meg, hogy az önkormányzatban a maguk telkét is nekem ígérték. Kétféle tette le készpénzben.

Amikor beléptünk, az öregasszony ájultan hevert a földön. Csak nem az jutott eszébe, hogy ellenálljon a főnöknek? A hülye. Felemeltem a csákányomat, és egyetlen ütéssel beszakítottam ennek az ordító baromnak a tarkóját. Megremegett. A hangja elfulladt. Olyan erővel fordult meg, hogy a csákány nyelét kitepte a kezemből, sőt én magam is megtántorodtam.

Ki hívott titeket?

Hátrahököltem. Észrevettem, hogy nincs is a kezén bokszert. A néni ugyanakkor fölpattant, mint aki új erőre kapott a föld érintésétől, most ő ragadta meg a csákány nyelét, és elkezdte rángatni, mintha ki akarná mozdítani a helyéből. Olyan volt, mintha valami távirányítót vagy egyenesen egy számítógépes egeret kezelne. Mert ahogy ő a kormányrudat ide-oda, föl és le mozdította, úgy szaladt föl és le a főnök szája sarka meg orra. Mintha egy báb arca lett volna.

Akkor a csákány kilazult, és nagy puffanással leesett a földre. A főnök hátranyúlt a tarkójához. Mi a picása volt ez, kérdezte, előreverte a kezét, de az még véres se volt. Ekkor az öregember az egyik tele sörösdobozt kapta föl azokból, amiket még tegnapelőtt én hoztam, és úgy fejbe vágta vele, hogy az azonnal szétrúgott. Mindenková szétfröcskölt a sör, még a szemembe és a számba is jutott. Keserűnek és sárgának láttam a világot, a hab kicsapott a főnök száján. Jó, én elmegyek innét, kezdte, elindult kifelé, de átesett a küszöbön, és arccal az egyik járólapra zuhant. Volt valami szemrehányó abban, ahogy ott feküdt.

Vigyük vissza a kocsihoz, mondta Sanyi, a piczába elhúzhat.

Most akkor ki fog innen elengedni minket, kérdeztem.

Hová mennének, nevetett a néni, és kihozott mind a négyünknek egy-egy kupica rumot. Gyorsan föl is hajtottuk. De aztán meg kellett fogni a főnököt, és vinni, mielőbb, hogy már ne is kelljen többet látnunk. Beültettük a vezetőülésre, megfogta a kormányt. Na tűzz el innen, bazmeg, morogta Sanyi. Félrehúzódtunk, hogy legyen helye kifarolni. De a kocsi nem mozdult. Egyszer a motor egy halkat köhögött, aztán megint semmi. Csak a slusszkulcs elfordításának halk zaja. Úgy látszik, valami baj lehetett a gyújtással.

Kilencre már a városban kell lennie, mondta Sanyi, és cigarettára gyújtott. Én is követtem a példáját. Az öreg nő eltűnt a házban, a férje újra felállította a drótkerítést, és az ósdi faoszlopot így kezelt szilárdan kiékelni.

Valamit csinálni kell, mondta Sanyi, és elindult a bódénk felé. Fölkapta a szívlapátot, nekem odaadta a kisebbet. Megálltunk az autó fölött a földkupacnál. Nem is föld volt ez, inkább amolyan sárgás agyag sok kővel. Elkezdtek hányni a kocsira. Az első rögök úgy kopogtak, csak még hangosabban, mint egy temetéskor.

Mikor már félig betemetjük, és éppen csak a motorháztető ezüstje látszott ki, azt mondta Sanyi, hogy kellett volna valamit mondani az életéről, az érdemeiről.

Nem tudunk róla semmit.

De azért mégiscsak rendes ember volt.

Az. Feleltem.

Akkor imádkozunk. Elmormoltam egy miatyánkot, ha már annyira akarja, aztán megint nekiveselkedtünk. Tíz perc múlva a domb ugyanolyan volt, mint három napja. Csak persze fű nélkül.

Akkor hallok ám, hogy megszólal a kunyhóban az egyikünk mobilja. Rohanok be, persze a Sanyié, nézem, ki keresi, hátha a húga, mert neki van egy húga, de az van kiírva, hogy a főnök. Mi az isten. Csak nem a túlvilágról hív? Vagy nem is ő volt az? De jó lenne!

Fölveszem. Ordítás. Mi a szart csináltatok velem, Sanyikám? Hol vagyok? Azonnal engedjétek ki innen.

Igenis, felelem.

De siessetek, nem várok sokat.

Persze. Csak egy kis félreértés volt ez, motyogom, mint mikor valaki fölébred, és nem tudja, jó vagy rossz, hogy nem kell tovább basznia azt a nyúlszájú nőt, akivel az előbb, ezek szerint álmában, találkozott. Mindig ezek a hülye álmok. Ha nem lennének, semmi baja nem lenne az embernek.

Visszamentem, Sanyi meg ott ül a halom tetején, és kérdően néz. Ki keresett?

A főnök.

Ez? Vág egy nagyot a sarkával a friss földhányásra, mire lent valami üvegcsörömpölés hallatszik, és az egész halom vagy tíz centit megsüllyed. Ugyanakkor a viskóban újra megszörren a mobil, most az enyém. Ugrom, hogy fölvegyem, de Sanyi, pedig nem szokása, rám ordít. Hagyjad! Gyere inkább nekem segíteni.

Azt üzenté a főnök, kezdtem mondani, mert megértem végre, mire kíváncsi Sanyi, azt üzenté, hogy azonnal ássuk ki. Azt hiszem, nagyon rábaszunk erre.

Lehet. Mondta, és nekifeszült a vasgolyónak.

Szinte sikoltva kérdeztem: Mit csinálsz? De akkor a szomszédban az öreg hirtelen ledöntötte a kerítést, aminek a felállításán félórája mesterkedett, és jött át. Odaállt Sanyi mellé segíteni. Magdi, gyere, kiabált a feleségének. Az öregasszony konyhai kötényben rohant ki, és ő is nekifeszült a lusta tárgynak. Akkor a golyó moccanni látszott egyet. Megint megszörrent a mobil.

Utolsó figyelmeztetés. Ránéztem az előttem heverő lapátra. Három ütés az élével. Persze Sanyival kell kezdjem. Aztán félóra alatt leások a kocsiajtóig. Alighanem örökre hálás lesz nekem a főnök. Én leszek a jobbkeze, hozzám adja feleségül a lányát. Na, azt talán nem. A régi feleségét.

Odaléptem, és én is nekifeszültem a golyónak. Megint egy moccanás, de aztán semmi. Akkor jött egy varjú, egy nagy, dolmányos varjú, és ráállt a golyóra. Lépegetni kezdett rajta, és a golyó nagyon lassan megindult. Nem is értem, hogy bírta ki ezt a lassúságot. Közben letről lövöldözés hallatszott. Úgy látszik, pisztollyal próbál utat törni magának a földön át, röhögtem Sanyira, de ő szájon vert, hogy vérezni kezdett a fo-

gam. Ma már a második. De igaza volt. Sanyi nagyon jó ember. A golyó körülbelül a kocsi fölé ért, és hirtelen beomlott alatta valami.

Ennyi elég lesz, mondta az öreg.

Meghívom magukat ebédre, mosolygott az öregasszony.

Nekünk még nagyon sok munkánk van itt, vetettem ellen.

De azért elfogadjuk a meghívást, igazított ki Sanyi.

Perneczky Géza

HÁROM ETŰD

1. Lovak és gyerekek

Ahogy maga mögött hagyta a gyerekkorát, visszatekintve úgy látta, hogy csak egy kastélyszerű épület maradt meg belőle. Repkényvel befutott meredek falakkal, ha kívülről nézte, belülről egymásból nyíló világos szobákkal, amelyek, ahogy sorakoztak, egyre halványabbaknak látszottak.

A részletekre pedig úgy emlékezett, mintha az ablakokon jobbra-balra kitekintve tájakra nyílt volna kilátás. Élethűen berendezett dobozokat látott, amelyek mélységet és frissen zöldellő mezőket sejtettek. Ha rájuk gondolt, jól látta a szülővárosát is minden részletével. Középen a szentháromságszoborral megjelölt főteret, lejjebb a tó vizét és a távolban, a ködbe vesző túloldalán a kékes fátyolba vont, szelíd hullámvonallá simuló hegyeket. A közelben ott járt az utca népe, a sokaság. Délelőttönként a bevásárlásait végző asszonyok, délben az iskolából kirajzó táskás gyerekek, estefelé meg az idősebbek, ahogy óvatosan lépkednek. Vasárnap délután pedig megtelt az Erzsébet királyné útja, az a lejtős utca, amely a tóparthoz vezetett. Ellepték a partot az emberek, és ahogy közeledett az este, egyre hosszabb lett az árnyékuk az aranyló napsütésben.

Akkoriban még állt a nyitott zenepavilon rácsszerkezete lent a tóparti sétány mellett. Itt, a zenepavilon előtt látott először lovakat ugrató huszárokat, persze azokat is a napsütés karamellszíneivel kifestve. Nyáron történt, és az is biztos, hogy az ünnepség valamelyik vasárnapra esett. Meg nem mondaná ma már, hogy miféle ünnep lehetett – kisgyerek volt, és nem tartotta fontosnak, hogy odafigyeljen, amikor a felnőttek az okairól beszéltek. Csak arra emlékezett, hogy az egész család ott ült azoknak a teraszoknak az egyikén, amelyek a part menti szállodához tartoztak, és lépcsősen voltak elosztva, ahogy a sétány felé lejjebb ereszkedtek. A pavilonban katonazenekar játszott, egyébként azonban nem ez volt az igazán érdekes. Mindenki a huszárokat nézte, akik előrukkoltak, és mutatványokat végeztek.

Egy lekváros lángos volt spárgán fölakasztva olyan magasra, hogy a lángos a lovon ülő embernek éppen a szájamagasságában legyen. A huszárok pedig – talán négyen vagy öten lehettek – hátratették a kezüket, körülbelül úgy, ahogyan később, az iskolában, az óra alatt kellett hátratenni a kezét. És a combjukkal irányítva a lovakat, megpróbálták közelebb jutni a lángoshoz, hogy nagyokat haraphassanak belőle – miközben az arcuk csupa lekvár lett. A lángosba egy ezüst pénzérme volt belesütve, és az volt

a nagy kérdés, hogy mire elfogy a lángos, kihez kerül a pénzdarab. Az emberek teli torokból nevettek, de a végén tényleg sikerült, hogy az egyik huszár győzzön: kivette a szájából és magasra emelte a csillogó érmet.

Később aztán, amikor a premontrei atyákhoz járt, mert gimnazista lett, kezdett nem törődni ezekkel a kisgyerekkorából őrzött emlékeivel. De az első latinórák mégis visszahoztak valamit abból is, amit a lovak meg az emberek, így, együtt jelentettek. Agricola terram arat – a földműves szántja a földet –, ez volt az első mondat, amely ott állt a tankönyvben. Ha arra gondolt, hogy a lovakat régen latinul nógatták, rájöhett arra is, hogy a lovak majdnem annyit értettek latinul, mint az első osztályba járó gimnazista gyerekek.

Az viszont még korábban történhetett, hogy az apja elvitte egyszer a város határában álló hercegi istállókhöz. Megvoltak ezek az épületek később is, amikor felnőttként újra felkereste őket, igaz, akkor már erősen omladozóféiben. De még romjaikban is kivethető volt, hogy klasszicista oszlopsor díszítette őket, és jól emlékezett arra is, hogy az apja azt mesélte róluk, hogy a belső részletek, például a jászlak, amelyekből a lovak abrakoltak, hófehér márványból készültek. A herceg versenylovakat tenyésztett, és – ahogy az apja mesélte – a lovak ezekben az istállóban jobban éltek, mint otthonaikban az uradalmi cselédek. Az egész aztán azokban a hónapokban lett megint sokat tárgyalt téma, amikor államosították a premontreieket. Akkoriban nagyon sokat politizáltak a felnőttek, és mivel közben már tizenkét éves lett, kezdte érteni, hogy mi aggasztja őket. Igaz, nem mindent értett meg egészen. Egyszer megkérdezte az édesapját, aki mérnök volt, hogy melyik pártra szavazott, mert országos választások voltak éppen. Hát arra, ahol a gépek vannak – hangzott a felelet. Nem tudott kiigazodni rajta, úgyhogy nem is firtatta tovább. Különben is, az államosításokat követően az ilyen témákat megint egyre nagyobb csend ülte meg – jobb volt nem kérdezni a felnőtteket.

Ami pedig a gyerekeket illeti, az volt számukra a legnagyobb újdonság, hogy a huszárlaktanyából iskola lett. A városban addig is volt egy polgári iskola meg egy líceum is a lányoknak, amit a kedvesnővérek vezettek. Azok, akik korábban ide jártak, meg az alsó tagozatos gimnazisták is, nos, ezek most mind általános iskolások lettek. Ennyi gyerek számára csak az egykori huszárlaktanyában volt elég hely.

Az istállókból pedig, amelyek ott sorakoztak a laktanya udvarán, járási méntelep lett. Ekkor látott először gyönyörű lovakat, például arab és angol telivéreket, olyanokat, amelyeket talán a herceg is tenyésztett. Csakhogy ezek nem versenylovak voltak, hanem tenyészállatként tartották őket. Az persze ritkán fordult elő, hogy megengedték a csődörnek, hogy meghágja a kancát. Ott állt többnyire az állatorvos is hosszú tömlővel a kezében, és azon volt, hogy idejében odahajolhasson az ágaskodó ló alá. A gyerekek, akik azon frissiben lettek általános iskolások, és még csak néhány napja volt, hogy a laktanya lett az otthonuk, meg voltak ijedve, amikor először látták ezt. Attól féltek, hogy baj lesz belőle. De lassanként megtanulták, hogy mi a menetrend, és azt is, hogy a lovak – hiába látszottak annyira vadnak – nem sokat törődtek ilyenkor az emberekkel. Mivel a méntelepi forgalom a délelőtti órákra esett, tényleg sok néznivaló akadt a nagyszünetekben.

Érthető, hogy a szülőknek ez nem tetszett. Elhatározták egy értekezleten, hogy változtatni fognak az iskolán, és el is érték ezt azzal, hogy amikor vége lett a tanévnek, munkások érkeztek, és deszkakerítést húztak az iskolaudvar közepére. Az volt a célja a palánknak, hogy ne lehessen átlátni az udvar másik felébe. Amikor elindult a következő tanév, már tényleg ott állt ez a kerítés a lehető legrosszabb helyen. A deszkák azon-

ban, amelyeket az ácsok még a nyár elején szögeztek fel, nyersek lehettek, úgyhogy később, a nyári melegben száradni és vetemedni kezdtek. Mire eljött a szeptember, az egymás fölé szegezett deszkák között hosszú, vízszintes rések nyíltak.

És azonnal, már az első nap kialakult az új rend: a nyolcadikosok hajoltak oda a palánkon megnyíló felső résekhez. Az alattuk lévő nyílásokhoz pedig – az egyre fiatalabb évjáratoknak megfelelően – az egyre kisebbek.

2. Andante con moto – levél barátnémnak

Azért írok, mert sikerült végre megtalálnom azt a felvételt, amit ígértem, vagyis Beethoven G-dúr koncertjét azzal az Helène-nel, akit te is láttál a múltkor a tévében. Már postára is adtam neked. Előtte azonban elolvastam a lemezhez csatolt kísérőfüzetet, és megtudtam belőle, hogy nem volt egészen pontos, amit róla meséltem. Mert nemcsak a neve francia, hanem ő maga is az. Mert bár igaz, hogy New Yorkban él, Provenceban született. Rögtön megértettem azt is, hogy miért volt az a benyomásom, hogy ha beletúrnék a hajába, kakukkfűillat szállna ki belőle. Egy provence-i lánynál ez csak természetes.

Most nyilván azt kérded, hogy éreztem-e a farkasok szagát is, de hát nem biztos, hogy nehéz az illatuk. Ez a lány komolyan veszi őket, és egy vármegyényi farmot tart fenn nekik valahol a Sziklás-hegységben. Van helyük hát arra, hogy csatangolhassanak, és ahhoz is, hogy megtisztuljanak a szélben. Másrészt pedig be kell vallanom, hogy nem a farkasokra figyeltem. Mert igazad van – micsoda egy arc! Olyan elhasználatlan, hogy érteni sem lehet. Talán Jeanne d'Arc volt ilyen, a győtrő csaták után is mindig megpihent és kisimult tekintetű gyerek. Vagyis nem annyira öreg, hogy az arcjátékával törődjön, ami a halál cinkosává teszi a felnőtteket. Egy gyerek arca mindig csak magával a gyerekekkel van tele.

Néha elfog a kísértés, hogy ne is emberi teremtményhez, hanem tájhoz hasonlítam őket. Például, hogy azt mondjam: Vannak tavak, amelyeknek, ha szélcsend köszönt be, és az égen éppen gyöngyházfényű fátyolfelhők ülnek, világítani kezd a felszínük, mert a víz annyira letisztult közben, hogy parttól partig nyújtózkodva képes arra is, hogy egyetlen nagy, elsimuló hullám legyen. A tó ilyenkor kifeszül, tükröfényes lesz. Ha angyalok jönnek, és beletekintenek, lehet, hogy nemcsak saját magukat látják meg benne, hanem megtörténhet, hogy mi is észrevesszük őket, ahogy szeretkeznek, és lágyan elnyúlnak, felhígulnak a párává tisztult síkos ürességben.

Tudod, egy tóparton nőttem fel, és most, hogy mindezt felidézem, nagyon furcsa színben kezdem látni az összefüggéseket. Ott, ahol mi éltünk mint gyerekek, volt a közelben egy kastély is, egy barokk épület, és valamikor régen, a klasszicizmus éveiben járt ott valaki, aki elképesztőbb lehetett, mint a mesék varázslói, noha csak egy bécsi illetőségű uraság az, akiről beszélek – de hát nagy volt a sár, meg a rossz utak is elvették a kedvét attól, hogy gyakrabban látogasson ide –, mégpedig a Beethoven.

Összejöttek most ezek a dolgok, és lehet, hogy éppen Helène farkasainak köszönhetően. Micsoda öröm! Egy New Yorkba szakadt Jeanne d'Arc, persze páncéling nélkül, csupán kakukkfűillattal a hajában, és egy olyan füzetrel a kezében, amelybe a megfigyeléseit írhatná bele, de mi már tudjuk, hogy itt, a tóparton főként arra lesz jó a füzet, hogy fákkal és virágokkal rajzolja majd tele. Aztán itt van ez a nehéz eset, ez a hir-

telen indulatú, de mégis megejtően kedves és kiszolgáltatottnak ható, mert nagyothal-lással küszködő zeneköltő úr, akiről az a hír járja, hogy lovagolni szeret – de hát ki hi-szi el? Továbbá itt vagyunk mi, a gyerekek, és persze a nagy kutyák, ezek a tiszteletbe-li farkasok, amelyeknek, ha már nincs kéznél bestiárium, az a dolguk, hogy a termé-szet vadságát idézzék fel. Végül pedig az ifjú hölgy, a kedves várkisasszony, aki miatt összegyűltünk itt, mert ő az, aki eredetileg is ebben a kastélyban született. Nagyon szép abban a fehér ruhában, amelyet magasan, rögtön a melle alatt egy aranypánttal díszes selyemöv fog össze, és amelynek a hosszan aláhulló esése kirajzolja a fiatalos csípőt meg a keskeny rajzolatú térdet. A feltornyozott haja is antik formát követ. Nem kizárt, hogy ezt a frizurát akarta látni, emiatt vállalkozott a vidéki útra az a bizonyos Beetho-ven. A hölgyet egyébként úgy hívja a cselédség, hogy Terézke – ne tévesszük össze He-lène-nel.

Miféle multság vár most ránk? Azzal kell számolnunk, hogy nem lesz itt zenekar, mert alkatilag olyan ez a táj, hogy hiányoznak belőle a ciprusok meg az Itáliában ta-nult zenészek. Csak a bor jó valamennyire. Bele kell hát törődnünk abba, hogy az es-ti muzsikálásnál a hangszeres együttést a kutyák morgása és csaholása helyettesítse. Vi-szont van egy zongora a kastélyban, egy kissé lehangolódott klavikord, amellyel, saj-na, még a cintányért is pótolni lehetne, mert némelyik billentyűje, ha leütik, riasztó-an zajong, csaknem csörömpöl. De hát abban bízhatunk, hogy monsieur Beethoven ezt úgysem hallja meg.

Mivel neked is az tetszett, hát a G-dúr verseny lassú tételét játssza el a mester: An-dante con moto. És felhangzik a kimért ritmusú, meditatív hangulatú párbeszéd, ame-lyet a zongorista folytat a zenekarral a második tételben. Ott azonban, ahol a zong-o-ra abbahagyja, hogy a zenekarnak adja át a szót, nem emeli fel a kezét a klaviatúráról, hanem folytatja, és tovább játssza a zenekari passzust is a mester. Miközben, mivel majd-nem süket, ijesztő erővel belekiált a leütött akkordok közé: – Achtung! Der Orchester!

Helène nevet, Terézke is mosolyog, a kutyák vonítanak, és mi, a gyerekek, a zong-o-ra alá kúszva megpróbálunk téglát tolni a pedál alá. Aztán Helène megkérdezi Bee-thovent, hogy hogyan jutott az eszébe, hogy zongoraszóval kezdje el a tételt. Ez a kérdező-válaszoló, ide-oda lengő merengés a közben kialakuló ad libitum szünetek-vel, amelyekre egyébként kotta sincs, hiszen ezeket a furcsa pihenéseket hivatalosan még nem találták fel – szóval, hogy van ez ezzel a rezignáltan méla hanggal? Eddig az ilyesmi csak a filozófusokat érdekelhette. A valóságos dolgok meg a fölējük kigondolt égbolt határterületeinek a bebarangolása lenne ez? Mit hallgat el vele...

Helène lázba jön, képtelen abbahagyni, látszik rajta, hogy a ház boltozataig tornyo-suló zene, ezek a harangként konduló akkordok fellelkesítették, és most azon van, hogy ne engedje, hogy visszahulljon a hangulat onnan a magasból.

Elég művelt – sűgünk össze mi, a gyerekek. Terézke is rábólint, noha zavarban van, mert meglepte, hogy valaki a mester jelenlétében ennyire beszédes legyen. Beetho-vent azonban nem hatják meg a magasröptű szavak, és nem válaszol a hozzá intézett kérdésekre sem. Lehet, hogy nem is hallja, mi több, talán nem is látja ezt a New York-i leányzót. Csak akkor kapja fel a fejét, amikor az Bonapartét hozza szóba, és csatákat emleget...

És az éjszaka tényleg nyugtalanul telik el.

Reggel ugyanis a maestro arra ébred, hogy Helène ágyában fekszik, holott a lány csak kétszáz év múlva lesz hús-vér asszony. A bor lenne az oka?

Gond az ilyesmi, arról nem is szólva, hogy mennyire visszaélt Brunszvikék bizalmával is. Legalább a Terézke ne tudja meg. Lábujjhegyen próbál elosonni, de amikor egy pillanatra visszafordul a kapuból, megint csak erre az Helène-re esik a tekintete. A lány sudárabb, mint valaha, egy istennő pózába vágta magát, és úgy tekint a távozó után, mintha eszének és fiatalságának az üveghegyéről pillantana alá a klasszicizmus korára és az ott bonyolódó történetekre. Tényleg arcátlanság, hogy milyen fölényes: bal kézfeje egy farkas hátán nyugszik, a jobbjaival pedig derűsen integet. A Paramount stúdiók produkciói ilyenek – ki rendezte meg?

Beethoven nagyot sóhajt. Csupán álom – vigasztalja magát, vagyis semmi sem igaz belőle. Még szerencse! Majd beletúr a hajába, ahonnan rögtön egy egész seregélyraj röppen a magasba.

Igy, a kirajzó madarakat maga mögött hagyva, baktat vissza Bécsbe.

3. Az utolsó kocsi

Metróra szállt volna, de amikor elérte a peront, látta, hogy már bent áll a szerelvény. Nekiiramodott, és egy lendületes ugrással sikerült is elérnie. A metró meglódult, ő pedig egyensúlyát veszítve botladozni kezdett. Majd lezökkent az ülésre, és körülnézve megállapította, hogy kevesen utaznak. Újra felállt, néhány lépéssel a kocsi elejéig ment. Ott próbaképpen lenyomta a kilincset, de a következő vagonhoz átvezető ajtó zárva volt. Visszaült, és az utasokat nézte.

A környék lakói voltak. Táskájukat az ölükben tartó asszonyok, akik talán a vásárlásaikat végezték, meg üres kezű fiatalkorúak, akikről hiába is próbálta volna leolvasni, hogy hová igyekeznek. Az asznapi kalandozásaihoz olyan vonalat választott, amely a kontinens felé haladva hagyta el Manhattant, és egy darabig Harlem meg Bronx utcái alatt futott, ha pedig néha mégis a felszínre bukkant, akkor – mint egy szellemvasút – látványos bemutatót kínált a Harlem Rivert kísérő romos gyártelepek, az ott húzódó elgazosodott telkek meg a graffitikkal telefestett betonkerítések és tűzfalak bizarr látványából. Volt mit néznie.

Az előző két napot Brooklynnak szentelte. Ide is metrón utazott, találmra szállt ki itt vagy ott. A legérdekesebbnek a feketék egyik negyedét találta. Alacsony házakból állt itt a bevásárlóutca, és annyira melegen sütött a nap a délelőtti órákban, hogy tárva-nyitva voltak mind a boltajtók. És az is jó volt, hogy az utcára néző küszöbre tették le a testes táskarádiójukat a helybéliek, akik maximumra csavarták a hangerőt, aminek az lett a következménye, hogy szinte pulzáltak a falak, ahogy a környék megtelt a szabadba áramló zenével.

Itt aztán véletlenül tanúja lett annak is, amint elfogtak egy, a környék üzlethelyiségeit kirabló alakot. Valamelyik boltos ismerhette fel, amint éppen a kirakata előtt téblábolt, nyilván arra várt, hogy elhagyják a vásárlók a helyiséget. Négyesével jártak a környéken a rendőrök, és másodpercekkel a riasztás után már a helyszínen is voltak. Hátulról ütötték le a férfit, ahogy az a boltba belépett. Amint azonban ezzel a megbilincselte kezű és atlétatermetű alakkal megint az utcára léptek, beleütköztek a tömegbe, amely az ott áramló emberekből gyűlt fel. Fenyegető moraj támadt, öklök emelkedtek a magasba. Hiába volt a rendőri kíséret, úgy látszott, lincselés lesz a vége. Az elfogott férfi felbődült, mint egy bika, és a megbilincselte két kezét cséphadarónak használva utat tört magának. Aztán felugrott a járda mellett parkoló autók egyikére, és ko-

csiról kocsira lendülve próbált menekülni. Így jutott el a következő sarokig, ahol megint a földre huppant, de ahol újra embergyűrű zárult szorosan köréje. Ilyen közletről érezni lehetett, hogy miféle bűz az, amit a halálfélelem izzaszt ki belőle. Végül sikerült a rendőröknek betuszkolniuk a járőrökcsijukba.

És az is csak véletlen volt, hogy rátalált ezután a galíciaiakra, arra a negyedre, ahol az utcákon kaftános, szörkucsmás zsidók közlekedtek. Sápadtak voltak itt az arcok, és fehérek a kezek, csak a ruhák színe volt antracitfekete. Egy iskolai osztály közeledett feléje, a selymes sapkácskák, amelyek alól vidáman kunkorodtak elő a gyerekek arcát két oldalról keretező pajeszok, a fejfedők is feketén fénylettek. Amint elvonult a csapat, kitűnt, hogy éppen egy hodályszerűen tágas bolt előtt ácsorog – az épület, ahogy a fura homlokzatával kinézett, régebben talán mozi lehetett. Tele volt a kirakata régi papírárúval, díszes vignettákkal és más érdekességekkel, úgyhogy győzött benne a kíváncsiság, és belépett. Egy szakállas óriás fogadta, aki a „can I help you?” szavak után magyarra váltott át. Mert elég volt pár szó, és máris elárulta, hogy honnan érkezett.

Valamennyi kelet-európai nyelven tudott társalogni a boltos, de hogy honnan való volt ő maga, ezt a kérdést nem hallotta meg. Viszont elmondta, hogy merre kell majd továbbmennie, ha lengyelek és oroszok lakta negyedeket keres, és azt is elárulta, hogy arrafelé vannak azok az utcák is, ahol magyarul beszélnek. Újra elindult, és csak akkor nézett megint körül, amikor gőz csapta meg az arcát, és ebben a párában főtt káposzta szagát érezte. Úgy gondolta, hogy itt cirill betűs feliratok fogadják, de nyoma sem volt semmiféle táblának – a déli harangszó kondult meg helyette. A járőkelők pedig sietőre fogták a dolgukat, mintha csak attól tartanának, hogy lekésik az ebédet. Rájött, hogy ő is milyen éhes. A szendvics viszont, amit elmajszolt, megint csak nem árult el semmit a környékről – McDonald’s volt a fazonja, és fillérékért vette a sarkon egy bódészerű helyiségben.

Míndez még tegnap történt.

Ahol ma járt, hiába is keresett volna európaiakat, noha az utcákat hollandok lakták régebben, ami kitűnt abból is, hogy a házak vörös téglából épültek. De az ablakokat fekete korom szegélyezte – stigmák voltak, amelyek arról árulkodtak, hogy lakatlanok az épületek. Legfeljebb hontalanok tanyázhattak bennük, akik az áprilisi éjszakákon, ha hűvössé fordult a hajnal, felbontották és eltűzték a parkettát, vagy pedig elégették az ott maradt asztalokat és székeket. A gázt és a villanyt már régebben kikapcsolták – nem volt semmi itt, ami robbanhatott volna, ezért pusztult olyan lassú tempóban a környék. Nem égett, hanem csak üszkösödött, ahogy a tűz, csendesen vándorolva, itt is, meg ott is magasra kanyargó füstkigyót eresztett.

Harlemről és Bronxról sok aggasztó történetet hallott, de hogy ezek mind igazak lettek volna, abban kételkedni kezdett. Nyugdíjazott tanár Európából, aki, ha éppen városnézőben jár, mélyebbre húzza a sapkáját – ez lehetett a pillanatnyi illetősége. Persze csak ő tudott róla, hogy mi a pedigréje, hiszen világos volt, hogy nem törődnek vele. Volt egy várostérkép is a zsebében, de azt se nagyon használta. Kiutazott valamelyik érdekesebb városrészbe, ahol aztán az utcákat róttá, majd pedig megint metróra szállt, és ha volt rá alkalom, irányt változtatott egy-egy forgalmasabb helyen. Hogy akadhatnak furcsa dolgok is, arra csak most figyelte fel, hogy ezen az utolsó kocsin utazott éppen.

Mert a szerelvény egy olyan állomáson állt meg, ahol teljesen kiürült a vonat. És noha itt is volt néhány beszálló, azok mind a metró elejét célozták meg. Már majdnem elindult a vonat, amikor a peronra egy kamasz robbant be, aki, hogy elérje az utolsó

kocsit, vadul vágózó hajrába kezdett. Az ajtó úgy csapódott be mögötte, hogy az ajtószárnyak majdnem ollóba fogták a testét. Két tenyérrel esett neki a szemközti falnak, kifújta magát, aztán körülnézett. És kiült az arcára a rémület, mert rájött, hogy nem ő az egyetlen utas a kocsiban, ott volt még ez az üldögélő alak is, aki visszanézett rá, és kíváncsian méregette. A srácban működésbe lépett a reflex, perdült egyet, menekülni szeretett volna. Néhány lépés után már a szerelvény végében volt, ahol belekapaszkodott a hátsó ajtóba. Majd pedig két kézzel kezdte rázni a kilincset – megpróbált kiugrani a szerelvény mögött hagyott fekete semmibe.

Úgy látszik, hasonlítok valakire – gondolta az utas, akire szintén átragadt a pánik, és érezte, hogy a torkában kezd dobogni a szíve. Aztán eszébe jutott valami, amire nem nagyon gondolt az utolsó napokban. New York-i ismerősei mesélték, hogy vannak rossz hírű vonalak, amelyekén expresszjáratok kerülnek el a veszélyesebb állomásokat. Míg az ugyanitt közlekedő lassúbb járatok mindenütt megállnak, és hogy legyen valaki, aki vigyáz a közrendre, a legelső kocsiban egy felfegyverzett rendőr kíséri a szerelvényt. Azt már nem részletezték, hogy mi történik akkor, ha valaki mégis ott felejtje magát valamelyik hátrább lévő kocsiban.

A srác most abbahagyta az ajtó ostromlását, és szembefordult vele. A hátát a vagon falának vetette, megpróbált megállni, látszott azonban, hogy meg-megrándul a teste – a visszafojtott zokogás volt az, ami megpróbált kitörni belőle. A fekete arcon kövér könnycseppek ültek, a két szeme pedig, mint két fénylő reflektor, óriásira tágult, szinte világitott a homályban. Látszott rajta, hogy feladta. És várta, aminek be kellett következnie.

Végre megmozdult az útitársa is. Felállt az ülésről, és úgy keresett magának másik helyet, hogy amikor megint leül, háttal legyen a gyerekeknek. És bár nehezebbre esett, nem fordult vissza többé. Sőt arra gondolt, hogy a következő állomásra érve is ülve marad majd. Legyen könnyű dolga a kölyöknek, ha nekiered.

KORNIS MIHÁLY LEVELE

Tisztelt Szerkesztőség!

Szanaszló Judit úgy döntött, hogy internetes blogján álnéven évek óta publikált szövegeinek egy velem együtt válogatott részével, a szüleitől kapott nevét biggyesztve föléjük, bekopogtat az Önök – ha szabad, a Ti –, illetve a (hivatalos) magyar irodalom nyilvánosságának ajtaján. Én beszéltem rá. Lehet, hogy rosszul tettem. Mentségeim között szerepeljen, hogy én a harmincadik éve körül járó és az internet blogvilágában már komoly és tartós olvasói figyelemmel kísért szerzőt komoly tehetségnek tartom. 2002 óta ír, de 2004 közepe óta meghökkentően egyenletes színvonalon. Nem verset, nem prózát, hanem valamit, blogot, amely körülbelül egy évtizede létezik a magyar elektronikus sajtó amúgy koszpeccés égboltján, holott – szégyenünkre, akik nem vagyunk Heltai Jenők – még jó neve sincs ennek, mármint a blog műfajának, nemhogy kritikája vagy becsülete a magas irodalom szent berkeiben.

Kezdetben csak Nesznek, Neszharisnyának ismertem Szaniszló Juditot, akinek az Öltözz, fül! című képes, szórakoztató szövegládájára, (<http://combfiksz.freeblog.hu>) véletlenül leltem, azután naponta kíváncsian nyitogattam, de még egy évig nem is láttam az életben, csak találgattam, hogy bravúros nyelvi tréfáit a nagy Tandori Dezső vagy Parti Nagy Lajos, netán Garaczi Laci követte-e el.

Jó lenne, ha a blogok bűvárai után (a HVG 2005-ös Goldenblog pályázatának közönségdíját kapta „énblog”-kategóriában) felfedezné őt az off line.... – lám, még ennek a fogalomnak a kifejezésére sincs magyar szó, ha foglalkoznánk vele, előbb-utóbb lenne – magyar irodalom is.

És aztán nemcsak őt, de a hozzá hasonlóan tehetséges, ám a hivatalos magyar irodalom „étlapján” nem szereplő műfajban úttörő, de szerintem irodalomtörténeti jelentőségű anonim szerzők munkásságát is felfedezhetné, valamilyen módon figyelemmel kísérhetné a szakma.

Meg kellene ismertetni a hagyományosan olvasó nagyközönséggel – de talán a kritikus urakkal is – az internet terebélyesedő, komolyodó irodalmát. Meggyőződésem, hogy a tömegek által olvasott magyar *irodalom* jövője új medrének kiásásában munkálkodnak ők. Párat az alkotók közül – Juditon kívül is – a weboldalam, www.kornismihaly.hu nyitólapja menüsorának **vendégoldal** linkjére kattintva megtalálhatnak.

Fedezzétek fel őket!

Juditot azért választottam elsőként, mert konzseniális költőnek érzem.

Különös költőnek, aki naplószerű prózában ír fullasztóan jó verseket, szorongáson Berda József-i (igen) dalokat vagy karkai töredékeket kórházzról és hivatalról, magányról és szexről, pontosabban költeményeket a testi lét borzalmáról, élete teljességgel non-fiction (hol késik már e fogalomra is a magyar szó?) nyersanyagából.

Azzal, hogy most a nevesített publikációt választja – nem elsősorban az én rábeszélésemre, a maga elhatározásából, régóta tervezi, Spiró volt a tanára –, az állását is kockáztatja, és a megélhetését. Azért teszi ezt, mint annyi minden más is, mert alkatilag költő. Ezek már csak ilyenek. Erős nyelvi érzéke van, mint már mondtam, s úgy látom, évről évre fejlődik, pompázatosan nyílik, bátorodik, egyre többet mer. Ebben a legjobb.

De nem azért a kedvencem.

Az első fiatal költő, akinek a költői magatartásáról Petri jutott az eszembe. Ő valami egészen mást csinál, de a legfontosabb értelemben mégis emlékeztet Gyurira. Radikális szeme van a Neszharisnyának. Nem kíméli magát, hanem őli naponta. Hogy is mondjam. Tiszteli az igazságot, vagyis a valóságot, bármilyen előnytelen legyen is annak írásban való rögzítése az ő számára. Persze az nem igaz, azt ne higgyétek el neki, hogy kövér és csúnya volna – két méter valahány centis kétségtelenül; de nem csak ettől szemrevaló teremtés –, de az igaz, hogy annyira életre-halálra hú a szabadságához, akár a családjához, és a hibáihoz, meg a túpontos, öngyűlölő megfigyeléseihez. Úgy szalad blogot írni, ahogyan a villanyárammal telített drótkerítést megcélzó foglyok a lágerekben.

Az ilyen költőt már szeretem.

Ákár közli őt a *Holmi* vagy a *Kalligram*, akár nem. Az ilyen költő akkor is az Örökkévaló és illetéknépp az örökkévalóság embere, ha sikere van, meg akkor is, ha nincs. Nem lesz több azzal, ha közlik őt. Ő maga közöl.

Szeretettel ajánlom a figyelmetekbe.

Kornis Mihály

Szaniszló Judit

NESZHARISNYA. ÖLTÖZZ, FÜL! (I)

2002

Körülbelül olyan erősnek érzem magam, mint egy marcipán súlyemelő.

Vannak ugye egyszer a mindennapos tevékenységek, unalmas, begyakorolt mozdulatok, napszakhoz, szobához, szobazughoz köthetők. Napi rituálék. Papucs-láb-alá-gór, fej-megvakar. Hajat kéne mosni, vagy legalább egy használható bontókefét találni.

Esküszöm, esküszöm, rövidre vágatom!

Kéz – kávé – tej – tapogatózik. Megtalálja – megissza – zsemle – félbevág. Félbevágott – felvág – felvágott – eszik. Kortyol. Kéz – körkörös mozdulat: mosogat. Mosogatna – hopp, közben dugó – ki... Egy pillanatra elgondolkodsz a mosogatnivaló fölött, hogy imádott néhai nagyanyád hogyan vette volna ki a kezedből az ő bütykös kezével a tányért, hogy te mehess vissza a színeződőhöz vagy a babáidhoz. Hogy anyádék első mosógépe, amit most épp ötezer forintért számítanak be az új vásárlásakor, pontosan veled egyidős. Hogy a részleteket a nagyszülők fizették érte, mint a fagyasztóládáért és annyi mindenért, amikor anyádék már „komoly család” voltak, két gyerekkel, tele reményekkel és törlesztendő havi részletekkel. Hogy a szoba, ahol fölkelisz (mobil csörög, faxgép elindul), nagyanyád idejében még egy négytagú társbérletcsalád lakásának egyetlen szobája volt, vécé és fürdőszoba nélkül. Hogy a hajad, amit keservesen kibontasz, éppen ilyen hosszú volt, amikor készültél az első hegedűvizsgádra (olyan ideges voltál, hogy vérzett az orrod, még a láttálemárvalahát sem tudtad hirtelen fejben lekottázní), és anyád kettőbe fonta. Minden reggel kettőbe fonta, de akkor fehér szalag is került a végére.

Általános szorongás van bennem. És akkor még nagyobb igyekezettel és odafigyeléssel szeletelem a krumplit, és még türelmesebb vagyok, amikor a bátyám toloszéke útban van. És veszek neki egy tábla Bocit. Ennyit tudok. Egyelőre. Mindenesetre a kaja finom lett, a család köszöni szépen, és igen, lehet gratulálni: egyedül elmosogattam.

Holnap kimegyek az erdőbe, és kiordítom magam, meg letépek néhány ártatlan fa néhány ártatlan ágát. Ma a sok kicsi sárga körte piros almává változott. Addig-addig kategorizáltam, skatulyáztam, míg kiderült, hogy szín- és formatévesztő vagyok.

Becsomózodok ettől a nyártól.

- Na, baszd meg. Kezddhetem előlről.
- DINNYÉRE SZÓDA.
- Félreértettél.
- Izgulsz?

- Nem. Miért, kéne?
- Nem. Csak úgy kérdeztem.
- Félreértettük.
- Félreértettem.

A koci kívülről kicsi, belülről meglepően tágas. A fityegő Wunderbaum tanúsága szerint New Car illat lengedez. Vicces. Aztán az ablakok bepárásodtak, lehúztam az ablakot, rám szólt, hogy öltözzek fel, meg fogok fájni (hangja, mint egy ávos tiszté, ám esetében ez a törődés lehető legkifinomultabb megnyilvánulási formája), otthon már fáj a torkom. De az is lehet, hogy csak a Sziget utóhatása. Végül is nem számít. Neki a gyomra kezdett el égni. Délután dinnye, most meg a kocsiiban talált szóda. Elhamarkodott döntés volt. A teszt eredménye végül negatív lett, köznapi értelemben véve részemről hundertprozent pozitív, inkább kezet és szájat vett igénybe az akció, szívet legkevésbé. Most úgy érzem, uralom a helyzetet, bizarr helyzetgyakorlat, semmi más. Nem lesz folytatás. Minden tisztázva. Hiszen nem is kezdtünk el semmit. Egyáltalán. Nem is csináltunk semmit. A torkom még mindig fáj. De ez persze nem jelent semmit. Holnap veszek görögdiinnyét. Megkívántam. REBOOT. Lemossa. Szélvédőt, ablakot, pörköltszafot, körömlakkot, púdert, feliratot, csapot, papot, könnyeket. Felmossa. Konyhát, előszobát, vécét, mosdót, magát. Átrendezi. Polcot, szobát, sarkot, díszpárnát, merőkanalakat, fogkeféket, arcokat.

még egy pillanatra azt hiszed alszol nem itt nem ebben az ágyban az éjszakai áramszünet megzavar a digitális órán irreális idő villog villog villog két emelet között is átüt az ordibálás tükörben látod nem vagy gyűrött meglepő de a torkod kapar a szemed izgatóan csillog ha nem te lennél és nem lány megkívánnád magadat nem nem nem beteges vagy elhessegetni sürgősen az ilyen gondolatokat a kiabálás hisztérikus odalent apád soha nem hallott frekvenciái van benned valami beteges pszichológiai szakkönyvek szerint ilyenkor tévé felhangosít zene bömböl ember füle agya blokkol nem akarja hallani de te mégis lehalkítod szavak sorrendjük fontos torkodban gyűlik az anyag ideg és félelem egyszerre kívülállónak lenni kívülállónak lenni kívülállónak lenni lépsz előre hang erősödik bemész az oroslánbarlangba apád szeme dülledebb mint máskor félelem és sajnálat mégis megnyomod a rossz gombot nem javíthat valaki a te hangoddal azt mondja neki sajnáld csak magad sajnáld csak magad sajnáld csak magad sajnáld csak magad de már meg is bánod mert TE tényleg sajnálsz ŐT sajnálni rossz rossz rossz segíteni jó még egy pillanatra azt hiszed alszol

Délután történt. Egy nagyobb méretű koci hátsó ülésén egyedül ülve/guggolva/fekve meglepően nagy a felvehető pozíciók száma. Ha magas vagy, ennél valamivel kisebb, de kétségtelenül szórakoztató, és biztosan kitart Budapest–Miskolc között. Háztól házig, bő két óra, autópályán százharminc, morzsa az ölben, pisilhetnék. A változó felhőket hanyatt fekve bámultam a bal hátsón, a bal-szélén-még-csirkenyak-formából a jobb-szélén-már-csigaház-forma lett. Moco-rogtam. Végül maradtam hanyatt fekve, két fekete zokni látszott csak a kalaptartón, meg a kézfejem, amit felemeltem, hogy lássam, hogyan süt rá a nap. Hosszú, szinte világító ujjak, a köröm fehérje is narancs-sárga lesz ilyenkor, ez a látvány egészen kicsi korom óta elszórakoztat. A fejem alá tettem a másik kezem, a pólóm így felcsúszott a derekam fölé. Éreztem köldöktájékon, hogy bár erőtlenül, de azért még éget az a szeptemberi nap. A hasam és nap között

pedig csak egy bal hátsó kocsiaablak. Majdnem elaludtam. Ha aludtam volna, álmomban homokóra lettem volna, karcsú derékkal, széles csípővel.

Régen történt. „Basszus, milyen hosszú combjaid vannak!” Mondta elismerően annak idején, de én az ilyenekre akkor még nem tudtam „normálisan” reagálni. („Normálisan”, értsd: nejlonharisnya ujjbeggyel combközépen becsippent – „vajon látja, hogy még ANNÁL is hosszabb?” – enyhén föltartott kisujjal megigazít, egyik hosszú comb másik hosszú combra rápakol, szempilla félárbocon rebegtet, jobb és bal felső hatos szájelhúzással megmutat.) Csak annyit mondtam, hogy biztos a csizma miatt tűnik úgy, meg ami hosszú, az még nem feltétlenül formás. Azután több szó nem esett a lábamról. Tulajdonképpen semmi nem történt.

Ötkor megy a vonatom.

Ez kész. Te. Te világ. Te huncut világ. Ennyi jó nem fér bele egy lányszobába! Bezöldült a lányszoba, a konyhaszékeken meg ki lettek mosva a párnahuzatok. És apa nem volt depressziós ezen a hétvégén. És anya még pusztit is kapott, és talán nem csak tőlem. És a bátyám jól van. És a csoporttársam azt mondta, huncut mosolyom van. És megnevettettem Ő-t. És a túrókehelyben nem volt mazsola. És bár az egész házban 8-tól 14-ig áramszünet volt, az összes mélyhűtött zöldség, hús és derelye megmenekült. És nem fáj a hasam. És a pezsgő száraz. És a bor száraz. És a ciklámen nem ment tönkre hétvégén. És már nem fázom. Kattan. Belobban. Újra elindul a cirkó.

És lőn: ma egyszerűen csak fáj.

Első verzió: 1 üveg Cabernet Franc egyedül. De a francnak kell egyedül. Második verzió: Játsszunk nagyrealizmust, kitálatok ide mindent. Szeretnéd, mi? Haha. Harmadik verzió: Még kidolgozás alatt. Biztos, hogy a harmadikat választom. A rózsaszín ködöt meg a nyelvemet magával vitte a cica, és a hetes busz este kifejezetten lehangelő, miközben azt várom a forgóban, hogy rezegjen a kabátbelsőm.

Statcenter–statisztika azt mondja, leggyakoribb keresőszóm: „szadista mazochista”. Ez észhez térített. Kidobtam a zsebkendőgombócot, és beleröhögtem a tükörbe. A telefon a jobb belső kabátzsebben maradt, az aprót meg a szívem fölé dugtam. Oda dugok mindent, ahova akarok. Apropó. Történt egyáltalán valami?!

El kéne menni moziba. Azt hiszem, a szívem fölé tettem az aprót. Közben két bor között megszületik egy activity terve, amelyben azok a szavak szerepelnek, amelyek egy-egy találgatás során elhangzanak: „lesminkel”, „pöcskocsi”, „virtuál feminizmus” és még sorolhatnám. Félóra után könnyeztem a röhögéstől, aztán ma reggel megint, de csak majdnem, és nem a röhögéstől.

Büszke voltam magamra, pedig.

Kód, pittyegés, benyomom jobb csípővel, csattan, és hopp. A köröm beakad a lépcsőforduló előtt a postaládámba, kéne már rá egy zár, persze, mit tudnak kikotorni, pizafutár, gáz- és vízvezeték-szerelést is vállal, lakást a környéken, jó kedélyű fogyni vá-

gyók, itt egy... snitt kell, az eszem megáll. Lali-van-a-telefonban szerint VV Györgyi rosszul választott. De ki az a Györgyi?

Kaptam egy kézzel írott levelet.

Egy dédunokáját sem láthatta már. Milupák sorakoztak a konyhakredencen, egyen naponta többször, ha nem hányja ki, az jó, mindig legyen valaki mellette. A frottír hálóing nem volt átlátszó, a teste már igen. A végén félrebeszélte a morfiumtól, a haja még mindig olyan gesztenyebarna volt, mint fiatal korában, családi vonás, irigyelték, most már mindegy. Anya tette tisztába, szégyellte, mi nem tudtuk, persze mégis. Szemrehányást tett, hogy miért hagyjuk így. A végén biztos megbocsátott, csendesen aludt el. A hajában nem volt ős hajsza. Másnap osztálykirándulásom voltak pillanatok, hogy nem jutott eszembe, lelkiismeret-furdalásom volt. A mellkasomig ért, amíg állni tudott, apró volt és törekeny, nevetett, ha ölbe akartam kapni. Nem hasonlítottam rá. Aztán egyszer elidőztem egy fiatalkori fényképén, találtam az arcán két gödröt, és elmosolyodtam. És megnéztem a tükörben a két gödrömet.

Tökéletes arány.

Az ember az egyik pillanatban üres kenyeret sem talál a kék műanyag ikeadizányos kenyértartóban, aztán meg már a krémsajtba mártogatja a trappistát. Egyensúly, azt kérdezed? Hát az így is megvan. Azt hiszem.

Csak nem kéne a holnapi reggelit is megenni.

Cserépkályha, emeletes ágy, kökény, alma, nadrágszársár, magyarszabvány-duplasajt, szoci kockakövön csikorgó menzafaszék, „lakva-utazva” megismerni, még jobban megszeretni embert, szagolni kollektív lábszagot, bámulni őszben-vonatban fura felhőket ééésatöbbi. Harmincvalahányból nyolc-tíz. Tökéletes arány. Van ugye az orrod, a szád, a füled és az ujjaid vége. A négy az egy. Egy kicsit ez van, egy kicsit az, egy kicsit orr ér a nyakba (szagol és tapint), egy kicsit száj ér a fülbe (mond és hallgat), nedves-nedves, nedves-száraz, száraz-nedves, száraz-száraz, egy kicsit otthagyja, egy kicsit elviszi, és akkor megint az marad, ami.

Veresegyházon. Éjjel. Beszöktünk éjjel a termálfürdőbe, átmásztunk a kerítésen, vittünk magunkkal valami olcsó bort, amit még nappal vettünk ebédidőben, mert ugye itten kérem nincsen éjjel-nappali. Bikini, vagy csak bugyi-melltartó, fürdőgatya, vagy csak szimplagatya, ki mennyire volt felkészült, kicsit mindenki szégyellős, azért mégiscsak kb. fél napja ismerjük egymást. De éjjel van, a sötét ápol és eltakar, és ez jó. Eljátsszuk a Dallast (csakazértsem Melrose Place, ez nem elmélet, az maradjon meg másnak), megvilágított medence, kellemes gőz, pokoli jóóó, kinyitjuk a bort, közben kiúszok a medencéből, pisilni kell, fúdenemkéne, hogy most vegyen észre a portás. A. elkezd paráztatni minket. Tavaly állítólag bevettek a rendőrök pár fiatal, jó dolgukban őket zrikálták, hogy éjjel belógnak, ki velük. Reflektor, motorhang, mindenki lebukik a víz alá. Aztán megint. Aztán megint. Persze a ruháinkat a legfeltűnőbb helyen dobtuk le. Frászt jöttek a rendőrök. Ja, majd pont értünk! Röhögünk. Szar dolog vizes cuccra rávenni a póló-farmert, hajnali szélben visszavacogni a szállásra. Még a reggelinél is vizes volt a hajam.

eleven . comb . eleven . hús . eleven

Van a valamit-írás és a Valamit-írás. Ez most akkor. Kéccer vagyok mindig naponta boldog, ha felkelek reggel, és este, mikor alszok. Ekkor lettem zetorleila. Mert ha még egyszer születhetnék, traktor lennék biztos. Neki nem kell fogat mosni, és nem olyan izmos.

Hámé, nem?!

Hol szemüvegben, hol anélkül. Hol csak a sötétben, tapogatózva, kapaszkodva, hol sokszorkevés-watton, lámpafénynél, hunyorogva. Haj, vaj a fül mögött. Tedd ide, tedd oda. Hova? Tovább, minden perc én vagyok. Vagyok. Mikulás. Csomag. Harap. Ölel.

Zizeg.

...asztán felvettem a kesztyűt, jobb kézzel összefogtam a kabátgallért a nyakamon, hazasétáltam, telefonáltam, felmelegedtem kívül-belül, beleettem villával az olívbogyós üvegbe, ami pár napja bontódott föl.

Most picike adásszünet következik.

Ja, nem, bocs, még egy ajándék a magyar nyelvtől: majdnemszerető. Kezdve onnan, hogy „majd nem szeret ő”, egészen a „majdnem szerető”-ig. Bontogasd te is, tedd a 4 variációt egymás mellé, és akárhogy is, de értelmeset kapsz. A „szeret ő majdnem” és a „szeret ő, majd nem” különbözőségéről nem is beszélve. „Ez csak vívív!” , üvölti a kislány a reklámban. „Ez csak nyeeelv!” , suttogom én.

Úgy szórlak szét, ahogy nekem tetszik.

Képzletbeli zenére, lassan, finoman, most jobban, most kevésbé, hol éppen csak pár szemet, hol egészen vastagon, figyelve, ahogy nő a kupac, tudod, mint a kisgyerekek, félrebillentett fejjel. Az ajkaim kicsit szétnyílnak, a szemfogak leheletnyi nyáltól csillogó gyöngyök a napsütésben. Koncentrálok, rajtad térdelek, a markomban tartalak, kipergetlek. Buci gyerekkéz helyett hosszú ujjak formálják a tölcsért, de az érzés, a pergetés öröme ugyanaz. A körmöm alatt feketéllsz, a fogam alatt roszogsz, a hajamban csillogsz, csíped a szemem, vakaródzom tőled. Nem locsollak vízzel, nem építék belőled várat, nem alakítalak két tenyérrel. Nem árok lentre, hogy nyirkosan tapaszthasalak, nem akarlak megépíteni. Szórlak betonra, fűre, csupasz lábamra, beléd fúrom a kezemet, majd úgy tollak magam előtt, mint egy kisgyerek, négykézláb, széttárt ujjakkal, homorú háttal. Azután úgy szórlak szét, ahogyan nekem tetszik.

Hungária extra dry.

Minőségmérce, kedvenc. V. szintén respektálja, felnéztünk a konyhaszekrény tetejére, összekacsintottunk, lekaptam (az üveget a polcraól), ő a lába közé kapta (az üveget), addig ügyeskedett, míg szinte hangtalanul, kis nyögéssel kísérve kihabzott, az eleje a konyharuhába ment, aztán fenéig benyaltuk. Gezundhajt. Mindenki minket nézett. Kellemes funkzene szólt szinte megállás nélkül, mi vigyorogtunk, mint a tejbetők, hol egymásra, hol ismeretlenekre. Összeért a két csípő, kivillant a has, tapogatott a kéz,

valahol mindig összeértünk. Egyre több helyet hagytak nekünk a táncparketten, mi még jobban összesimultunk, még jobban vigyorogtunk. Többen mondták, jól csináljuk. Hogy bátran simuljunk közelebb egymáshoz. V.-nek is, nekem is megvolt az aktuális nyúge, ki tudja, nem is fontos, hogy mennyire volt jogos a nyunyörgésünk, de kinyunyörgöttük magunkat rendesen, egymásnak. Két korty között, két összeröhögés közt. Akár sírhattunk is volna.

2003

Ha jól számolom, kilenc éve. Nyár, harminc fok árnyékban. Egyedül vagyok otthon, anyáék dolgoznak. Ebéidő van, előkészítem a kaját, várom, hogy megérkezzen, azt mondta, ebéd előtt tesz egy kört az utcában a döggel, mindjárt jön. Aztán eltelik egy óra, de nem jön, eltelik két óra, de nem jön. Aztán csengetnek, kimegyek a kapuhoz. Két cigánygyerek támasztja két oldalról, a tolókcocsiból minduntalan ki akar bukni, az arcán kis véres horzsolások, valami bárgyú és zavart mosolyféle ül ki az arcára, de aztán hirtelen elkomorul. Soha előtte nem ivott, azóta sem, akkor viszont egészen félelmetesen nézett ki. Én addig ittas embert közletről nem láttam, ő volt az első. A bátyám. És nem megmosolyognivaló volt, nem bájos, nem pityókás, hanem sokkoló. Egy amúgy is tehetetlen, pocakosan vékonyka test a tolókcocsiban, látta, hogy haragszom, érezte, hogy marhaságot csinált, nem mert a szemembe nézni, csak hajtogatta, jucuskámanyugisemmibaj, jucuskámugyeanyáéknaknemmondodel. Egyedül begurult valami talponállóba, és döntögette a kannás bort magába. Más, ha elesik, akkor felkel, és leporolja magát, jó, mondjuk, mindezt kicsit lassabban teszi ittasan. Ő felborult. Két cigánygyerek szerencsére arra járt, visszasegítették, hazatolták. Két lépcsősor fölfelé tolókcocsival, nem volt nehezebb, mint máskor, inkább az egyensúlyával voltak zavarok, az én kezem meg ráadásul kicsit remegett. Mire anyáék megérkeztek, ő már elaludt. A kutyát ilyen zavartnak már rég láttam.

Valami baj lehet a feladott álláskereső hirdetéseim szövegeivel. Ma reggel a hatodik levelet kapom, hogy Atis, Pisti, Jóska olvasott itt-ott, jajdeszeretne megismerni. Az ajánlat pedig nem állásra vonatkozik. Összeesküvés-elmélkedek. Valami biznissz lehet a társkereső és álláskereső oldalak között. Vagy blogbetegségem van. Most pl. újraolvastam egy önéletrajzomat az egyik álláskereső oldalon, majdnem írtam magamnak levelet, „gondoltam, szeretnék magadat megismerni”.

Próbafülkétől próbafülkéig egy egész hétvégén – erős idegzet nem kötelező, de ajánlott. Az XL-es női kabát ujjának vége a könyökömet épp hogy verdeste. A rendeltetése szerinti térdig érő szoknya a jó ízlés felső, a bugyim alsó határát súrolta. Mindeközben a felülről jövő neon olyan buckákat engedett láttatni puhány testemen, amelytől tú fokán elefánt módjára balanszírozó masszív önbecsülésem egy századmásodpercre meginogni látszott, majd zavart kacajtól kísérve semmisült meg végképp, amikor az XS-es méretű ruciban is lötyögő génmanipulált eladólány paparazzókat megszégyenítő rutinnal húzta el a falatnyi függönyt a próbafülkén, „nájólesz?!”-jellegű fejhangú visítással, körülbelül akkor, amikor én épp a csípőmet gyúrtem a ruhába, és a legkisebb ugrifüles módjára engedtem át a spontán rezgés örömeinek felesleges kilóimat, beráztván őket imígyen oda, ahova kell.

Holnaptól kétszersülten és ásványvízen, míg a halál el nem fáraszt, mondom magamnak, és rendkívül eltökélt a fejem, látom a neonban, két pattanás között. Aztán vacsorára frontális ütközés fokhagymás pirítóssal, brinzával, lángolt kolbásszal, gyöngyhagymával, és akkora jóllakott mosoly ült az arcomra, hogy szinte megszépültem. Végül is egypár göncöt csak sikerült beszerezni, főfalat sem kell bontani, ha ki akarok jutni a lakásból, és a villamoson sem verem be a fejem a kapaszkodóba, ha kicsit figyelek. Szóval úgy döntöttem, jó nő vagyok, és vacsora után elégedetten, hagymaszagúan kitoltam a pocakom az itthoni tükörben.

Lagzi

Kisbé, 11 éves kvázi-unokaöcsém rám néz az asztalnál, és azt kérdezi: „Te mikor mész már férjhez?” Elég egyetlen intuitív pillantásom – bokán rúglak –, Kisbé rám vigyorog, és attól kezdve elválaszthatatlanok vagyunk egész este. Első nőnap i puszimata tőle kapom. Korán lefeküdt, fáradt volt. Kisbé, gyere hozzám férjül.

Ali bácsi megint hízott. Akkora a hasa, hogy tánc közben a köztünk lévő tisztas távolság beszélgetést nemigen tesz lehetővé. Inkább hangos instruálással, illetve rávezető kéz- és lábtechnikával megpróbálom egyenesben tartani, vezetni el a dobszerkótól meg a szintetizátoros pasas kottatartójától, amikbe minduntalan bele akar gázolni. Több liter bor és tömény szesz szagelegye tódul ki a szájából, az alkohol erőt ad neki, valahogyan sikerült egy speciális, ritmusközi, kiszámíthatatlan kipörgetési technikát elsajátítania az évek során, így az ember lányának nonstop olyan érzése van, hogy a következő refrént már nem éri meg, és a falhoz csapva végzi. Empatikus családom eközben visítva röhög rajtam a háttérben.

A hotelben – neve Karancs – alszom 4 órát, jövök a reggeli távolsági busszal Pestre. Mellettem figyel a töltött káposzta, a fasírt, a vagdalthús a nejlonban. Szagolja a fél busz, kit érdekel, én nyitott szájjal alszom.

Két hete odament egy lány Bacsóhoz, hogy a szakdolgozatát Balassa Péterhez írná, de nem tudja vele aláíratni a címbejelentő lapot, mert Balassa sosincs bent. Addigra a faliújságon hetente cserélődtek a cetlik, hogy ezen a héten sem tud bejönni, hogy ezen a héten sem lesz óra. Bacsó megállt, szálfatermete elegánsan meggörnyedt egy pillanatra – mert Bacsónak még a görnyedése is elegáns –, majd annyit mondott:

– Péter már nem fog bejönni.

Akkor még élt.

Ha lenne kardom, most kirántanám a hüvelyéből, megszidoloznám tisztességgel, a fény felé tartanám, gyönyörködnék benne, megnyalnám (óvatosan persze, mert gyáva is vagyok ám, vér nem csöppenne), majd visszacsúsztatnám a hüvelyébe, és jövőre ilyenkor venném elő újra. Vagy legalábbis csak nagyon sokára.

Volt egy pillanat a Lomnici-csúcs alatt, amikor annyira fúj a szél, hogy a lanovkákat ötméterenként megállították, és mi féltünk, iszonyatosan féltünk, süvített a szél, egyszer csak zakkant a szerkezet, megállt, utána ötméterenként ezt csinálta, mondom, ott csücsültünk a túlevelű fenyők tetején, himbálóztunk, izzadra fogdostuk egymás térdét, olyan volt az egész, mint a filmekben, és a klubrádió most telefonál, „nyilatkozom”, épp online borul az elmém, ez meg online naplókról faggat, könnyű nyáresti csevej, közben azon gondolkodom, hol vagyok én ilyenkor, merthogy nem itt és nem ott, ez biztos, szóval mondom, a jobb tenyerem sorsvonalán lett egy pötty, talán egy kavics,

talán a sors, ha van ilyen, a lényeg, hogy a pötty nem múlik, mondd, hogy van jelentősége, mondd, hogy belerajzolódott a sors, hogy belém rajzolódott a sorsa, nem fáj, csak meghalok, nem a pötty fáj, hanem a sors, ami belém rajzolódott, a sors, amibe belerajzolódtam, nem fáj, csak meghalok, vagy valami hasonló, végül is ki venné észre, ha csendben meghalnék, és közben kelnék-feküdnek-ennék-innék, mint addig, ki venné észre, ha csendben megbolondulnék, ki venné észre, ha szeretnék, miközben utálok, ha utálnék, miközben szeretek, ki venné észre, hogy egyedül vagyok, ha annyira egyedül vagyok, hogy még azt sem látja senki, hogy egyedül vagyok, hogy belül pötty lett, nem a tenyeren, nem az én személyes, különbejáratú sorsomon, hanem a sorson, ami egymásba rajzolt minket, engem és a kétséges bizonyosságomat, hogy nem tudok semmit, hogy ki álmodott kit, egy buta halott pötty vagyok a sors tenyerén, hogy miért fáj ennyire, lepkefing vagy Dzsuang Szi-fing az élet, kit érdekel, én szépen, lassan, észrevétlenül, egyedül, egyes-egyedül belebolondulok.

Körömreszelővel nekiesni a dunai salátáshajónak, és mokaáskanállal áthordani a darbjait a Római-partra. Ehhez lenne most kedvem, lekötne egy életre, de szép is lenne. Ne üljön ott más. Ne keljen ott föl többet a nap. Ne lássam többet nélkülünk.

A Barát utcában van egy olyan vendéglátó-ipari egység, ahova pesti halandónak legalább egyszer el kell zarándokolnia. Neve ez: „Cukrászda”. Ötvenéves pepita kő, könyvelési mappák a fagyispult fölött, pár évtizede kint felejtett fagyiválaszték, negyven éve traktormód zakatoló hűtőspult, lomtalanításnál beszerezhető asztalok, támla nélküli székek, amelyekbe beleragad a rövidnacis nyári embercomb. Minimál-neon a plafonon, hagyományos vendéglátó-ipari poharak és tányérok kék csíkkal, szifonos tejszínhab, szigorúan hatvan év fölötti alkalmazottak és mindemellé olyan ízek, hogy összepisiled magad a gyönyörűségtől. Baromi olcsó.

Először csak a Rákóczi túrós hozott lázba a fagyi után, amit azelőtt fogyasztottunk, hogy ettünk volna egy kiadós gyrost. Aztán rám kacsintott egy másik süti a „Cukrászda” nevű cukrászdában, majd fagyieért ordítottak az ízlelőbimbóim, újfent. A piacon mohón kaptam a főzni való kukoricák után, hogy én ezt most rögtön, amint lehet, akár nyersen is, majd eszembe jutott az itthon felhalmozott feta sajt, nosza, nincs mese, kell még ez-az, hogy lehessen görögül enni este.

Utóbbi napjaimban az ízlelőbimbóim vették át az irányítást. Bárgyú mosolyra kész tet már egy bögre langyos tej is.

Amikor éjjel álomban valaki bedob egy tehénistállóba, és én beszorulok egy tehén nyaka meg feje közé, és ott hallgatom, ahogy ijedten bög, és szorít a tokájához, aztán meg jön Jóapám egy fehér hosszúnadrágban, egy rózsaszín rövid ujjú ingben, meg a hosszú élére vasalt fehér nadrágon egy rózsaszín rövidnadrággal (megjegyzem, összehatásában angolosan, golfpályára-indulósan elegánsan), majd én pár másodperccel később ölembe kapom a bátyámat, aki álomban pici és csupasz, mint egy kisbaba, akkor vajon nappal mi történik velem egy réteggel lentebb, párhuzamban a hártavékony valósággal?

Ali bácsi, a salgótarjáni lagzi fredaszterlábú 128 kilós tiszteletbeli borkóstolója és eseti asszonygyűlölője, családi disznóölésünk meghatározó és borvirágos főszereplője szót

kért ma, illetve már nem kért, mégis kapott tisztességgel. A szószaporulathoz nem járt ugyan bónusz értelem, viszont a hangerő, az ha nem is dosztojevszkiji, de Pepin bácsis mélységeket (értsd fülsértő herceket) és dobhártyákat döngetett. A nagyszámú és fűrge lábú hallgatóság hiányában egyszemélyes, ám annál értőbb közönsége kimerült egy főben: bátyámban, akinek legfőbb erénye a hallgatás perceiben Ali bácsi szerint az, hogy ő legalább nem szalad el előle. Merthogy a bátyám toloszékes. Valami (disznó)vér-Szomjas Kusturica-Menzel-Formanusz korcsfajzat titokban leforgathatta Dénesfapolcsányban a Macskagyári szözi jajcapriccio-jának roncsfilm-adaptációját, elbújhatott a befagyott tó jege melletti kóró mögé, és valószínűleg nem szólt senkinek, hogy a Házbérci Mésztározó tájvédelmi körzetének seggében Szalacsikat és Malvinokat csípőből megszégyenítő sztár születik éppen, és ő ezt most dokumentálja. Illetve remélem, hogy a korcsfajzat felvette. Ha meg mégsem vette föl, akkor Azbesztb*zmeg, hát te meg hol jársz ilyenkor?!

– Éjfélkor betápláltam magam, értede! Este nézem, bazmeg, mi ilyen bűdös, hát a lábam, beleszagosok ebbe a jó bakancsba, majd lefordulok a székről, olyan szag gyön ki belőle, de nem az, érted, hogy a lábamtól bűdös a bakkkancs, nem, bazmeg, a bakkkancstól bűdös a lábam, mert kínai, értede! Áztatom be fél napot a bábaguzsajba, izéne az, bábaguzsaj, valami zsúrlófű, vagy mi a szar, de ugyanolyan bűdös az még, az isten verje meg az összes kínait! Na de nem az, várja. Ica mamával lakodalmunk lesz a nyáron, addig éljek is, aranylakodalmunk lesz, azért növeszttem azt a szart, na, hogy híjják, filagóriát a kertbe hátul, hát mi a szarér, ha nem másér, papnőt is fogadok, hiszedé? A Szamarándi Jolánkát, a silőfalvai római katólikus papnőt, szereti az a tintát, értede, jó asszony az, de ez titok. Nem írok én mindent az Ica orrára, csak a tényeket leszállítva, én ilyen vagyok, ő meg olyan, nahát. Értede. De egy jó van benne apáddal: tisztességesek. Nagy pofájúak, de tisztességesek! Most ide figyelj: technika. Van nekem egy hőkapcsolóm. Ő (Ica mama) megrakja a kazánt, felmegy harminc fokra. Már századszor megmondtam, hogy ne nyúlj hozzá, mert semmi köze a cirkóhoz, mondom neki, értede. Nem tudja, hogy miért állítsa el, de el kell neki állítani. A fafűtést benyomja, a cirkót meg visszateszi. Tudni kell, hogy mit miért, há nem? Ide figyelj, Gyuszi-kám, te meg ne hallgass úgy, miközbe hozzád beszélek, mer szétváglak, ha nem szólsz, hogy kell valami! Te, de ezzel a Péterrel is milyen jól jártam én. Olyan jól jött nekem, érted, tudode. Azé... jó a Péter. Olyan... aranyos. Tud mit csinálni, olyan, mint az apja, a nagyapja. Nem kell neki mondani. Na de bazmeg, ezek a reggeli műsorok a tévébe: van ez a pléhmuzsika, az egyik mondja a hülyeséget, a másik zenél olyan hülyeséget, hát most én meg mire figyeljek?! Értede.

És mivel ez mégiscsak egy disznóölés mementója, álljon itt végezetül Ali bácsi szakaszos estvéli performanzának legsava-borsa, amikor is Kata nevű kisebbik lányának – mikor az figyelmeztette őt fő-disznóölés-rendfenntartóként elvégzendő igen fontos feladatára, tudniillik a szarból kipucolt belek a tornácról a konyhába való mielőbbi eljuttatására – Ali bácsi csak ennyit mondott: – Édes lányom, a számból húztad ki a vas-tagbelet!

Boldog új élet.

2004

Mesélte egy jelentéktelen semmi kiscsaj, akin semmi se különös, a ruha átlagos holturkált-holanyavarrt, haja anya-vágja-párhavonta konyhai ollóval, csak pár centit a végéből, itt elől már kicsit rövidebb, töredezett, a beszéde átlagos, közép magas-mély hang, a gondolatai énközpontúak a köbön, kis szégyenérzettel, hogy ő attól retteg leginkább, hogy unalmas szóval átlagos lesz, mint a többi közép magas, közép művelt középszer. És ha elhagyják is kurtán, furcsán, ő még lehet ám kiegyensúlyozott, és tudja, mi miért van.

Reggel nagy, puha, rengő hasú anyafóka voltam, félálomban. Aztán felébredtem, és még akkor is. Édes a Baba, ahogy *kaksi, pisi, buki, büfi, nyálacska, puki, jön-megy, kibukik, kicsusszan, purcan, löttyen, csurran* kádban, földön, vízben, levegőben gatyába, pelusba, mami orra alá, papi kezébe, fű alatt és orromba – de én későn érő típus vagyok és fáradt.

Aludni vágyom.

Ez a nagy anyázott, ez meg lehordta, ez itt megrémítette, ez a buta nem vette észre, ez a kicsi meg mind megette. Hát bizony, Barátim, szorong az utca, a puszta, a néger, a taxi, a Maxi, a Bodri, a Péter és ráadásul a rádió mind azt kiabálja, hogy mindenki szerethető valamiért.

Számolgom, hány *olyanom* lehetne egyszerre, ha akarnám. Barátok közt is minimum hat, egytől egyig létezőek és a célnak tökéletesen megfelelő testi paraméterekkel rendelkező hímszemélyek. Még szombatra is jutna egy *olyan*, vasárnap pedig kellemesen kipihenném őket – egyedül. Mindegyiket őszintén szeretném a hét egy adott napján. Akkor és csak akkor.

Akkor viszont mindhalálg.

Vasárnap pedig magamat szeretném a legjobban. Nekem a valóságban egy *olyanom* sincs. Kétség sem fér hozzá, tegnap este tarkón is vágott a tudat, hogy nem vagyok egy *szerelmes* alkat.

Ágika a maga nyolc évének szemrehányó, szókimondón bölcs bájával odafordult hozzám a sarkon, majd szorosan megölelt, és miután elfutottunk az összes sarokig és vissza – ő is piros dzsekiben, én is piros dzsekiben, mint egy kétgenerációs életbiztosítás-plakát, a kicsi szözi cibálja a magas barnát, nézd, anyu, mind a ketten hangosan nevetnek! –, kimondta:

– *Tudod, mit szeretek benned? Hogy annyira szereted, ha ráncigálnak!*

Nem azt mondta, te elviseled, nem, nem azt, hogy eltűröd. *Szereted*. Kétszer még megpörgettem Ágikát, aztán már megérkeztünk hozzájuk, és bámultam kicsit a plafont. *Szeretem*.

Amikor a rotációs kapa-szájú exmunkaadóm, a fokozott bél- és verejtekmirigy-működéssel, valamint bő nyáleválasztással megáldott, formalinszagú és hónaposretek-fejű Péjé mosolyogva széttárta karját, és közölte, hogy annak a tíz napnak a bérét, amivel január óta tartozik nekem, még mindig nem tudja a markomba nyomni, kicsinyég elöntött a méreg. Mondom, kicsinyég.

Lenyomtam a torkán a nyomtatót és az ipari fénymásolót, akkurátusan parkettába fontam a két fülét és a füttyjét, majd egy közepes vastagságú hímzőcérnával ornyerégére hímeztem a szerkesztőség logóját, egy módosult tudatállapotban vergődő, idióta, fikaszinű baglyot. A körúton szétgéppuskáztam az újonnan megnyíló kávézót népszerűsítő szórólapos kislány citromsárga papucsát, berúgtam egy Libri könyvesbolt pszichiátriai szakkönyvekkel telerakott üvegkirakatát, majd egy NDK gyártmányú símaszkban berontottam a legközelebbi OTP-be. Toálettem általános megrökönyödést és félelmet keltett, véresen habzó szájam nemkülönben, s így sikerült szert tennem kisebb mennyiségű papírpénzre, melyet azonmód begyömösöltem dupla falú nyalókamintás bugyimba, és – némi szégyenérzettel ugyan, de – elegánsan távoztam. Gyorsan szerzett vagyonom arabikakávé-részvényekbe fektettem, a maradékot pedig beletöttem K. Margit körúti hajléktalan műfogsortartó pléhdobozába. Az arabikakávé-részvények árfolyama estére 2 és félszeresére nőtt, így mostanra milliomos vagyok és boldog.

Némán kikullogtam az irodából, tettem egy sétát a körúton itt-ott vele, hazajöttem, és kitunkoltam a margarint a doboz aljáról az utolsó szelet barna kenyermel. Most egyedül tangózzom a szobában, és artikulálatlan hangon éneklek duettben Tom Jones-szal. Nem tudom, mi következik most.

Időjárás-jelentés

Izzad a tenyerem, ha zsebre teszem. Ez azért már jelent valamit.

Bal szemem mocsárizöld színét az éjszaka folyamán különösen egzotikussá varázsolta éj-anyánk. Olyan laposkás. Nem, nem éj-anyánk a ludas, másról van itt szó: tegnap este történt valami. Miután hazaértem a meghitt, pár száz fős hajórandiról, ahol Jirkával futottam össze az A38-on, nem változott semmit, most is olyan, mint egy szűkszavú savanyú uborka, aki az uzsonnaszünetben tévedésből megrendezte a Szigorúan ellenőrzött vonatokat, és utálja, hogy lépten-nyomon azt a hülye szobrocskát kéri rajta számon, milyen igaza van melleleg, és tehát amikor hazaértem, történt valami sorsfordító. Benyúltam a kistükrösbe, kivettem a kiskupakost, elővettem a kispamacst, rálőgyöltem hangyányit a kiskupakosból a kispamacsra, és lemostam a szememről a szemfestéket. Körömlakklemosóval.

A Bajza utcától az Oktogonig gyalogoltam ma délután, mert úgy volt dolgom. Gyalogoltam szembe a nagy tömeggel, tisztára EU-ellenállónak éreztem magam. Közben irtozatosan bevágott a bugyim. Miccsoda párhuzam, kérlekalássan, miccsoda párhuzam. Lelövöm a rímeket a fejemben, és kitekerem a nyakát az összes retardált szóviccemnek, aztán majd keresek egy zsiros kis szópiaci rést, és azon kúszok-csúszok be az európai lekvárgyár lassan őrlő malmainak világító jelentő deszkáira. Képvers-kottákat festek siketek számára, marcipán-haikukat dramatizálok, vagy vízszobrász leszek. A lábam fáj, dagadnak a visszereim. Kapuzárás előtti pánik vagy mi a rák ez?

A zúzapörkölt most a valóvilági keresőszavaim vezetője. Mindenkivel ezt etetném, mindenkinek ezt mesélném, erre vagyok büszke magamra. Csináltál már? Kilótízdekából, pucolás után hetven dekából? Belezsibbadt-belegöröcsölt a kés nyele a kezembe, vagy tíz percig le sem tudtam tenni utána. Gazdagon lecsóval, fokhagyma is ment bele, úgy alig, de biztos kézzel, csípős pirosarany is, hogyan!

Hallga csak, hallga, hogyan ropog hozzá a csemegeuborka!

Most ettem másodszor, most főztem először, aztán meg úgy beszélek róla, mint egy zúzfétiszta. Este, Revizor előadás után kis kínai eladó törte nekünk a nyelvet, amin eladta a Bikavért, a viszonylag olcsót, de jót. Aztán megbeszéltük, hogy pontosan egy éve a színház előtt volt a nagy előszöri egymásra ismerés, most meg bent a színházban masszírozta a lábfejemet – harisnya nélkül – az oldalpáholyban, és ez nagyég, de jó így. Kusza egy év volt, nettó egynolcadában ténylegesen egy az egyben, de akkor nagyon. Evett ő (is) a zúzapörköltemből, habzsolta, majdnem kanállal, de aztán mondta, hogy nem kér kanalat, csak viccelt.

Széles csípőre tolt, fenéken ráncos bugyikat, rózsavízszagú kontyokat, lakk kistáskákat, esős vasárnapot, Duna-parti csónakházat akartam vón ma reggel látni-szagolni-fogdosni!

Zene nélkül nem megy.

Megyek a széles, hosszú úton, jönnek szembe a virgonc benyomások, számba teszik a szót, így van nekem uszkve huszonnyolc Moon River-öm, La Vie En Rose-om a fülemben és a gépen, savanyú tökfőzelékszagom, a Margitszigeten pedig láttam az Európa Grillteraszt, szemem sarkába por gyűlt könny helyett. Ahh. Összetört kerti lámpák, párkányig érő sötétzöld bokrok, lelki szemmel alig látható régi vendég-kísértetek, ahogy ott ülnek a fapadokon. Kár, hogy nem igaziak, az egész csak műbenyomás, nem is láttam senkit. Eszeveszetten illatozott viszont, szinte búzlótt az a fehér virágos bokor, ami akkor nyílt a lakótelepen, amikor már kisdadrágban lehetett reggel suliba menni. Azok a rogyant Gösser lámpák tényleg nagyon kísértetiesen néztek ki a fekete zsákokkal a fejükön. Európa-hóhérok!

Betörök a biztosítási nagyiparba, és bölcsészpénzügyi gecimágus leszek. Válogathatok, válogathatok.

Már egy kezemen sem tudnám megszámolni, hányan írták vagy mondták ismeretlenül – csak olvasva – azt rólam, hogy bizonyára alacsony növésű dundus, de legalábbis közepes növésű nem-nádszál vagyok. És a hajad? Hmm, talán szőke, nem is tudom.

Kiskoromban Dédanyám Viharnak nevezett. Hiába voltam hosszú, nyoma sem volt nálam sosem lassú eleganciának, még olyan kisgyerek-eleganciának sem, amit irigyeltem pl. M. Valitól. M. Vali buta volt, és akadozva olvasott, az ujjai hosszúak, ujjvégei kalapácsszerűen bumszlik voltak, de olyan arisztokratikusan ült mellettem az utolsó padban, mint egy hétszilvafás vonalzó. Lassan és emelkedetten dobta még a medicinlabdát is, ezzel szemben én, aki ugyanaddig értem, sőt kicsit magasabb is voltam nála, játszottam az alacsony töpszlit. Lehet, hogy lélekben az voltam, már nem emlékszem.

Lilla néni mindig nevetett, hogyha végigviharzottam a termen. Minimum egy szék és egy filodendront feldöntöttem az élősarokban, mire a padsor elejére értem. Egy idő után már direkt döntöttem, szerettem, ha Lilla néni rajtam nevetett. Ügyetlen voltam, aztán egyre ügyetlenebb, eljátszottam, hogy nem is tudok más lenni. Jól átvészelttem így az első 14 évet, utána meg 4 évig hagytam, hogy Efnémarikanéni nevesen rajtam. Érettségire már lélekben is, testben is magas barna voltam, igaz, fiúsrá nyírt fejjel. Mondjuk, sosem voltam karcsú, sőt.

Nézem a betűimet, keresem a szőke középmagas dundusságot, de nem találok semmit.

Még mindig nem tudom, miért.

Kikönyököltem tegnap az ablakon, néztem ezt a mindennap bámult trendi hajsza-lont az ablakom alatt, de most sokkal inkább az elképzelt rokon öregeket, az előtte el-csoszogókat figyeltem. Kellene néha a hátuk mögött lévő mozgalmasság és kín nekem is. Egyikük-másikuk sokszoros vetélése. A gumibot, amivel verték őket. Az orosz kato-nák, akik egymás után többször is és különös kegyetlenséggel, előbb az anyát, majd a lányt. Kellene az édeskés és konstans pisiszaguk. A korán meghalt, soha fel nem nőtt kisfiuk és koraszülött kislányuk, a fényképeken és pénztárca hátsó fakkjában könyök-lők. A kisnyugdíj, a harminc dekára mért újkrumpli, a fél adag szalontüdő.

Aggódásra semmi ok, mondom magamnak. A műpálma tövében – a mütó, a múnádas és a műszőkőkút melletti bejáraton túl – megelétem potenciális munkaadómat. Van ne-ki arany fülbevalója a fülében, meg a burzsuj nyolcvanas éveket idéző drága román stíl-bútora a szőnyegtelen, járólapos irodai előszobájában. Nekem meg lehet, hogy van munkám. Néha elhúz majd egy-egy kamion az ablak alatt, pipacs nő majd a betonon. Nekem térkép e táj. Másfél óra BKV volt délután, mire kijutottam, de nem baj. Lehet, hogy van munkám.

Szentivánéji álmom: gyereket szülök, a szülés könnyed és rutinszerű, fél óra múlva már ruhában szökdécelek valami lépcsőházban. Fiúgyermekem haja göndör és világos, szeme kék, már az első pár percben megtanul mászni, és mindig utána kell rohanni. Mászik, csak mászik, csak mászik, én meg szökdécelek utána valami lépcsőházban. Az utóbbi hetek hajnalaiban egy szekérderéknyi gyereket megszülettem már, Apa mind-egyiknek örült, mármint az *én* Apám mindegyiknek örült. Talán túlaludtam magam mostanában.

Ma hajnalban megint állapotos voltam, már egy kicsit unom.

Akkora a válla, mint egy Disney-Herkulesnek, derékig érő, amúgy gyűrűsgöndör sző-ke haja természetes raszta, világít a kék szeme, három napig meztláb van, saját kéz-zel faragott pipáját három éve pőfékeli. Kapott hat éve egy csüngős hasú malacot, fel-nevelte, idomította erre-arra, majd eladta, az árából vett egy számarat, a számaron megtanult kocsit hajtani, majd eladta, végiggólyalábazott egy nyarat, majd az össze-gyűlt pénzen vett két lovat. Az ország legprofibb gólyalábasa. Egy év múlva el akar jut-ni lovakkal és szekerekkel Szibériáig, már gyűlnek is a szekerek az akcióhoz. Csontku-pából issza a bort, kezét csókol a lányoknak, szereti, ha hosszú a szoknyájuk, és kicsi a tenyerük. Gyönyörűen néptáncol, és minden népdalt ő kezd el énekelni, a többiek pe-dig követik. Anyja egy cigányasszonnyal egyszerre szült, anyja szerint felcserélődtek, a lelkük mindenesetre biztosan. Kisbalázsnak még egy éve van a nagykorúságig és az érettségiig. Osztályfőnöke szerint túl sok az igazolatlan hiányzása.

Androgün ufó vagyok. Egy pszichológiai kísérlet tárgya, és ezekben a percekben raj-tam röhög a fél világegyetem. Le szeretném húzni a függőnyt, köszönöm.

Az aranylagzi hétvégéje megvolt, Ali bácsi szeme egyre véreesebb, dédunokája pedig lassan már kapaszkodás nélkül is megáll a járókában. Zsé kurkászta a hajam az ipari

lánclugas mellett, megjegyezte, hogy tavaly óta kétszer annyi hajam lett, majd míg Ali bácsi öntudatlan boldogságban és alkoholmámorban összemixelt egy Bódigusztit meg egy lejárt szavatosságú operettslágert a bográcsgulyásba kapaszkodva, Zsé elegánsan kitépte és kezembe adta életem első ősz hajszálát. Őregszik a család, kivéve Ali bácsit. Pali bácsi nemcsak fiatalos, de kreatív és költséghatékony családtag, kismókusok kenyrre is kenhetik, nagymókusok süteménybe is tölthetik. Simán elhordja a kiselejtett női szandált, lefesti fekete zománccfestékkel a kertibútorként funkcionáló, ki tudja, honnan összeguberált buszüléseket, és EU-s zászlókat tűz a lugas hullámpalájának repedéseibe. A maradék festékkel kiírja a disznóól melletti ajtóra, hogy „WC (BUDI)”. Mert van neki esztétikája, azért. A szombat este abszurdítását hangfelvételek bizonyítják, melyeken Ali bácsi, az elnyomott férj elmondja többek közt azt is, hogyan és miért rúgta bokán a feleségét hatvanvalahányban. Szeretni ötven évig, szeretni bolondulásig, „szeretni”, úgynevezett.

Ekkora hosszanti testtel nehéz hosszú távon kvázi-észrevétlennek maradni, mégis ez lett volna az elmúlt öt napom fő célkitűzése. Egy peremkerületi konzervgyár logisztikai osztályának telefonközpontjában mindez talán pozitívum is lehetne, ám adott esetben nem tudom, mennyit lendít előre a helyzetemen ez a röhejes és megmagyarázhatatlan kinemvagyiság. A postaládában gyűlnék a recepciós állásajánlatokkal kecsgető formalevelek, én meg továbbgördítek, kidugom a lábam a papucsból itt az asztal alatt, és próbálok elhinni, hogy van, ami már nem csak rajtam múlik.

Háromnapos tojásfehérjehab-szindróma. Totális szétesés. Cukortalan, sótalan savanyodás.

Szemészet valahol a Klinikák megállóján túl, ott, ahol a Kurtalábú Sánta Gizi kúr. Háromórás várakozás után nemcsak a pupilla tágul a speciális szemcsepptől, de a tudat is az idegtépő semmittevéstől kicsinyég. A tág pupillák miatt a könyv betűi olvashatatlanul elkásásodnak, majd pár perc múlva már nincs az a hosszú kar, amivel olvasni lehetne. A Szigony utca, e beszédes, szűrös szagú helymeghatározó ekkor ért tetten: önsajnálát közben nyakszirten vágott, és mutatott valami érdekeset. A tizenhat körüli lány vastag szódásüveg-szemüveget hordott. Göndör frufruja kajlán kunkorodott egyszerűre lefelé és fölfelé. Kifésült hajának szálai egyenként drótozódtak a klinikai neon fényében, és ez a seszínű vattacukor-szerűség a homlokába lógott. Hallókészüléke volt és előretolt csípője, ami miatt a lába a felsőteste előtt fél lépéssel jár. Idős szülei egészen közel állnak hozzá, hogy lássa, amit mutogatnak neki, és hogy hallja, amit mondanak. Egy hangos szót nem lehetett hallani. [*Statusom: Alapos kereséssel mindkét oldalon található 1-1 microaneurisma, de proliferatio vagy macula oedema nem észlelhető*]

LIFE SOUNDTRACK LIVE

A visszapillantóból látszik a napszelet, mint egy narancs teteje. Az autópálya mellett három őz szédeleg a mezőn. Láthatóan hozzászoktak már az autók közelségéhez, meg se kottyannak nekik. Basszameg, susogja halkán Apa, miután hátul matat a zörgős zacskóknál, a szendvicsek között, kifolyt a kávé. Pihenőhely 500 méter, lassulva csordogálunk, követjük a nyilat. A motor jár, a rádió szól, a nap már félnarancsnyi is megvan. A Petőfin állapotunk meg vagy jó félórával ezelőtt. Középkorú rádióhangú hölgy mondta el akkor – csukott szemmel elképelem a fejét, szerintem az is rádió alakú –,

hogy Paganini szeretett gitárra és hegedűre komponálni. A digitális kijelző most 12 fokot mutat, Apa egyenként kávéltanítja a hátsó ülésen kipergett Negró-szemeket, a csemegepaprikákat, a készpénzes számlákat és a kék műanyag ládát, amihez makacsul ragaszkodik minden pesti autóútján. Én az első ülésen itatom fel az autótérkép harmadik és negyedik lapját, a Balaton barna és hullámos lett, beleragad a zsebkendőm. Nem szólunk egy szót sem, a rádióban Paganinit hegedülnek, valaki a háttérben gitárt is penget, de az alig jellemző. Dadaista musical, pár perc az egész. Mire a nap kerek narancs (citrom?), már gurulunk tovább, a rádió pedig a Juventusra hangolja magát. Korán reggel könnyű parkolóhelyet találni Pesten, hétkor még van hely a Körúton is.

Ha valaki azt mondja nekem ezek után, hogy az ember nem lép kétszer/többször ugyanabba a folyóba, azt a szívcsakrájánál fogva fogom felakasztani egy szélcsengőre, és a feng shui szabályai szerint hímzem majd keresztzemesre a csíjét. Elegendem van a pozitív gondolatokból, de nagyon.

Az alkoholista házmesternő ordít az udvar közepén, és mindenkit letegez, én komolyan mondom, nem értem az embereket.

Szeretném magam most azonnal fellövetni az űrbe, ha valaki rendelkezik az ehhez szükséges eszközökkel, ne kíméljen. Köszönettel

Zetor Lajka

roma (roma) az Ifjúság útja utolsó házának tizedik emeletén lakó tizenkét-tizennyolc tagú család, akik a nap bármelyik szakában szívesen láttak engem, a panelfürdőszoba mosdókagylójában úsztatták a vasárnapi ebédnek való pontyokat és Timeja nevű lányuk/unokájuk/unokatestvérük/féltestvérük a szőnyegporolón lógott velem

szőnyegporoló kiegyenesített kettőskereszt, tízéves korom után már súrolta a fejem a betont az átfordulásnál, de azért még próbálkoztam vele > Messze van Budapest, mégis odalátni

tíz év 1. Avas-dél, betonik, Timeja, szőnyegporoló, alsó-felső tagozatforduló 2. Nagyi, hétvége, meggyleves

meggyleves hideg tejfölpettyes, szegfűszeg- és fahéjmentes tiszta íz, a vaníliarúd egészben úszik benne. Hideg vízzel teleengedett fürdőkádban lehet előhűteni, Nagyi egyszer elfeledkezett róla, ugyanígy tett egyszer a húslevessel is. A kád és a leves tele lett vízzel, ki kellett őket önteni

kád 1. Nagyinál talpas és hosszú 2. a panelben beépített és rövid > almaszappan, amo, antisztatizál

Ilyesmiket a végtelenségig.

Itt állok, fél centi vastag téglaport borítja az egész ruhám, a testem, a konyhát, minden egyes kiskanalat és téasztázúrot, a kukát, a többszatyornyi szatyrot, egyszerűen mindent. A mi családjunkban előbb kerül a falra a készre szerelt konyhaszekrény és a mosogatópult a sarokba, majd csak azután verjük le a fél falat, hogy újrarakjunk harminc csempét. Ezáltal téglaporos lesz a hűtő, a kiskanál, a téasztázúró, a kuka, a többszatyornyi szatyor, téglaporos a rádió és a mikró, a túrós(-mazsolás), a nutellás és a baracklekváros palacsinta, és minden-minden csupa téglaport lesz, még a Bodri kutya or-

ra hegye is. Áldott és rozsgós vasárnap estét, téglaporos jó étvágyat kívánok az éjféltől is takarítóknak.

Túl nagyok a farpofáim, a lábaim túl hosszúak, valahol – vagy alul, vagy fölül – mindig kikandikálok a konfekciótáblázatból. Melltartóilag, nadrágilag, blézerileg egyaránt. A neonvilágítású tükrökben még a könyököm is narancsbőrös, ilyenkor a füleim is vörösek lesznek és nagyok, zakatol a nagy és vörös füleimben, hogy Taigetosz-pozitív, Tai-getosz-pozitív vagyok.

Elmondta, kasztanyettát szeretne, meg latin szeretőt, és egy jó kis háttérzene sem ártana, mikor megpillantja majd élete főnyereményét, akiért boldogan otthagyná az összes meglévő és leendő trófeáját. Szólt valamelyik lábrángató Irma-sláger a gépemből, kikotortam neki a kiselejtezett bugyis halom közül hét pofás kis darabot, amit amúgy kidobtam volna. Több, mint húsz centi a különbség köztünk, de a derekunk az nagyjából egymásra tükröztethető. Minden sosem hordott bugyim jó volt rá. Elszívta az utolsó előtti cigijét, befontam a haját, így ment el szeretőzni. Tömör haja van, három embernek is sok lenne. Lesz egy jó estéje, azt mondta, és persze sugárzott az arca, rajta a pórusösszehúzó alapozó. Most kellett volna jönnie a háttérzenének meg élete nagy főnyereményének, de nem jött. Simán csak bezártam az ajtót mögötte, és elmosogattam a ragacsos teáscsészéjét. Három cukorral issza a teát.

Benne maradtam az olajszagú, kartonruhás kis konyhatündérségben, mintha Psota lennék vagy Kiss Manyi valami rikító színes hatvanas évek jégrevüben. Táncol körülöttem a sezlony meg a kispuff, tologatom a csípőmet, a nyakamtól független fejemet a gázsütő fölött, keskeny és gömbölyű a vállam, a lábaim csúcsban végződő Lúdas Matyi-rajzolatok. Írjuk a nyolcasokat, a folyékony palacsintatészta, a serpenyő és én! Csípőriza-riza-riza, vibrafon, rumbatök, belép most a lufis trombita – valójában olyan kevés kellék kell hozzám, hogy komolykodós képpel állati viccesnek képzeljem magam. Adjál alám zenét, adjál talpam alá valót, indul a riza-riza. Nincs a lakásban sem sezlony, sem kispuff, a vállam is szélesebb, mint ahogy gondolnám, van viszont riza-riza, riza-cipő: képzeletbeli, lábfej nélküli, csúcsosan végződő. Itt van a lábamon, nem látod? Most eltipi-topogok és elmisi-mosogatok, rumbatök, számvége, mmmcsácsácsá.

Állok a nagytükör előtt, kezemben egy kockás bögre, benne cukortalan tejeskávét, hangosan szürcsölve nézegetem, milyen ványadt lett tavaly óta a vádlim – a kék frottírköpeny alja és a lyukas kék frottírzokni teteje közötti fedetlen különbozati maradvány –, kitalálom, hogy a mai menü tejbegríz lesz, először vinnyogok, majd nyitott fürdőszobaajtónál zuhanyozok, hogy jobban halljam. Van Máté Péterem, Massive Attack és Molo-ko közt. Majd takarítok zenére. *Béééééla, én vagyok.*

Apai nagyapám egy nagy kövér dunyha, egy háromlábú suszterszék, egy zsarnoki sóbálvány, egy csillár. Apai nagyanyám egy masszív tömörfa ágy. Egy rózsaszín hálóing, egy trillás nótafa, egy pesti kiscseléd. Egy megbomlott tudat. Egy hosszú repedés a falon. Anyai nagyapám egy bányászlámpa, egy reszelős nevetés, egy olvasószemüveg, amit mindig keresni kell. Anyai Nagyi egy elcsócsált kiflivég a porolón, egy kis göndör és barna gyomorhaj, egy háztartási keksz, egy talpas kádból kicsorduló meggylevel.

Sokat szorongok mostanában, utólag szoktam csak észrevenni. Addigra már teljesen elérezstelenedik az öklöm, az erős szorítás kifehériti a bütököknél a bőrt. A köröm vágja a tenyerem közepét. Igen, pont ott az életvonalnál.

Mutatják a hölgyet, milyen különleges képessége van neki: tükörírással leír bármit, nem emeli föl a tollát, folyékonyan csinálja. Sőt, ó, még egyszerre is tud írni a táblára a két kezével, ballal bal felé tükörírással, jobbal jobb felé rendesen. Ó! Kb. nyolcéves korom óta ezzel szórakoztatom a környezetemet, ezenkívül megy még fejjel lefelé simán, és fejjel lefelé tükörírással is. Nabumm.

Kurva szavak, takarodjatok, nélkületek akarok *lenni*.

Ezeknek az ötven-hatvan évet megélt embereknek van valami kettéhasadt, bávatag – van ilyen szó? – pikantériája. Zali bácsi saját készítésű cipőkanállal rukkolt elő Apa 60. születésnapjára. A cipőkanál cirka egy méter hosszú, a nyele kézi fafaragás, gyönyörűen és igényesen kivitelezett darab. A házaspárok között csak úgy repkednek a *Fiam!*-ok – hol feleség mondja férjnek, mikor az majdnem lesodorja az antik vázát a tállyai féledes vörössel, hol férj mondja feleségnek, mikor az olyat kérdez, amelyet kérdezni hatvanadik évfordulón nem illik. Mindenkiben van valami abból a régivágásúságból, amiben az élére vasalt nadrág és a vászonszalvéta alapkövetelmény. Leegyszerűsödünk: szépek vagyunk így együtt, semmi sallang, csak az a túléléshez szükséges mennyiség, még Ali bácsi zakó alá húzott vajszín fehér haspulóvere is szép, ünnepélyes ívben feszül a százhusz kilós pillepalack-testen. Így teljes a kép, megapixel, zoommal, nádihegedűvel. Fókuszreszelék.

Ma reggel hányással indítottam a napot. Így teljesüljön minden kívánságom. 2004. december 31. Halott évről jót vagy semmit.

Sugárban lehányini a világot, hogy mindenre jusson.

(Folytatása következik.)

FIGYELŐ

EGY „ÉLET-MŰ” REPLIKÁCIÓI

Mérei Élet-Mű. Tanulmányok
Szerkesztette Borgos Anna–Erős Ferenc–
Litván György
Új Mandátum, 2006. 307 oldal, 4200 Ft

1

A Mérei Ferenc életpályáját bemutató tanulmánykötet egyrészt különféle szaktudományok diskurzusai alapján, másrészt – a tudományos határokon átívelő megközelítést érvényesítve – a *biográfia* és az *oeuvre* kölcsönös egymásra vonatkoztatásán keresztül vizsgálja a neves szociálpszichológus életművét, szellemi tudományos, valamint közéleti-politikai örökségét. E megközelítésmód érthető, sőt indokolt is, hiszen Mérei jelentősége jóval túlnőtt és túlmutat a lélektan, a társaslélektan és a pedagógia határain, és ez okból, illetve a szerkesztők által szorgalmazott interdiszciplináris megközelítésnek köszönhetően, nagyon sokféle olvasó számára lehet érdekesítő olvasmány ez a tanulmánykötet. A kötetkonceptió összhangban van Mérei önértelmezésével is, mely munkásságát az életrajzból szervesen kifejlődőnek, illetve az életpálya és az életmű által kölcsönösen determinálnak látta, és ezt a sajátos „élet-mű”-komplexumot magát műalkotásnak, az ő szavával élve, „mutatványnak” tekintette; lásd az ELŐSZÓ sorait. „A kötet írásainak egy része tudományos elemzéseken, feltáró munkán alapul, más részük pedig személyes hangú, szubjektív elemeket is tartalmazó visszaemlékezéseket is tartalmaz – de éppen ilyen módon válhat teljessé a Mérei-portré, amelyhez a tudományos igényesség és nagyfokú személyesség egyaránt hozzátartozik.” (8–9.)

A Mérei-életmű „élet-mű” gyanánt történő megközelítése ezért jogosnak és termékenynek mondható; a továbbiakban megkísérlem e megközelítésmód előnyeit és hátrányait át-

tekinteni. Mi szól az efféle megközelítés mellett? Az életre való folyamatos hivatkozást, a szakmai teljesítménynek az életút perspektíváján keresztül történő rekonstrukcióját az életút színessége, nagyszabású volta, regényessége is indokolhatja, de ez az életút nemcsak filmre kívánczozóan kalandos és izgalmas volt, hanem *példaszerű* is. Példaszerű úgy, mint egy sajátos, valamikor szinte magától értetődőséggel tüntető, ma már inkább történeti és lélektani magyarázatra szoruló értelmiségi magatartás és pályáiv megvalósulása. A kommunizmussal rokonszenvező, politikai és szakmai tekintetben a két világháború légkörében szocializálódó baloldali értelmiségi generáció jellegzetes pályaképe Mérei Ferencé; sajátos hajtűkanyarokkal: az illegitimitástól a hatalom megragadásáig, a kegyvesztettség és börtönön keresztül a sikeres szakmai visszatérésig; illetve a szakmától a politikáig, a politikától a szakmai elismerésig. De úgy is példaszerű volt, hogy pedagógiai értelemben – sőt, ahogy a tanítványok látták: valamiféle életfilozófiai értelemben is – mintát nyújtott; követésre sarkallt, bátorított, ahogy Mérei szerette mondani: „csábított”.

Az „élet-mű”-konceptió mellett szól Mérei – mondjuk így – életproblémáinak és tudományos munkásságának szoros összefonódottsága is. Több szerző (és maga Mérei is) utal arra, hogy kutatásai, írásai és érdeklődési területei mennyire logikus és törvényszerű módon következtek életéből, élményeiből, szociális tapasztalataiból. Lásd: „*Tulajdonképpen minden művem – beleértve az ún. tudományos műveket is – az önéletrajzom volt. Én állandóan az önéletrajzomat írom. Az első munkám, ami megjelent, A gombózó gyerek volt. Én voltam az, aki gombóztam, sok-sok évig. A második Az országépítő gyerek – én voltam az, aki papíron építette azokat az országokat*” stb. (279.) Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy pedagógiai tevékenysége, a klinikai lélektan területén kifejtett nevelőmunkája is valamilyen módon Mérei áterotizált világgépének kivételése volt, egyrészt személyes habitusával összhangban, másrészt gyakran utal-

va arra a modellre, mely a nevelői hatást Erősz sajátos szublimációjának tekinti. Borgos Anna megállapítása szerint: „*A mester-tanítvány kapcsolat [...] libidinózus energiákkal telített, az intellektuális és érzelmi elköteleződés intenzitása erotikus elemeket is hordoz, amelyeket Mérei nem elfojtani, hanem éppenséggel verbalizálni és gerjeszteni igyekszik.*” (28.)

2

A fenti megközelítésmód ugyanakkor – noha autentikus voltát a látszólag legilletékesebbtől, magától az életmű megalkotójától származtatja – sajátos vakfoltokkal is rendelkezik. A személyes kapcsolat nem szükségszerűen válik az objektivitás akadályává, noha érthető elfogultságokhoz vezethet. De nagyobb problémának tekintem, hogy a felidézés perspektívája eleve a ritualizált beszédrend tudásszociológiai értelemben veendő „függvényeként” jelenik meg; az értelmezések többnyire a Mérei-mítosz, a Mérei-kultusz, a Mérei-legenda diskurzuselemeivel birkóznak, vagy ezeket kerülgetik. A kötet egyik tanulsága éppen az, hogy milyen hihetetlenül nehéz Méreivel és örökségével szemben megkonstruálni valamiféle függetlennek mondható értelmezési kiindulópontot. Joggal szokás Mérei kivételes szociális penetranciájáról beszélni. Nos, ezt kiegészíthetjük a hermeneutikai penetrancia fogalmával: arra utalva, hogy az értelmezők előszeretettel vagy szinte kötelességtudóan közelítik meg Mérei életét és művét az általa kimunkált, sugallt fogalmak és szempontok alapján, egyrészt pusztán értelmezési keretként, másrészt (szükségszerűen) zsinórmértékként használva e szempontokat és fogalmakat. A Mérei által adott instrukciók afféle hermeneutikai „Apellstruktur” gyanánt működnek pályaképe értelmezésében; voltaképpen az ilyesféle, Méreitől származó instrukciók vezettek a jelen kötet „méreis” koncepciójának kiformalódásához is.

Mínt hogy az életmű megörökítői, illetve az életmű szemtanúi személyükben azonosak, a pálya és a közeg tevékeny részesei, ezért könnyen elvész a distanciaképzés lehetősége, a szemtanúk mintegy „újratermelik” az életrajzot; ami az 1989-es EMLÉKKÖNYV-ben természetes volt, kissé már disszonánsnak hat ebben a legújabb, Mérei szellemi örökségét vizs-

gáló kötetben.¹ Ez nemcsak szubjektivitást, apológiát, részrehajlást eredményez, hanem (és ezt fontosabbnak vélem) azt is, hogy a tudományos-szellemi *oeuvre* elveszti saját körvonalait, mintegy feloldódik az életrajz varázslatosságában, különösen akkor, ha az utóbbi példázatos jelentésképző ereje oly rendkívüli módon intenzív, mint ahogy Mérei Ferenc esetében tapasztalhatjuk. Az életmű szempontjai alapján újratermelt élet idiomatikussá válik; jelentései és tanulságai a generációs és politikai korszakváltások után egyre nehezebben közvetíthetők az utókornak, szubkulturális jellegének köszönhetően pedig a kívülállóknak. A kompakt módon egymásra zárt életből és műből egyrészt afféle intellektuális kalandtörténet, másrészt nem könnyen értelmezhető szubkulturális tudáskészlet jön létre; a Méreire vonatkozó tudás valóban az „utalás” kultúrájává válik.

Érthető, hogy a fent jelzett dilemmákat azok az írások oldják fel, melyek szorosabb – vagy a Mérei munkálkodásától függetlenül létrejött – szaktudományos bázison vizsgálják az életművet, illetve amelyeknek szerzői életrajzi-generációs okok miatt nem részesei a fent említett Mérei-függésnek. Itt említhető Erős Ferenc kiváló írása (ÉLMÉNY ÉS HÁLÓZAT. MÉREI FERENC A MAGYAR SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA TÖRTÉNETÉBEN), mely Mérei társaslélektani munkásságának tudománytörténeti elhelyezésére vállalkozik, továbbá megkísérel számot vetni a nem könnyen áttekinthető Mérei-örökség *aktualitásával* is. Ilyen Veres András tanulmánya (MÉREI FERENC MŰVÉSZETLÉLEKTANI MUNKÁSSÁGA), mely nem csupán Mérei irodalommal, filmmel, drámával foglalkozó írásait elemzi, hanem bepillantást enged a hazai irodalomtudomány hetvenes-nyolcvanas évekbeli módszertani megújulásának egyik műhelyébe is. Ez a tanulmány azért is fontos, mert kissé árnyalja azt a konszenzust, hogy efféle megújulás elsősorban a strukturalizmus és az irodalmi hermeneutika műhelyeiben ment

¹ Az ÉLET-MŰ-kötet előzményének – az átfogó Mérei-kép megrajzolását illetően – két vállalkozás tekinthető. Lásd Bagdy Emőke–Forgács Péter–Pál Mária (szerk.): MÉREI FERENC (1909–1986) EMLÉKKÖNYV. Budapest, 1989, Mérei Emlékbizottság; valamint TISZTELETKÖR: Mérei Ferenc: KÖZÖSSÉGEK REJTETT HÁLÓZATA (3. kiadás), LÉLEKTANI NAPLÓ (2. kiadás). *Buda-pesti Könyvszemle*, 1999. tavasz, 52–75.

végbe; Veres megemlíti a napjainkban egyre relevánsabbnak tűnő művészet-, valamint értékszociológiai kísérleteket is. Tudománytörténeti érdeklődésével és tárgyilagos voltával emelkedik ki a kötet átlagából Knausz Imre régebben publikált, itt újraközölt tanulmánya, mely Mérei és a szovjet eredetű, de a negyvenes évek végén már Magyarországon is indexre kerülő pedológia irányszat kapcsolatával foglalkozik (A MAGYAR „PEDOLÓGIA” PERE – 1948–1950). A társadalomtörténeti megközelítés terméke K. Horváth Zsolt írása (SZEXUÁL-LÉLEKTANI SZUBKULTÚRA AZ ÖTVENES ÉVEKBŐL), mely nagy láttatóerővel, ám a történész precíz fogalmi eszközeivel idézi fel Mérei baráti körének, a „Törzs” tagjainak tevékenységét, írásait, rítusait. Érdekes és fontos átmenetet képez Borgos Anna pályaképet nyújtó, ugyanakkor az életrajzi mítosz főbb motívumait összegyűjtő, a mítoszképzés körülményeire és feltételeire is reflektáló-rákérdező bevezető tanulmánya („EGY MUTATVÁNY FORGATÓKÖNYVE”). A Mérei-legenda természetrajzát bemutató szöveg jól használható kiindulópontokat fogalmaz meg a legenda értelmezéséhez, noha nem éppen kultusz-kritikai élének köszönhetően, hanem inkább azzal, hogy csokorba szedi a kultikus vagy mítoszképző beszédrend főbb motívumait, mint például Mérei és a párt, Mérei és a hatalom, Mérei és az illegalitás, Mérei és a nők és természetesen: Mérei és az „élet”.

3

A kötet diszciplináris összetettsége (szociálpszichológia, klinikai pszichológia, társadalomtörténet, irodalomszociológia, pedagógiatörténet stb.) egyrészt szükségszerű lenyomata az életmű sokszínűségének, illetve annak, hogy Mérei gondolatai milyen széreágazó irányokban fejtek ki hatásokat, másrészt a szerkesztők elhatározását és kötetkonceptióját is tükrözi, tehát azt a törekvést, hogy a legkülönfélébb tudományos megközelítések, eszközkészletek és diskurzusok sokféleségén keresztül ragadják meg az életmű összetettségét. Valójában az interdiszciplinaritás fogalmának *kétféle* megközelítése is jelen van a könyvben, egyrészt a tudományfilozófiai értelemben vett tudományközöttségről van szó, másrészt pedig (Mérei-nek az avantgárd kötődéseket, referenciákat következetesen hangsúlyozó habitusával össz-

hangban) arról a felfogásról, melyet az avantgárd törekvések alakítottak ki művészet és élet egységét illetően. A kötet írásainak diszciplináris sokfélesége, valamint egyes tanulmányok e tekintetben összetett megközelítmódja az első interdiszciplinaritásfogalmat hangsúlyozza, míg a könyv címe, illetve Mérei sajátos intenciói a másodikra irányítják a figyelmet. A kötet írásai közül a téma természetének megfelelően K. Horváth Zsolt írása az interdiszciplinaritás „avantgárd” értelmezését képviseli. A szerző szerint „...*talán e rövid leírásból látható a szociokulturális miliő, az élet és a művészet, a társadalmi reflexió és a baloldali kritizmus hálózatából szövőődő, az avantgárdhoz nemcsak mint korstílushoz, hanem mint létszemlélethez kapcsolódó beállítódás*”. (K. Horváth, 40.)

Érdemes azt is áttekinteni, hogy a könyv egyes szerzői hogyan próbálják létrehozni a kritikai megközelítés pólusait, tehát azokat a szövegperspektívákat és szöveghehelyeket, melyek segítségével distanciát alkothatnak az életmű parancsoló erejű autoritásával szemben. Ez meglehetősen nehéz feladat, több okból is. Egyrészt Mérei halála után húsz évvel sem érett meg az idő az objektív megközelítésre, Mérei „Tanár Úr” rendkívüli és sokat idézett szociális penetranciája még a halálon túlról is jelen van és hat. Másrészt a kötet legtöbb szerzője Mérei barátja, kollégája, tanítványa volt; jellemzőnek tekinthető, hogy sok szerző – a természeténél fogva kultikusabb és apologetikusabb – MÉREI FERENC EMLÉKKÖNYV-nek is munkatársa volt, és (talán ezért is) az EMLÉKKÖNYV (ha szabad így általánosítani) apologetikus hangneme és az ÉLET-MŰ diskurzusai között csak csekély távolság észlelhető. De mi-féle (latens) kritikai pólusokról van szó? Erős szerint Mérei tudományos habitusa és módszerei nem felelnek meg a szociálpszichológia főirányának, így rámutat az életmű valamiféle különutas megkésettiségre, folytathatatlanságára, *perem*jellegére is. Ugyanakkor Erős viszonylagossá teszi a megállapítás élet azzal, hogy azt a paradigmát, mely Mérei örökségét félreszorítani látszik, személytelennek, redukcionista, mechanikusnak, technicistának, végső soron ellenszenvesnek írja le. „*Szociálpszichológiai munkásságát azonban egyre inkább az a veszély fenyegeti, hogy élő történelem helyett történelmi kuriózzummá válik. [...] A dominánsan kognitív szemléletű főáram nem tud mit kezdeni az »élmény« fogalmával, mivel főleg dekontextualizált*

hatásokkal és válaszokkal foglalkozik. Még kevésbé tud mit kezdeni az »együttlenség« vagy a közönség fogalmával, mivel középpontjában mindmáig az elszigetelt, absztrakt individuum áll.” (Erős, 152.; kiemelés az eredetiben.)

Veres András ugyancsak nincs könnyű helyzetben, amikor Mérei Ferenc irodalomszociológiai munkásságát kell elhelyeznie a professzionális irodalomtudomány összefüggéseiben, hiszen az utóbbihoz képest Mérei koncepciói egyrészt kissé önkényesek és elnagyoltak, másrészt nem éppen műcentrikusak, sokkal inkább a műalkotásokba foglalt lélektani helyzeteket, típusokat, törvényszerűségeket modellezik. Veres tanulmányában a kritikai szándék még áttételesebb, ugyanis Balassa Pétert idézi, aki Mérei RÍTUS-elemzését azért tartotta modellértékűnek, mert Mérei írása arra hívta fel a figyelmet, hogy Bergman filmjében a vizsgálóbíró csak „tudományosan” értelmezte („nyomozta”) az artiscsoport darabját, melyet betiltani készült, ahelyett, hogy azonosult volna a művészek szempontjaival. Egyébként Balassa – végső soron – a filmbeli vizsgálóbíró halálát is ebből a hermeneutikai tévedésből vezeti le.² Veres András, amikor elhatárolódik a „szakszerűséget” és a katarikus „élményt” egymással szembeállító Balassa értelmezésétől, akkor Mérei módszerével szemben is óvatos distanciát képez. „Az gondolom, csupán annyi igazolható ebből a szép konstrukcióból, hogy Mérei valóban az életre kérdezett rá a műalkotásokban, elsősorban a szereplők és a narrátor magatartását, viselkedését elemezte.” (Veres, 218.) A műalkotásokat Mérei csupán az élmények illusztrációinak tekintette (vö. Veres, 216.), továbbá éppolyan szuggesztív, ám (legalábbis a strukturalizmus fogalmi precizitásához képest) elnagyolt terminológia jellemezte, mint az idézett-hivatkozott Balassa-szöveget. Erős Ferenc és Veres András példaként idézett pozícióit illetően nem azt tartom lényegesnek, hogy „tudományos” szempontból mennyire helytállóak és következetesek, inkább annak felismerését, hogy Mérei örökségének értelmezése következetesen a „szakszerűség” és az „élet” kategóriáinak keresztmetszetében körvonalazódik, olyan kontextusban, melyben a „szakszerűség” pozíciója felülíródik az „élet” javára. Ehhez ké-

pest Erős és Veres kritikai hangot is képvisel, mint ahogy írásaik zárófejezetében is jelen van – a visszatekintés rezignált hangja mellett – az objektív mérlegelés igénye is.

Néha az idézett dokumentumok szólnak kisé másról (mintha „az írónak félreszaladna a tolla”, hogy Salingert idézzük), mint amiről az adott összefüggésben kellene. A kívülálló számára gyakran tanulság nélküliek a Méreivel kapcsolatban felidézett emlékek; valóban a „szubkultúra”, az „együttlenség élmény”, az „utalás” fontosságára hívják fel a figyelmet: ugyanis túlságosan szubkulturálisak és utalásosak, túlzottan belterjesek. Ahhoz, hogy az olvasó érthesse valamelyest, hogy az emlékezők miről is beszélnek, kétféle utalásrendszert is fel kellene fejteni, az egyik a Mérei személyéhez kapcsolódó utalásrend, a másik pedig a vizszaemlékezővel megessett történet kontextusa. Máskor az idézett dokumentum sugall másféle értelmezési irányt, mint amely a Méreivel kapcsolatosan körvonalazott képpel összhangban lenne. Példa erre a Hermann Imréhez intézett levél, mely a pszichoanalízist betöltő Mérei ridegségéről, hatalmi pozícióból eredő fölényéről beszél,³ és nem valamiféle nagyvonalúságot vagy megengedő attitűdöt sejtet, mint ahogy a Mérei és Hermann kapcsolatára vonatkozó kötetbeli megjegyzésekből következik.

4

A fenti szempontok a kultuskritika kérdését is érintik. A kultuskutatás és a benne foglalt kultuskritikai szemlélet a nyolcvanas évek végén jelentkezett, és nagyon rövid idő alatt a hazai irodalomtudomány egyik (ha ugyan nem legfőbb) sikerágazatává vált. Jelentősége vitathatatlan; mind a társadalomtudományok módszereinek az irodalomkutatásba történő integrálása szempontjából, mind pedig magyarázóerejét és eredményeit tekintve rendkívül jelentős irányzatról van szó. Ugyanakkor nap-

³ Lásd: „A pszichoanalízis megrostálásának munkáját azoknak kell elvégezni, akik ehhez értenek – elsősorban Önnek. Ilyen munka még részleteiben sem napok vagy hetek kérdése. Én a magam részéről türelemmel és bizalommal várom azokat a cikkeket, amelyeket Ön fog írni, és amelyek a pszichoanalízis túlkapásait bírálják majd éppen a Marxizmus–Leninizmus szemszögéből.” Levél Hermann Imrének (1948. március 22.). ÉLET-MŰ, 265.

² Lásd: Balassa Péter: MÉREI FERENC MŰELEMZÉSEI, AVAGY A DRAMMA GIOCOSO. EMLÉKKÖNYV, 92–97.

jainkban kezdenek felerősödni a módszerben rejlő destruktív mozzanatok, a kultuskritika egyes megnyilvánulásaiban hovatovább *ideológiai kritikává* alakul át; nem a kultuszba foglalt kulturális jelentések felfejtésére törekszik, hanem rejtett mozgatórugók leleplezésére, a különlegesség elítélésére és így tovább. Itt arra a dilemmára szeretnék utalni, hogy (egyrészt) nem feltétlenül szerencsés egy életmű tartalmi-szakmai alkotóelemei felett ítélni a kultusz alapján, másrészt viszont Mérei öröksége, illetve a hozzá kapcsolódó kultikus beszédrend hihetetlen erővel szólítja fel az elemzőt a kultuskritikai megközelítésre, annál is inkább, mert az életművet hordozó, magukba foglaló szövegek, illetve a kultusz elemei erősen áthatják egymást.

Méreivel kapcsolatban az efféle megközelítés érvényesítésére bátorít („csábít”) számos körülmény. Ilyen egyrészt az, hogy a vele kapcsolatos átfogó igényű, ambíciózusabb értelmezési kísérletek (az 1989-es EMLÉKKÖNYV, az 1999-es BUKSZ-tiszteletkőr, illetve az ÉLET-MŰ) címüket, egyes megállapításaikat, koncepciójukat tekintve jól észlelhető, következetes, valamint kontinuos kultuszképzési és őrzési törekvéseket testesítenek meg; így egyébként a kultuszrendnek nem csak szöveges reprezentációi, hanem *relikviái* is. Megfigyelhető a kultusz működésére utaló *szokásrend*, továbbá a kultikus nyelvhasználat kiformalódása is. Fontosnak tartom e kultusz valóban szembetűnő folytonosságát; már Mérei életében kibontakozóban volt, és azóta is (valóban rituálisan újra és újra megerősítve) működik. Egyébként a jelen kötettel kapcsolatban egy érdekes felismerésre nyílik alkalom: K. Horváth Zsoltnak a Törzsre vonatkozó elemzéseiből látható, hogy a Törzs és a Rendezvényirodalom működésén belül milyen sokféle, etnológiai fogalmakkal pontosan leírható rítus, szokás, ünnep és egyéb esemény létezett, a Mérei körül kialakuló kultusz e szokásrend variálódásának is tekinthető. Így K. Horváth Zsolt írása a Mérei-kultusz sajátos genealógiájára, illetve a kultusz szokásrendjének etnológiai, kulturális antropológiai jelentéseire is rámutat. Illetve: genealógia és érvényesség ezen a ponton egymásba olvad; ahogy a Törzs – Mérei tanúsága szerint – Durkheim társadalomtana nyomán kapta elnevezését, úgy a kultuszkutatás is (legalábbis részben) a valás- és társadalomantropológia útmutatásai

nyomán ismeri fel az áthatolhatatlannak tűnő diskurzusszövevényekben a kultikus alkotóelemeket.

E helyen utalnék egy további – a kultuszképzés és a kultuskritika szempontjából is izgalmas – kérdéskörre, amit a „hálózat mítoszának” fogok nevezni. György Péter *Az Ó-ÚJ VILÁG* című (a Mérei-kultuszt ápoló, de bizonyos kritikai potenciált is magába rejtő – könyvében van egy fejezet, ahol a szerző a Kádár-korszak értelmiségi szubkultúrájának természetéről értekezik.⁴ A „teljesítménynélküliség” kultúrájával kapcsolatos megállapításai kissé talányosak, hiszen György Péter e fogalom alatt többféle magatartást, illetve jelenséget is értelméz. Az egyik a társas kapcsolatok szellemi tőkére történő átváltása, anélkül, hogy az efféle „konverztások” haszonélvezője objektíven megragadható (és ami *Az Ó-ÚJ VILÁG* visszatekintő perspektívájából még fontosabb: *maradandó*, azaz leírt vagy publikált) szellemi teljesítménnyel rendelkezne. György Péter a társasági eszmecsereikben, látványos gesztusokban kimerülő, azokban mintegy nyom nélkül ellobbanó „életművekre” utal, de érdekes módon e megállapítások szövegkörnyezetében kerít alkalmat arra is, hogy Mérei Ferencről, a Törzsről, a Rendezvényirodalomról is beszéljen. Lásd: „mindenképpen veszteségnek éreztem volna a teljesítménynélküliség kérdésének áttekintését a Törzsre való visszapillantás, annak rövid felelevenítése nélkül”.⁵ Méreit illetően nyilván nem az empirikus értelemben veendő „teljesítménynélküliségről” van szó (hiszen köztudottan teljesítménymániás volt, és ennek megfelelő jelentőségű tudományos életművel rendelkezett); György Péter itt inkább arra utalhatott, hogy a (politikai-kulturális) kirekesztés, a társadalmi perifériára való kiszorulás általában véve hogyan válhatott egy alapvetően rituális természetű cselekvésrendekben, illetve beszédmódokban megtestesülő teljesítménytípus és egyúttal habitus kimunkálójává. György szerint „baráti köre, a Törzs által kifejlesztett rendezvényirodalom a kézíratos, féllegális, orális kultúra egyik legnagyobb értékű teljesítménye volt – a teljesítménynélküliség sivatagában”.⁶

⁴ Lásd: György Péter: *Az Ó-ÚJ VILÁG*. Magvető, 1997. 87–97.

⁵ Uo. 92.

⁶ Uo. 89.

Az Ó-ÚJ VILÁG nyomán kezdtem el azon gondolkodni, hogy a sokat emlegetett, egyre mitikusabb fényben feltűnő Kádár kori értelmiségi „underground” – mint szociális kapcsolatrendszer, mint értelmiségi hálózat, mint félig komoly, félig karneváli „szalonkultúra” – valójában két értelmezési szinten is megragadható. Az egyik szint a voltaképpeni szubkultúra, az adatolható és dokumentálható empirikus-történeti képződmény volt. A másik szintet sajátos imaginárius térnek tekinthetjük, melyben az értelmiségi „underground” a történelmi és társadalmi önmegértés eszközeként értelmezhető, illetve (itt utalok vissza György Péter eszmefuttatásának kritikai élére) egész egyszerűen egy speciális *értelmiségi ideológia* volt. Ezzel természetesen visszaérkezünk az ideológiai kritikaként is fungáló kultuskritika területére. A fenti fejtegetés alapján leválaszthatunk az ÉLET-MŰ szövegeiről egy olyan diskurzusréteget, mely egyrészt segít rekonstruálni a „társas teljesítmény” fogalmának és szempontjának az értelmiségi ideológiákban betöltött szerepét, tehát azokat a kategóriákat, szempontokat, kereteket, melyekkel egy valamikori (mitikus értelmezői perspektívában: hajdankori) kulturális közeg résztvevői saját helyzetüket, szerepüket, vágyaikat, utópiáikat megfogalmazták és másoknak (így az utókornak) közvetítették. Az örökléte merevítés kultikus-bálványozó gesztusa vagy a kommunikáció kulturális gesztusa – ez a két pólus, melynek termékeny dilemmákat magába foglaló erőterében az ÉLET-MŰ-kötet írásai elhelyezkednek.

5

A kötet jó alkalmat teremt ahhoz, hogy az olvasó elgondolkodhasson az *oeuvre* szövegeiről, mint szövegekről, illetve a bennük foglalt textuális *víziók* szövegszerű összetettségéről. Az ÉLET-MŰ e szempontból egy sajátos (textuális, műfaji és imaginárius jegyeken keresztül megragadható és értelmezhető) tér megtestesülése, illetve az ebben felismerhető szövegtípusok speciális antológiája vagy archívuma is. A kötet koncepcióján és egyes írásain keresztül plasztikus körvonalat nyernek és kiemelkednek az egyes szövegcsoportok: a szaktanulmányok és monográfiák, a börtönnapló, az így-úgy szamizdatnak tekinthető szövegek és vé-

gül az „orális kultúra”, a Méreit övező legendakör alkotóelemei. Ha az archívumban őrzött szövegtípusokat próbáljuk jellemezni, akkor jól látható, hogy ezek textuális szerveződési módjukat és zsánereiket tekintve, illetve az általuk implikált nyilvánosságok minőségét és terjedelmét tekintve egyaránt különböznek-különbözhetnek egymástól.

A szakmai „első” nyilvánosság terében jelennek meg, és különféle kiadásokban jól hozzáférhetőek Mérei nagy művei, legyenek ezek könyvek (monográfiák) vagy szaktanulmányok; ilyen például A GYERMEK VILÁGNÉZETE, AZ EGYÜTTES ÉLMÉNY, a GYERMEKTANULMÁNY, a KÖZÖSSÉGEK REJTETT HÁLÓZATA. Mérei irodalmi nyilvánosságának különleges részét és legszélesebb körben ható rétegét képezi két társszerzős könyv, az egyik a GYERMEKLÉLEKTAN (mely ronggyá olvasva, salátává lapozva, folyóméterszámra áll a tanárképző főiskolák és a pedagógia tanszékek könyvtárainak polcain), illetve a számos kiadást megért, a szocializmus kulturális normáit a gyermeki világgépbe integráló ABLAK-ZSIRÁF gyereklexikon. Mérei gyermeklélektani munkásságnak kitűnő elemzője szerepel a könyvben (Nemes Livia: GYERMEKLÉLEKTAN ÉS GYERMEKÁBRÁZOLÁS MÉREI FERENC MŰVEIBEN), viszont az ABLAK-ZSIRÁF-ról sajnos nem írt senki, pedig parádés lehetőséget kínált volna a Méreit és korát meghatározó szociokulturális, politikai és esztétikai kontextusok elemzésére. Ugyanakkor az ABLAK-ZSIRÁF generációkon keresztül érvényesülő, kitörölhetetlen hatását bizonyítja egy érdekes szépirodalmi mutáns vagy replikáció, Zilahy Péter nagy nemzetközi sikert arató könyve is.⁷

Az eddig említettektől eltérően az illegális közegében keletkezett és ennek auráját remekül őrzi az a szövegkorpusz, mely a börtönben íródott, és a LÉLEKTANI NAPLÓ nevet viseli. (Gerő Suzsa, Gádor Anna, Virág Teréz írásai a kötetben a napló szaktudományos kérdéseit elemzik; Litván György MÉREI A BÖRTÖNVILÁGBAN című mesteri esszé-tanulmánya pedig a mű kényszerű háttérül szolgáló börtönkon-

⁷ Lásd: „Az ablakzsiráf egy képeskönyv volt, amelyből olvasni tanultunk, amikor még nem tudtunk olvasni. [...] Az ablakzsiráf közérthető módon tárta elénk a világot ábécésorrendben.” Zilahy Péter: AZ UTOLSÓ ABLAKZSIRÁF. Ab Ovo, 1998. 4.

textus megrajzolására vállalkozik.) Ez a könyv valóban unikum, még a szovjet érában keletkezett szamizdat könyvek, újságok, kiadványok sorában is. Nem is egyszerűen a hivatalostól elkülönült privát szférában, hanem egyenesen a börtöncellában íródott, a legteltesebb titokban; ráadásul erről a könyvről joggal állítható, hogy nemcsak egy értelmiségi habitus vagy magatartás emlékműve, hanem valóban jelentős szaktudományos értékekkel is rendelkezik; a börtönaura, az illegalitás legendáriuma *nélkül* is kiválóan megállja helyét a piacon. Azt is megkockáztathatjuk, hogy Mérei Ferenc (innen is, onnan is csipegető, így nagyvonalúan eklektikus) művészeti-elektani munkásságában talán fontosabb és maradandóbb helye van a lélektani napló vizsgálódásainak, mint Mérei kifejezetten művészetpszichológiai tárgyú tanulmányainak.

Mérei nem nyilvános, ám nem feltétlenül illegális vagy szamizdat jellegű írásai közé sorolhatók azok a szövegek, melyek a Rendezvényirodalom keretén belül jöttek létre. Ezek a szövegek több szempontból is érdekesek az utókor számára, hiszen egy speciális értelmiségi szubkultúra, a Törzs életéről és rítusairól tudósítanak; továbbá izgalmas szociokulturális hátterét alkotják Mérei utalásméletének, és – noha Mérei többször hangsúlyozta, hogy ő nem szépíró – jelentős irodalmi és irodalomtörténeti értékekkel is rendelkeznek. Ezekből az EMLÉKKÖNYV, illetve az ÉLET-MŰ egyaránt közölt szemelvényt, sajnos valamilyen okból ugyanazt a szöveget. Mégis fontos adalék az életmű efféle kérdései iránt érdeklődő számára, hogy az újabb kötet közli a Rendezvényirodalom keretén belül keletkezett szöveggyűjtemények tartalomjegyzékét, ami bizonyos mértékű tájékoztatást nyújt a korpuszról. Végül itt kell említenünk az életmű sajátos szóbeli-anekdotikus regiszterét is, mely a Méreivel kapcsolatos mítoszokat, legendákat, anekdotákat, valamint a tőle származó megjegyzéseket, történeteket, instrukciókat stb. tartalmazza. A „Mérei-legenda” diskurzuselemeit csokorba szedi és rendszerezi Borgos Anna már többször említett bevezető tanulmánya, de természetesen találhatunk efféleket a kötet többi írásában (így Litván György, Bagdy Emőke, Fonyó Ilona és mások írásaiban) is.⁸

A kötetet a Mérei személyéhez barátként, tanítványként közel álló Forgács Péter tervezte, aki 1987-ben fejezte be az idős mesterről

készített kiváló portréfilmjét (EPIZÓDOK M. F. TANÁR ÚR ÉLETÉBŐL). Úgy vélem, hogy Forgács Péter a könyvön egyértelműen elhelyezte szellemi „ujljenomatát”: a fényképekből és szöveges dokumentumokból, fontos tényekből és jellemző apróságokból építkező kötet úgy értelmezhető, mint nagy ívű szöveges-vizuális „fikció-esszé” (hogy Beke László szellemes, bár eredetileg másféle kontextusban használt műfaji kategóriáját idézzem); mely esszé Forgács filmjeinek talált-megőrzött anyagokból építkező, azokat újateremtő-megszóllaltató világára emlékeztet. A könyv külalakja – mely első kézbevételere kissé puritánnak látszik – az eddig vázolt, az ÉLET-MŰ koncepciójához kapcsolódó problémákat is tükrözi-idézi. A külső borítóra fényképezett darócszövet (?), az archaizálónak tetsző írógépbetűk, az újrahasznosított papírból készített kötéstábla, valamint a hátsó védőborítón látható töredék a LÉLEKTANI NAPLÓ-ból (a börtönben barkácsolt ceruza fényképével): mindez puritánságával egyetemben is látványos munkát eredményezett. Felidézi Mérei életművének politikai-szubkulturális, illetve szaktudományos dimenziókra tagolódó megkettőzöttségét, és mindezt vizuális eszközökkel úgy egyesíti, hogy a börtönkontextus hangsúlyozásával az *előbbi* erősíti meg. Nem azt mondom, hogy másféle koncepció jobb lett volna (sőt nekem kifejezetten tetszik), de kétségtelen, hogy e koncepció a kötetnek azt a dimenzióját erősíti, mely egyébként is uralja a könyv írásait. E gesztusok az öröklétbe merevítik (így szó szerint is „bálványozzák”) az életmű egyes tendenciáit, a hangsúlyt az életművön belül ismét az életre helyezik; illetve oly módon kettőzik meg az életművet, hogy az élet kisebb-nagyobb eseményei (szerelmek, barátságok, hatalom, bukás, illegalitás stb.) a tudományos munkásságot színesítik, a szakmai szövegek viszont úgy allegorizálódnak, hogy az életpálya politikai és egzisztenciális tanulságait beszélik el.

Havasréti József

⁸ Az „élet-mű” efféle dimenzióit rajzolja meg Konrád György VIGÁZZ RÁ, ÉRTÉKES EMBER! című szép esszéje is, mely eredetileg az emlékkönyvben szerepelt, lásd MÉREI FERENC EMLÉKKÖNYV, 108–111. Új közlése Konrád György: CSODAFIGURÁK. Noran, 2006. 135–142.

TALÁNYAINK ÖSSZESSÉGE

Robert Walser: A Tanner testvérek. Regény
Fordította Nádori Lidia. Utószó Báthori Csaba
Scolar, 2008. 299 oldal, 2950 Ft

Robert Walser: Jakob von Gunten. Napló
Fordította Bán Zoltán András. Utószó Báthori Csaba
Scolar, 2006. 175 oldal, 2200 Ft

Mintha egy nem létező világ terheit cipelné az író, ahol a súlyok nem az elbeszélő tudatában fejtik ki hatásukat, hanem valahol távolabb, az ő hiányának terében, hogy ekként is könnyebbé tegyék a regénybeli előrehaladását, de ezáltal lehetetlenné váljék számára a művészet magánycspadának elkerülése. Robert Walser éppen száz évvel ezelőtt írt két legjelentősebb műve egy sajátos logikájú, tapasztalataiban különös világba vezet minket. Bár jelesebb kortársai (Musil, Kafka, Hesse) elragadtatással fogadták a megjelenésük idején, igazi sikert csak ötven év múltán arattak.

A TANNER TESTVÉREK (1908) ma is komoly fejtörést okozhatna egy kiadónak, ha ismeretlen szerző műveként olvasná. Az elbeszélés spontán hangja, a történet szertelenségei, indokolatlan kihagyásai próbára teszik a mai olvasót is. Mintha olyan színházban lennénk, ahol hiányzik a színpad, és minden fontos esemény változó intenzitással megrajzolt helyszíneken játszódna. Valójában az elbeszélő képtelen arra, hogy saját életének az eseményei számára valóságos tereket építsen, egy olyan állandó színpadot, ahol a gondolatai a maguk összefüggéseiben érvényesülhetnek. Mert e korábbi regény szinte hivalkodik a regényszerűség formai kötöttségeinek a felrúgásával.

Bár a kezdet lenyűgöző: Simon, a főhős élete leghőbb vágyaként jellemzett állásért jelentkezik egy könyvesboltban, majd néhány nap múlva íróasztala kényelmetlenségére hivatkozva felmond. Mint megtudjuk, sokadik próbálkozása ez már az életben. Csak lassan, véletlenszerű kalandok sorozatán keresztül értjük majd meg, hogy a regénynek nincs szerkezete, az eseménysor, amit egymás mellé fűz, nem rendeződik történetté. Elszigetelt és esetleges. Mintha fontosabb dolga is lenne Walsernak a regényírásnál: az életért harcol, vagy legalábbis a létezés értelmezésével birkózik folyamatosan. Meggyőződése lehet, hogy ez a művészet vagy irodalmi alkotás legfontosabb kér-

dése, ezért regényelméleti és technikai dolgokkal alig bibelődik.

Néhol egészen a dilettantizmus szélére sodródik, hogy máskor a múlt század legnagyobb regényeivel vetekedő részleteket is papírra vessen. Izgalmas és néhol fárasztó olvasmány A TANNER TESTVÉREK. Olyan hófokú lelkesedés járja át az elbeszélőt az élet tüneményeit, a természet és az emberi jelenség csodáit illetően, ami néhol már anakronisztikus az ábrázolt valósághoz képest. Mivel nincs színpad, az olvasó is sodródik az író gondolataival, vele együtt érzékeli az élet és az én dolgainak jellegzetes walseri paradoxonjait, és talán ez a könyv legnagyobb erénye, mintha egy Kafka nagyságrendű alkotó feljegyzéseit, gondolatait olvasnánk.

Ez az életöröm, a világra való panteisztikus rácsodálkozás erejében és harsányságában leginkább Van Gogh lelkesülségével rokon. A főhős, Simon szüntelen pipatömködése, a festő báty, Kaspar iránti elragadtatása, a festmények hangulatának ábrázolása is a Gauguin társaságára vágyódó holland mestert juttatja az eszünkbe, leveleinek stílusa is közel áll a regény gyermekien naiv életszemléletéhez. Walser úgy dolgozik ezen a regényen, mint egyik epizódfigurája a festményein: „*Erwin alig haladt előre: valóban, erejét felőrlték a művészet iránti vágyakozás kicsapongásai.*” (44.) A regény legfontosabb címszavai lehetnének: a szolgaság, a szabadság és a művészet. Néha az elbeszélő olyan határozott körvonal nélküli lény lesz, aki képes a világ átfogóbb, mélyebb értelmezésére, de nem önmaga számára szerez belőle birtokrészt, hanem egy virtuális vagy valódi közösség, a Tanner testvérek számára, akik vele szinte közösen éreznek, gondolkodnak és szeretnek. Simon, a legfiatalabb, igazi léhűtő, aki az elkötelezettségtől való félelmében nem képes besorolni a társadalmi elvárások akoljába. Úgy gondolja, amíg egyik helyen időzik, a másik helyen millió lehetőségtől esik el. Az egyetlen elviselhető létezés számára a szolgálát (mint a hagyomány által szentesített archaikus kapcsolat), amikor egy másik személyiség akarátában feloldódva képes önnön énjét hasznossá tenni. Kapcsolata az emberekkel (testvéreivel és a nőkkkel): kapcsolata önmagával. Csak másokon keresztül képes önnön lényével érintkezni: „*Nem bánom, hogy olyan fickó vagyok, aki más emberek kegyétől függ, mert általában is szívésen függök másvalakitől, hogy szerethessem ezt a va-*

lakit, és azt lessem, vajon nem játszottam-e el a jó-ságát.” (122.) Talán nem véletlen az a nagyfokú hasonlóság, amit a buddhista gondolkodó Csuan-g Csi ír a VIRÁGZÓ DÉLRŐL című könyvében: „Nekem van valakim, akitől függök, s attól vagyok ilyen. S akitől én függök, annak szintén van mitől függenie, s attól olyan. [...] Hogyan ismerhetném meg azt, ami ilyenéne tesz? Hogyan ismerhetném azt, ami nem tesz ilyenéne?”

Ugyanakkor a testvérek többnyire távol élnek egymástól, hiszen egylelkűek lévén, alig is bírják el tartósan egymás közelségét: „Mindannyiunkban van valami kissé nehézkes vonás, és hátrányt jelentene, ha kötelekben mennénk az emberek közé.” (22.) Carl, Kaspar, Hedwig és Simon lelkileg teljesen összeérnek, amit az egyik tesz, érez, gondol, azt a másik ugyanúgy életanyagává szublimálja. Furcsa női kar is kapcsolódik hozzájuk, a fivérek szeretői, a szállásadók köréből, akik ugyanabban az elragadtatásban élnek, ugyanabban az énnélküliségben. Mint ha lényük bizonytalansága erőt merítene abból, hogy lelkileg közösek, s valamennyien feloldódnak egy meghatározhatatlan Egyben. „A cégvezető olyan férfi volt, akit tisztelhettem, ez nagyban megkönnyítette munkámat, amelyet amolyan halk, kellemes álomban végeztem” (250.) – vallja Clara, Klaus szeretője.

De Simon nemcsak „szolgalelkű”, a szabadságot mindennél fontosabbnak tartó csavargó, hanem olyan ember is, aki igazából a túlsó parton él, és számára lehetetlen, hogy átjöjjön a folyón, hogy belépjen az igazi életbe, mert akkor elveszítene a függetlenségét, amit csak a szolgálattal képes formába foglalni. Azért szolgál olyan szívesen, hogy a szabadságát megőrizze. Mindenki tudja róla, hogy mennyire esetleges az e világba való beágyazottsága, úgy is bánnak vele, a hétköznapi dolgokban veszélytelennek, súlytalanannak, senkinek érzik. Ezért engedik olyan közel magukhoz a nők, lénye biztosságot sugároz, anélkül, hogy bármilyen veszélyt jelentene. Robert Walser és Simon tragédiája, hogy senki nem mondja meg nekik, hogy valamilyen meghatározhatatlan illúzió foglyai, miközben ők azt hiszik, talányaik összessége kitesz egy személyiséget. Szép példája ennek az ötödik testvér, Emil sorsa, aki évek óta tébolydában él. Egy kocsmában idegenek róla beszélgetnek, ebbe kapcsolódik bele Simon, alig meglepve, hogy testvére élettörténetét hallja. A családi háttérrel okolják a törté-

tekért. Mire Simon tiltakozik: „Kérem, nézzon ide, milyen kézmozdulatot teszek: így, így! Ebben rejlik az ok.” (202.) Walser nem sejtette, hogy eféle magyarázata majd a nyelvjátékokban milyen filozófiai megerősítést kap (Wittgenstein, Moore).

A TANNER TESTVÉREK írója olyan vadászhoz hasonlít, aki kihelyezi ugyan a csapdákat, de esze ágában sincs begyűjteni a zsákmányt. Sokszor magáról és az általa teremtett szituációról megfelelően egyszerűen csak továbblép, más vidékeket keres fel.

Egy évvel később megjelent regényében (JAKOB VON GUNTEN, 1909) Walser kísérletet tesz újfent, hogy immár a regény „hagyományosabb” eszközeivel, egy stilizált világban, az eseményeknek egy sajátos színpadot (iskola) teremte, feldolgozza azt az életanyagot, vagy legalábbis újraértelmezze, miért képtelen az én arra, hogy valóságos teret szakítson ki magának a világból. Itt egy regény erejéig Walser törekvését siker koronázza. Jakob bevarrja magát egy zsákba, amikor belép a Benjamenta Intézetbe, amely látszólag egy börtön és egy lakatanya elegyes keveréke. Szabad elhatározásából jön ide, hogy érlelődjek, hiszen itt semmit sem lehet tanulni, itt csak belső fejlődés, lelki érés lehetséges. Megkülönböztetett helyzetben van a tanulók között, mert míg a többiek eljártsszák, hogy szabadok (de lényegében rabok), addig Jakob nagy élvezettel alakítja a szabadságától megfosztott, rendszabályok közé kényszerített tanulót, holott ő csak a foszlányokban létező személyiségét akarja ezzel helyreállítani. Walser meggyőzi az olvasót, hogy alapvetően vereségre születünk, és ezt a vereséget teljes tudatossággal vállalnunk kell. Csak az tud hallgatni, aki megértett mindent, és annak nem lehet más erkölcsi normája, mint a hallgatás. Önmagunk semmisségén nem léphetünk át, ez a tananyag és a feladat, amin dolgoznunk kell. Ez nem az élet iskolája, hanem a szubjektum menekülése és önmaga felszámolása. Az én képtelen arra, hogy magába engedje a világot, mert túl erős a kihívás a számára. Be kell lépnie a világba, szolgává kell lennie, de most már nem egy ember szolgáivá, ami egy kissé az áruhás királyfi szerepéhez hasonlított – amin keresztül a szabadságunkat megszörzve önmagunk maradhathunk –, hanem Szolgává, aki tudatát alacsonyrendűségében, semmisségében adja a világnak, mint egy ter-

méket, használati tárgyat, amit eladhatnak, kibérelhetnek. Az író érzékenysége és intellektusa képessé teszi arra, hogy ezt kíméletlenül felismerje, és nekikezd az én lerombolásának, ugyanakkor morális ízlése megóvja, hogy másikat, hamis intellektust építsen. Walser saját, keserű sorsából merít, önismerete, szemlélődő világlátása a tananyag. Csak olyan helyzeteket, lehetőségeket fogad el, amelyekben zavartalanul értelmezheti önmagát.

A legsúlyosabb megértés számára a hallgatás. (Itt másodsorra is érinti a vele szinte egy időben erről gondolkodó Wittgenstein filozófiját.) A beszéd, az írás a hallgatás előzménye, önmaga (talán a hallgató önmaga) jobb megértését szolgálja. Cseveg, vitatkozik, elmélkedik, leírja álmait, feltérképezi a vereségre ítél ember lehetőségeit. De ezek mind negatív lehetőségek. Kizárólagosak abból a szempontból, hogy mindig csak belső utakat ismerhet meg (lásd buddhizmus), a külső lehetőségektől elzárkózik. „*És én éppen ezt, mindenekelőtt ezt a nem-fecsegő elemet nevezem képzettségnek.*” (74–75.)

A regény legbeszédesebb és legmélyebbre hatoló jelenete, amikor bátyjával, az itt is festőként ábrázolt Johannel találkozik a mindenebből kiforgatott, szolgaságra vágyakozó Jakob. Bátyja óvja őt a saját, polgári világától. „*Ott fém, ott különös levegő honol. Hidd el, ott az elégedettség légköre uralkodik, és ez gátol és beszűkít egyben. Remélem, nem egészen értesz, mert ha teljesen megértenél, öcsém, az voltaképpen borzalmas volna.*” (61.) Az elkötelezettek, a társadalomban hivatást és feladatot kapottak kínzó tériszonya és a „senkik” világának magasságiszonya rejtélyes módon valahol összeér. Itt van tehát az a súly, ebben a magasabb, intellektuális szférában, ahová Jakob ugyan nem juthat el, ami azonban megbénítja, és lehetetlenné teszi, hogy mozgásának irányja legyen, anélkül, hogy kapcsolata lenne vele, visszaveti egy éretlenségi állapotba. Nagyszerűen ábrázolja ezt a paradoxont Nicolai Hartmann: „*Ha az értelmet a tényszerűben mint olyanban keresi, akkor ott keresi, ahol nincs, vak módjára tapogatja azt, ami éppen a keze ügyébe kerül. Ha a világ túlsó oldalán keresi, akkor ott keresi, ahová ő maga nem ér el. [...] Mindkét esetben üres kézzel távozik.*” (ÉRTELEMADÁS ÉS ÉRTELEMTELJESÜLÉS. In: LÉTELMÉLETI VIZSGÁLÓDÁSOK. Gondolat, 1972. 461.) „*A tömeg, ez a mai kor rabszolgája, és az egyes*

ember rabszolgája a nagyszabású tömeggondolatoknak” (62.), mondja a báty a beszélgetés végén, amit akár Thomas Bernhard is írhatott volna.

Mi a személyiség? Mi a haszna, értelme, célja?

Míg Simon kiszolgáltatja magát a világnak, eufóriával fordul felé, nem tudja, hogy ki is ő, és a világra bízva a döntést, de mégis retteg ettől az ítélettől, addig Jakob egy ún. iskolába menekül, idegenekre testálja magát, hogy szolgává tegyék. A Benjamenta Intézet A PER logikája szerint működő tanulóiskola. Amíg ott „*az eljárás maga válik ítéletté*”, itt a tananyag lassan magára ölti az élet attribútumait. Míután Kafka kedves írójának nevezte, kétségtelen, hogy műveiben Walser regényeinek egyes elemeit felhasználva építkezett. Ilyen a Benjamenta iskola belső logikája, az alvó tanárok képe, a láthatatlan lakosztályokról szőtt képzelgés, ami a KASTÉLY világot idézi, az egyes szereplők idegenkedése, amely minden átmenet nélkül olykor gátlástalan intimitásba fordul. De Gombrowicz is sok-sok elemét felhasználta ennek a regénynek, a TRANSZ-ATLANTIK egyes jelenetei szinte szó szerint emlékeztetnek Benjamenta úr és Jakob furcsa, homoerotikus viszonyára. Fontos (de talán fölöslegesen beleszótt) motívuma a regénynek a VARÁZSFUVOLA beavatásának titokzatos világa. Benjamenta kisasszony kíséri végig a szimbolikus-allegorikus állomásokon a hőst, ahol a hallgatáson kívül (amit eddig gyakoroltak), még különböző rítusoknak is alá kell vetnie magát, hogy az iskola és az élet tananyagát mélyebb vonatkozásaiban is elsajátíthassa.

A regény legerősebb gondolati vonulata azonban az alávetettség érzésének a dicsőítése, az ember semmi voltának aprólékos kifejtése. „*Sosem felejtem, hogy leszármazott vagyok, aki most alulról, egészen letről kezd, anélkül, hogy ama tulajdonságokat, amelyek a felülre kerüléshez szükségesek, birtokolná. [...] Semmiféle felszármazási erényeim nincsenek.*” (111.) Mindez a századforduló és a századvég művészsorsának képét elevenebbé, újra átgondolandóvá teszi, nem csak Kafka, Van Gogh, de akár Gulácsy Lajos, Csontváry egyre fénytelenebbé váló, önmagukra visszavetülő, hiábavaló erőszakteleink eredményét is magyarázza. Művésznek lenni akkor, ott, valamiért az emberi tudat teljes felmérésével és átrostálásával járt. Mire átvágta magát az ember a művészetekbe helyezett re-

ményein, már túlfutott azokon az emberi korlátokon, hogy más megfelelés igazolhatta volna a törekvés hitelességét.

Kraus, az osztálytárs, a tökéletes szolga, aki a bibliai ősapák kései mása, képes rá, hogy felmérje az én bensőleg érvényes határait – ezt az újfajta társadalmi igényt –, aki úgy áll jól magáért, hogy lelkét kiszolgáltatván végképp másokra bízta. Ez egyszerre archaikus és kínosan modern. A századnak majd Krausokra lesz szüksége, és mivel nem érzik sorsukat magukhoz tartozónak, énjüktől elszabadulva majd e lelkek urukat keresve járnak mindenfelé, hogy akármiként is, de szolgálatba állhassanak. Ez a fajta perverzitás, ami a század normális polgári társadalmának is a tükre, súlyos nyomokat hagy a főhős, a semmisségét végül is kéjjel vállaló és azt csáberőként kihasználó Jakob személyiségén. „Például elképzelem, milyen elmondhatatlanul szép lenne meghalni abban a rettenetes tudatban, hogy a számomra legkedvesebb lény csupa téves és sértő képzzettel rendelkezik rólam.” (23.)

Walser nyelve megkapóan egyszerű, nagy természetességgel árad és hullámoz. Modorosságtól mentes, kimondottan csak arról ír, ami bensőleg érinti, amit az írás elragadtatottsága közben a maga eleveenségében érez és gondolkodik. Mindkét fordító könnyed, alig díszített, mégis a mai nyelvnel egy kissé félmúltra régi-esített, naivabb szöveget ad az olvasó kezébe. Talán a második regény fordítójának (Bán Zoltán András) a regény tematikája és filozofikusabb, néhol erőteljesen költői stílusa miatt több bravúros megoldásra volt lehetősége (roppant gazdag már szókincsében is ez a nyelv: maku-la, átabotában, ripők lazaságok, égabrosz stb.). Míg a korábbi regény, alkalmanként, nagyon egyhangú és fáradságos olvasmány, de ez csöppet sem a fordító hibája (Nádori Lídia).

A művek dominánsan feminin érzékenysége e stílus kötőanyagaként funkcionálva megőrvák a hőszöket attól, hogy ilyen lélekkel a nyers erőszak, a zsarnoki én felé lépjenek semmisségüket meghaladva. A lágyság, az elomló kedvesség, a női szubsztancia, még ha olykor nem mentes is a homoszexuális megnyilvánulásoktól, karbantartja a már-már semmibe vagy még rosszabba hulló személyiségeket. Mikor Walser alkotóereje teljében a tébolydát és a hallgatást választotta, lényegében egy magasabb etika nevében végleg elzárkózott attól, hogy ezeket a regényeit másként is értelmezhesük.

A Benjamenta–Jakob páros úgy működik, mint egy közlekedőedény, a tanárból lassan átfolylk a tekintély a növendékbe. Ő az utolsó tanulója az intézetnek, az utolsó rab, aki kivítta a börtönőr csodálatát, fokozatosan szerepet cserélnek, Benjamenta úr válik Jakob rabjává. Hogy ez szerelem vagy bohózat, netán mitológiai kaland, hogy ők ketten elindulnak a sivatagba, kevésbé eldönthető. Walser logikáját és biblikusan művészetcentrikus gondolkodását ismerve, inkább a misztériumszerű értelmezés a meggyőzőbb. Kivonulás a művészetből (a sivatagba, mint Rimbaud), vagy ahogy Odüsszeusz indul utolsó útjára. De ők ketten, tanár és tanítvány, Herkules és a Senki, egymás felé haladnak, és az egymás felé tartó úton az ember többé nem veti tekintetét messzebbre, vagy nagyon is messzire veti. Bibliai értelemben prófétának is mehetnek a sivatagba, kivonulva a társadalomból, mint Jónás. Legalábbis ez a bizonyosság árad az utolsó mondatokból: „Isten velem lesz. Mi szükségem arra, hogy gondoljak rá? Isten azokkal jár, akik gondolatok nélkül élnek.” (158.)

Sántha József

TALÁLTAM EGY KÖNYVET

TÚL AZ ISMÉTLÉSEN

Pályi András: *Túl. In: uő: Éltem, Másutt, Túl Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2001. 248 oldal, 1190 Ft*

„Amit cselekszem, olyan, mintha az Írást akarnám gúnyolni” – tépelődik már a történet elején Havas Ármin, a meghasonlott katolikus pap, Pályi András *TÚL* című kisregényének narrátor-főszereplője, aki mellesleg épp öngyilkosságának előzményeit és következményeit igyekszik számba venni. Esetében tehát olyan elbeszélői pozícióról van szó, amit egyfelől a katolikus egyház sem támogat (eldobni az Istentől kapott életet, majd cinikusan a lélek örökkévalóságára hivatkozva, síron túli hangon előadni a védőbeszédet), másfelől a józan ész és, mondjuk, az elvárható minimális realizmus, esetleg a mimetikus irodalomfelfo-

gás értékrendje szerint ítélő olvasó sem fog méltányolni.

A narrátori önvád ilyenformán kettős értelemben is jogosnak tűnhet: gúnyirat ez a Szentírás ellen és megcsúfolása az írás szent, művészi aktusának, amennyiben egy lehetetlen elbeszélői pozíció elfoglalásával megszegi az elbeszélhetőség áthagyományozódott normáit. Elbeszélni az elbeszélhetetlent még akkor is eretnekségnek számít, ha az elbeszélő olyan kvázi-liberális hagyományfelfogással dolgozik, miszerint „[v]annak, akik szétzúzzák a formát, és vannak, akik megismélik. De szétzúznia csak annak szabad, aki újat teremt” (234.). Különösen, hogy a narrátor metarefektív kiszólása egyszerre vonatkozik a vallási rítus, a szexuális aktus és az írás hármias cselekvéstípusára, amelyek közül Havas Árminnak kettőt nem sikerül megújítania a későbbiekben kifejtendő okok miatt. Kudarcának elbeszélésével viszont olyan formai bravúrt hajt végre, amely a képzelgést a fikció gyilkos műveleteként éli meg.

Miről is van szó tulajdonképpen? Havas Ármint, az érzéki szerelem megváltó erejében csatlódott katolikus pap az elbeszélés „közönségesen csak jelen” (203.) idejében, sekrestyéjének bőrfoteljában ülve végiggondolja múltját egy olyan jövő perspektívájából, amelyben az öngyilkosságból visszajáró lélekként szemléli saját temetését. Hangsúlyozom, a történet kezdetekor Ármint a fotelban ülve képzeletben el saját jövőbeli temetését és a gyászoló tömeg reakcióit. Ez a hallucináció váltja ki belőle azt a létösszegző gondolatfolyamot, amely egy szerelmi háromszög és egy bibliai példabeszéd keretein belül papi és szeretői szerepének kudarcát elemzi végig. Az élet elvetésének hallucinációja tehát egyfelől a múlt értékelésének igényét váltja ki, és a kudarcok belátásával a tényleges öngyilkosságig vezet el, mintegy a fikció gyilkos erejét bizonyítandó.

A továbbiakban azt a folyamatot szeretném értelmezni, ahogyan Havas Ármint legyőzi a fikció, és a regény utolsó soraiban elkövetett öngyilkosságával, hallucinációját önbeteljesítő jóslatként értelmezi, végzetévé teszi.

(A halál mint új élet)

Havas Ármint létértelmezésének alapjául első misés prédikációja szolgál, amely az új élet sarjadását a mag elhalásához, a húsvét, a feltámadás és a tavasz misztériumához köti. A krisztu-

si példabeszéd (207.) allegorikusan sűríti a pap életének három dimenzióját: a vallásos szemléletet, az érzéki szerelmet és „a természet rugy-fakadás előtti mámorát”, ami a regény végére a halál pillanatává válik (206., 228., 238.). Havas Ármint első misés papként kimondja azt a parancsot, amelyet a későbbiekben saját életére fog alkalmazni, csakhogy a vallással szemben teljesen más értelemben: „Vészítsétek el önmagatokat a világ számára, hogy Krisztus testének tagjai legyetek. Ez az út a halálon keresztül vezet az életbe, a vereségen át a győzelembe, a megaláztatáson át a dicsőségre.” (207.)

Ennek a krisztusi felszólításnak egyféle értelmezése az, ahogyan Havas Ármint kiszolgáltatja magát a Lieber Viktória felől érkező erotikus provokációnak, elveszíti önmagát a vallás intézményes világa számára, és érzéki feláldozásában egy új élet lehetőségét kapja. A pap megsemmisülése mint új életének záloga, illetve kudarc, két szinten megy végbe a regényben: egyfelől nyilvánvaló tematikus utalással Viktória terhességére és tiltott-titkos abortuszára, másfelől mintegy lelki megtermékenyülésként a nő által „elültetett” gondolat mag kibomlásaként. Ezt a kettős logikát fejti ki Havas Ármint következő reflexiója: „A természet rendje, hogy a mag meghaljon, szár és kalász legyen belőle. Ha úgy halnék meg, hogy gyerekeim születne tőled, világszép Lieber Viktória! Te ültetted el bennem a gondolatot.” (228.) A gyerek utáni vágyat ugyanis Viktória sugallja szeretőjének: „És te még élélvezés előtt a fülembé súgod, hogy gyereket szeretnél tőlem. Kizárólag tőlem. Mert benne van az ölelésemben a gyerek utáni vágy, mondjam azt, hogy már késő? Még gondolni se tudok erre a későre. Inkább elhíszem, hogy valóban így lesz.” (223.)

Azzal, hogy a nő szeretőjének tulajdonítja a gyerekvágyat, mintegy új életet kínál fel számára, egy olyan lesz, amelyben a vallásos élet-érzés megsemmisülése az érzéki léletszeretet jövőjét adja neki. Ezzel azonban fel is cserélődnek a nemi szerepek, hiszen a pap egy olyan új élet gondolatával lesz terhes, amely az érzékiség bűne helyett annak misztériumát tárja fel számára. A megtermékenyítés aktusa ezek szerint nemcsak élettani, hanem lelki folyamatként is beteljesedik, ám a szöveg zárlatában mindkettő kudarcba fullad. Egrészt Viktória elveteti a gyereket, másrészt a pap öngyilkossága elpusztítja az léletszeretetet női gondolat-

magját, és az esetlegesen tovább élő lélek számára a túlvilági végső terméketlenség ürességét ígéri.

A könyv utolsó (lehetetlen) mondata: „*Szétloccsan a fejem a kövön*” (238.) nemcsak a „*mindent túlélő értelem*” (206.) tagadásaként értelmeződik, hanem a folytatás, a halál által megszerzett új élet lehetetlenségéeként is. Ez a tagadás azonban sokban a hegeli megszüntetve megőrzés műveletére hasonlít, elvégre a kövön szétloccsanó fej még reflektál saját pusztulására. Az, hogy a halál mégis inkább terméketlen berekesztődésként fogható fel, pusztán abból következik, hogy a narrátor szövegének itt van vége, ezek után nem esik egyetlen szó sem arról, hogy elért-e Havas Ármin az új élet végső dicsőségébe avagy sem. A halál nem más, mint az elhallgatás, a szótlanság – ez a könyv záró-soraiból kiolvasható tanulság, mely szembe megy ugyan a lélek halhatatlanságát próbára tevő narrátor-főszereplő vallásos szemléletével, eltörlődik azonban minden olyan értelmezéskísérlettel, amely a szöveget a gondolat továbbéléséeként fogja fel.

Ez a kettős mérce alkalmazható Havas Ármin figurájának megítélésében is: egyfelől valóban kudarcot vallott az új élet keresésében, amikor öngyilkosságában a halál terméketlenségét választotta sorsául, másfelől azonban a meredten bámuló feszület alatt képes volt megnyílni az érzékiség kihívásainak, és az isteni szépségen túl (!) megismerni az érzéki test szépségét, azaz egy olyan új életet képzelni ön maga számára, melyben leszámol mindazzal, ami a papi szerephez köti. És mint a Pályi-szövegek nagy részében, itt is teljesen mindegy (illetve jobbára eldönthetetlen), hogy valóságosan megélt-e a gyönyör különböző fokozatait, vagy pedig hallucinációiban teremtette meg önmagának az érzéki beteljesedés különböző formáit. Többek között emiatt sem válik eldönthetővé, hogy „*az a belvárosi éjszaka [...] mikor dagadóban volt a hold*” (236.), és amikor Viktória gyereket fogant tőle (231–233.), a képzelet játéka volt-e, vagy valóban megtörtént a megtermékenyülés. Akár a munkaszolgálatra elhurcolt Kálmán Stefié volt a gyerek, akár az övé, a Viktória által bejelentett abortusz mindenképp Havas Ármin pusztulásának előjele, az új élet eljövételének lehetetlensége, amely ugyanakkor a háború kiteljesedésének allegóriájaként is jelentéssé válik a könyvben.

(Ismétlődés mint folytatás)

A másik dolog, ami a narrátor-főszereplő új életének kiteljesedését gátolja, hogy képtelen eltalálni a misztériumok ismétlésfogalmának működését. Illetve amikor eltalálná, a dagadó hold termékeny éjszakáján zajló szeretkezés során, eldönthetetlen, hogy átélte-e vagy csak képzelgéseiben valósította meg az állandóan újat hozó ismétlés gyönyörét, amiért egyébként vetélytársát, Kálmán Stefit irigyli. Tulajdonképpen a Viktória–Stefi–Ármin szerelmi háromszög az ismétlés megújító erejének felismerésén, illetve működtethetőségén alapul. Az élet és az érzékiség dolgaiban jártas „*pótapa*” (216.), aki úgy játszik a nőn, „*akár egy hangszeren*” (224.), az a fajta cinizmust képviseli a pap számára, amellyel a férfi szerelmi ügyekben szerzett rutinját saját előnyére tudja fordítani. Stefi mindig tudja, hogyan kell bizonyos gyönyörkeltő aktusok ismétlése által új gyönyöröket szerezni a nőnek, míg Ármin állandóan egyszerű és megismételhetetlen (beavatási) szertartásként éli meg aktusait, vagy pedig arra kényszerül, hogy „*perverz játékot*” művelve (221.) szeretőjének eljátssza a pótapa élvezetszerző rutinját (217.): „*Elhatároztuk, eljárszszuk, hogy én vagyok a pótapád. Felültél az asztalra, eléd térdeltem, s a nyelvemmel izgattalak. Négykézlábra álltál, s hátulról másztam rád, ahogy a kutyák párzanak. Szádba vetted merev tagomat, majd azt kívántad, hogy a szemed láttára elégítem ki magam. Nem sikerült. Egyikőnk se tudott teljesen feloldódní. Eszeveszett orgia lett az estének...*”

A színjátékban tapasztalt kudarcnak, a kiüresedett orgiával szemben, ami Stefi szerepének újrajátszása során termelődik, a pap szeretkezései során „*a szex áhitatát*” (218.), a *mindig mint(ha) először* lehetetlen tapasztalatát éli meg, amit viszont az első misésként megélt, „*lélek áhitatával*” (209.) hoz összefüggésbe. Legalábbis a vallásos és az érzéki misztérium leírásában szinte ugyanúgy ismétlődnek a mondatok. Így éli meg ugyanis az első misés pap az átváltoztatás misztériumát: „*Már nem is a hűvek némaságát figyeli, minden erejét leköti az a belső csönd, ami szervezetében szétárad. Mint aki meghalt a világ számára. Egy pillanatra magáról a templomról is megfeledkezik. Csuklóján a karing csipkés bő ujjá előrecsúszik, a fele kézfejét eltakarja. Az ujjai remegnek. Ez a látvány hosszú időre összekapcsolódik emlékezetében a lélek áhitatával. [...] Csak áll az ol-tár előtt, és áthatja a megilletődés, ez az ünnepé-*

lyes emelkedett állapot, ami úgy tört rá, mint valami kegyelmi adomány. Akár a felhők mögül előbukó nap égő sugara, mely mégis a lélek mélyéről tűz.” (209.)

És így éli meg szeretőként a szüzesség elvesztését: „...mintha ez is valami szertartás lenne. Egy pillanatra be kellett hunynom a szemem, minden energiámat lekötötte az a belső csönd, ami a szervezetemben szétáradt. Mintha meghaltam volna a világ számára. [...] Úgy tört rám a megilletődött csodálkozás, az ünnepélyes, emelkedett állapot, akár valami kegyelmi adomány. Mint a felhők mögül váratlanul előbukó nap égő sugara, mely mégis a lélek mélyéről tűz”. (215.)

Ha viszont az ismétlődés során termelődő különbség az, amire figyelünk, akkor semmiképpen sem mellőzhető a fenti szövegrészekben is megmutatózó narrátori nézőpontváltás. A sekrestye foteljában ülő meghasonlott ember első misés önmagára egyes szám harmadik személyű, eltávolított nézőpontból tekint, mint valami idegenre, akihez vajmi kevés köze van (209.). Ezzel szemben viszont egyes szám első személyként ismeri fel a szeretkezés végtelenné tágult idejében* feloldódott énjét, holott végül is ez az az idő, amikor (a halál pillanatától eltérően itt csak ideiglenesen) megszűnik az önszemlélet. Erre utal az a narrátori megjegyzés, miszerint „[a]z a különös, hogy minden, amit utólag elmondhatnék (de oda se figyeltem arra, amit elmondhatnék!), a testtel történt, az erőm mégis a lélek belsejéből támadt”. (215.)

A szöveg egyébként is érzékelhető líraiságát csak erősíti a narrátor folyton megújuló törekvése, hogy sorozatos nézőpontváltásai közben megteremtse egyes szám második személyű olvasóját/hallgatóját – vélhetően a szeretett nőt, Viktóriát, akinek figyelme a halált legyőző, múlhatatlan szerelem garanciájává válhatna. Ennek metaforikus kibontását olvashatjuk az alábbi sorokban: „Pedig nem ért véget. Különben nem keringenek kényszeresen körötted, akár az éjjeli lepke. Itt a Dunakanyarban nyaranta gyakori látvány, hogy a lepke hímporos szárnya egyszer csak rátapad a forró kerti villanykörtére. Fogva van, meghal, megbékélhetne, mégis vergődik. Mit tehetnék mást, ha végül megtettem, amit megtettem? Megvontam magamtól az események folyamatosságát. Amíg az em-

lékezetem bírja, felidézhetem a múltat. De sok értelme nincs. Hisz nem hallja senki a szavam.” (217.)

Már a kisregény első mondata jelzi, hogy az emlékek, képzelgések, vágyképek és hallucinációk légiójával küszködő pap maga sem ura narratívájának: „Előbb-utóbb elveszítem az események folyamatosságát.” (203.) A gondolat utal arra, hogy az élő, emlékező ember az események folyamatosságának felismerésével szervezi identikussá önmagát múltja megidézése során. Az erről való lemondás nem egyéb, mint a halál. Amikor tehát a narrátor azt állítja, hogy „megvontam magamtól az események folyamatosságát”, egyfelől identitásának széthullására utalhat, vagyis arra, hogy képtelen ezután rendet tartani az őt megrohanó gondolatfoszlányok, vágyak és emlékek, a megélt idő és az elképzelt esemény ideje között. Másrészt ezzel be is jelenti a halálát, a másiktól való végleges elszigeteltséget, aminek a regényben visszatérő motívuma az átlátszó üvegfal (205., 225.), a jeges nevetés (219., 220.), ám a regény végére a hidegség a tavasz attribútumává is válik, jelezve a megújulás lehetetlenségét.

Az emlékezet szétesésének bejelentése után mondja ki Ármin, hogy „[f]élek az ismétléstől” (215.). Ebben a kontextusban azonban az ismétléstől való félelem már nemcsak arra vonatkozik, hogy képtelen megélni a misztériumok meg-megújuló jelentéslehetőségeit, amelyekben az élet változatossága mutatkozik meg, hanem arra is, hogy számára összefolynak a képzeletbeli és a megtörtént események, bármelyik megismétlődhet bármelyikben, képtelen különbséget tenni képzeletbeli és valóságos esemény között. Ez a döntésképtelenség szigeteli el az összezavarodott beszélőt a többiekől, és leginkább ahhoz a pszichotikushoz kezd hasonlítani, aki nem ismeri a valóságpróbát: „Mintha mindenfelől jeges üvegfal venne körül. És hiába dörömbölkök rajta. Ki kell törnöm, ki kell törnöm! Micsoda téboly ez, hogy meghaltam, és mégis tovább élek! Akkor legalább pusztuljak el végleg! Ki hitte volna, hogy még akkor is van folytatás, miután az agyvelőm szétloccsant a kövön? Folytatás! De hát folytatásnak nevezhető-e, ami közönséges ismétlődés?” (225.)

Súlyos egzisztencialista kérdésfelvetés kiergeard-i hangolásban. Mindez pedig abban a regény végén bejelentett felismerésben éri el csúcspontját, hogy „[a] kör bezárul” (238.). Ekkor ugyanis bezárul az ismétlődések és a tük-

* „Fogalmam sincs, hogy teltek el az órák. Egyik a másik után. A karodba álltam, aztán újrakezdjük. És megint újra.” (215.)

röződések áramköre, amelynek kezdőpontja egy végtelenül morbid *presque vu* (az öngyilkosság hallucinációja), ami narrátori nézőpontváltásokkal és *déjà vu*-kkal (azonosíthatatlan emléknymokkal) alaposan megtűzdelt retrospektív létösszegzéssé dagad, hogy a szöveg végpontjaként visszatérjen eredetéhez: az öngyilkossághoz. Ez esetben azonban az öngyilkossághoz mint eseményhez, ami elég lehetetlen módon egyszerre az ismétlődés és a foly-

tatás alakzata. Valami nem nyelv, nem emlék, nem hallucináció. A fej szétloccsanása a kövön. „*A mindent túlélő értelem nevetséges kombinációjának*” (206.) vége. Az írás berekesztődése. Az a pont, ahonnan el lehet kezdeni az olvasást. Az újrakezdés és az újraolvasás alakzata. Illetve mindennek a gúnyirata. Leginkább azonban mégis valami mindezen túli.

Darabos Enikő

EL KAZOVSZKIJ

1948–2008

Igazi férfi volt. Ahogy az antik görög világban azt értették. Filozofált, élt-halt a szerelemért, melynek méltó „tárgya” csak fiatal fiú lehetett. A barátságot talán még a szerelemnél is többre tartotta, hiszen abban reménytelibb (volt) a tartós idill. Öntörvényű volt, s az idő előrehaladtával egyre kevésbé kompromisszumkész. Társalgott, ha kellett, de mellé nem beszélt. Időbe telt, míg az ember megszokta nyelvezetét, a „sohákat”, a „lehetetleneket”, melyek a gyakorlati élethez fűződő viszonyát költőien fejezték ki. Egy vízumkérelmet lehetetlen kitölteni, soha nem lesz kiállítás a Műcsarnok összes termében. Életében már nem, s a repterektől sem kell már rettegnie, az ő röppályáján már nincsenek határőrök, vámosok. Nem azért volt esetlen a hétköznapi világában, mert nem lett volna képes bornírt készségeinket elsajátítani, hanem mert más választott, az esszenciális létezés, a végsővel folytatott szüntelen párbeszédet. Beszélgetni vagy festeni – mindegy volt, élet és alkotás nem vált ketté, egyik sem tette lehetővé a másikat, mert egybeforrtak, mert minden gesztusa, metszően éles megfogalmazásai (a magyar nyelvet kevesen uralják úgy, mint ő, ki ennek fogságába kamaszkorában esett), rajzai, festményei, panoptikumai ugyanazokat a kérdéseket tették fel szerelemről, halálról, Isten lehetőségéről. Háromévesen ezekről már sokat tudott, nyolc-tíz évesen Dosztojevszkijt olvasott, s addigra már fújta a görög mitológiát, férfitudata megszilárdult, s nem engedett a halhatatlanság fiatalkori érzetének.

Figyelme a gravitáció erejét hordozta: ellenállhatatlan volt. Ki vonzáskörébe került, felé fordult és megnyílt, mert Alain (ahogy nevezzük) „nyelveken beszélt”, táncost, jogászt éppoly könnyedén bírt szólásra, mint világosítót a színházban vagy az esztétika kifinomult mesterét. Arkeszilaoszhoz méltóan érvelt: a dialógust, az ellentétes pozíciók lehetőségeinek kimerítését szerette, nem az „egyetlen” igazságot. Hatórás intenzív beszélgetés egy perc volt csupán, s váláskor, hajnali órán nem mulasztotta el számon kérni, hogy ideje már komolyan is beszélgetni.

Földényi László írta meg, hogy többet tanult tőle, mint a bölcsészkaron. Nem kétséges, ez barátainak többségére igaz. A görög akadémiaák mintájára nevezhetnénk tea-akadémiának, mit öntudatlanul működtetett: írás gyakorlatilag nem maradt utána, csak megannyi barátjába, rajongójába, tisztelőjébe égett szavak, a ránk-belénk tetovált gondolatok.

Verseket írt, oroszul. E mindmáig kiadatlan köteg rejtett arcainak egyike. Ásvány- és medvegyűjteménye volt, tudományos lapokat olvasott rendszeresen, utolsó közös utunkon a világ keletkezésének legújabb elméleteivel ismertetett meg, miközben szerelmeit, a normandiai és bretagne-i román templomokat, kolostorokat látogattuk sorba. Az utazás volt a mákonya, főleg ha autóval (mit vezetni nem tanult meg soha) közlekedhetett. A hosszú távollétek az első évtizedekben Európában, majd Észak-Amerikában, Észak-Afrikában és Ázsiában kiemelték a szűkös és valamelyest perspektívátlan budapesti téridőből, más dimenzióba helyezték, melyben szabadulhatott a mindennapok kényszereitől, csak a látás és a kávézgatás volt a dolga. Vég nélkül barangolt a neki kedves városokban, nem unta meg azokat, s oly tüzetesen ismerte őket, mint sokan szülőhelyüket sem. Ehhez nem volt szüksége társaságra, mert a legtöb-

ben nem voltak képesek hosszú órákat egy középkori templomban, napokat egy porlepte tárlókkal telt múzeumban tölteni. Nem mértéktelen volt, hanem más volt a mérték, amellyel élt, s ez a műtárgyakkal való kapcsolatára is vonatkozik. Egy kora gótikus szobor redőinek „letapogatása” hosszú percekbe telt, egy klastrom arányainak feltérképezéséhez lassan körbe kellett járni azt, s ha festmények mutatkoztak, eltelt a délután. (Későnkelő lévén délelőtt csak akkor jutott nevezetesség közelébe, ha baráti kényszernek engedelmeskedett, de szemében a korai útnak indulás pusztá gondolata is „rettenetes” volt.)

Hedonista volt, ami a művészetet és az ételeket illeti. Nyakló nélkül falta, amit szeretett, számon tartotta Antonello da Messina, Georges de la Tour vagy Francis Bacon képeit éppúgy, mint a rántottangolna- vagy a trüffellelőhelyeket, s nem átallott akárhányszor belefeledkezni élvezetükbe. Mint már kitűnt, szenvedélye volt az utazás, ha tehette volna, keletre s nyugatra egyszerre indult volna, nemkülönben délre, szeretett tengereihez. Fehér sapkájában órákig úszott, elemében volt. (Három éve a talán életmentő sebészeti beavatkozást többek között azért hártotta el, mert lehetlenné tette volna a szabad fürdőzést.)

A rituálék, a tradicionálisan ismétlődő ünnepek nem kevésbé voltak fontosak. Maguk a panoptikumok is – mint többször nyilatkozta – egy konkrét szerelmi történet mitikus felidézői voltak, de a gyakorlati életben számos ilyen hagyományt teremtett és őrzött, például karácsony első, illetve másodnapját évtizedek óta ugyanazokkal a barátaival ünnepelte, szertartásosan tartotta a születésnapokat, s ragaszkodott ahhoz is, hogy édesanyjával a közös ünnepeket megüljék.

Sorsa volt, ahogy az antikvitas hőseinek. Női testbe zártan élt, férfiként. Ez kirekesztette őt a köznapi halandó életút-lehetőségeiből. Elvesztette az anyanyelvi közeget, ő, aki azt mondta magáról, „ereimben vér helyett nyelv folyik”. Szüntelenül vágyott a hit kegyelmére, a feltámadás/újjászületés ígéretének vigaszára, de nem nyerte el. Sorsának része volt a halállal való birkózás, eszmei síkon öntudatra ébredése óta s 2005 nyara óta valóságosan. 2008. július 21-ének reggelén teste alulmaradt e küzdelemben. A szelleme nem, a lényéből és az alkotásaiból sugárzó erő nem.

Mégis, iszonyúan hiányzik: mint bolygóknak a kihunytnap.

Nagy Boldizsár

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap, a Szerencsejáték Zrt.
és a Tiara Rt. támogatásával jelenik meg

nka
Nemzeti Kulturális Alap

TIARA